

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

İlkbahar-Yaz/Spring-Summer/ Весна- лето2021• Yıl/Year/Год 12 • Sayı/Number/Число 33

DÖRT AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

FOUR MONTH INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЖУРНАЛ ИЗДАВАЕМЫЙ ОДИН РАЗ В ЧЕТЫРЕ МЕСЯЦА

общественные науки

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – bilimseleksendergisi@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board/

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Prof. Dr. Celal DEMİR– Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board/Редколлегия

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT

Prof. Dr. Taciser ONUK ▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

60 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Abone Bedeli / Subscription Price/ Стоимость

подписки

180 TL (Yurt içi / Domestic)

60 \$ / 45 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date/ Год Издания

Mayıs 2021

Baskı / Pres / Типография

Bizim Dijital

Kapak Resmi:

Yunus Emre (1240-1321)

(Ölümünün 700. Yılı)

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAYCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for
manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии
с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. Ebulfaz Amanoğlu GULİYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. Muxtar KAZIMOĞLU (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet Bican ERCILASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Amanjol KALISH (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Asker KARTARI (Kadir Has Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bereket KARİBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversite Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Uluslararası İpek Yolu Turizm Üniversitesi /ÖZBEKİSTAN)
- Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Ankara Üniversitesi Em. /TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TRABZON)
- Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Madiyar ELEUOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRÜREK (Hitit Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nabijan MUHAMETHAN (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nikolas AKHALKATSI (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
- Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Piriştina Üniversite Em. /KOSOVA)

- Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
- Prof. Dr. Sagingali AYDARBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Tacida HAFİZ (Piriştina Üniversitesi. Em./KOSOVA)
- Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Telgoja JANUZAKOV (Ahmet Baytursunuly Dil Bilimi Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Tülay ER (Başkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Zharkynbike SULEİMENOVA (University Kazmkpu/KAZAKHSTAN)
- Prof. Dr. Zufar SEYİTJANOV (El-Farabi Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Iryna M. DIRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
- Doç. Dr. Habiba MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Ranetta CAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
- Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
- Doç. Dr. Veli AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Doç. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIRIOĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Korkut Ata Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Yazar/TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Gül Mükerrrem ÖZTÜRK (Rize RTE Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Dr. Reşide GÜRSES (Ankara/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
- Doç. Dr. Veli AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.

Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.

К сведению : Следует в алфавитном порядке

* * *

Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•

Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•

Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонентом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора (Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
“Kut Sembolleri” Açısından Manas Destanı ve Türk Edebiyatındaki Ortaklıklar Manas Epic In Terms Of "Kut Symbols" And Common Elements In Turkish Literature <i>«Символы Кут» В Эпосе Манас И Общность Тюркской Литературы</i> Prof. Dr. Naciye Yıldız	9
Dîvânu Lûgâtî't-Türk'ün Pedagojik Özellikleri Pedagogical Features Of Diwanu Lugati't-Turk <i>Педагогические Особенности «Дивана Лугата Ат-Турк»</i> Prof. Dr. Celal Demir	15
Azerbaycan'ın Görsel Sanatında Kitabı-Dede Korkut The Book Of Dede Korkut (Kitabı-Dede Korkut) In The Visual Art Of Azerbaijan <i>«Книга Дедэ Коркута» В Изобразительном Искусстве Азербайджана</i> Prof. Dr. Makbule Sabziyeva	24
Kutadgu Bilig'de Eş Anımlı İsimler Synonym Words In The Kutadgu Bilig <i>Существительные Синонимы В «Кутадгу Билиг»</i> Prof. Dr. Aynur Öz Özcan	35
Türk Dil Kurumunca Kırgızca Lehçesi/Kırgız Türkçesi, Kırgız Edebiyatı ve Kültürü Hakkında Yapılan Başlıca Çalışmalar Kirghiz Language/Dialect, Literature And Culture Studies Of Turkish Language Institution (Türk Dil Kurumu-Tdk) <i>Основные Исследования О Киргизском Дialecte /Киргизском</i> <i>Тюркском Языке, Киргизской Литературе И Культуре Института</i> <i>Тюркского Языка</i> Nail Tan	48
Kırgız ve Türk Halk Bilmeceleri Üzerine Küçük Bir Karşılaştırma Denemesi On Kyrgyz And Turkish Folk Riddles A Modest Attempt At A Comparison <i>Попытка Сравнения Киргизских И Турецких Загадок</i> M. Sabri Koz	57

Araz Araz Han Araz

Araz Araz Khan Araz

Araz, Araz, Хан Араз

Hayrettin İvgin73

Halk Kültüründe Yılan-İnsan Aşkı:

Yılan Bey İle Peltan/Ceylan Bey

Serpent-Human Love İn Folk Culture:

Yılan Bey And Peltan / Ceylan Bey

Любовь Между Змеёй И Человеком В Народной Культуре:

Йылан Бей И Пелтан/Джейлан Бей

Dr. Öğr. Ramazan Çiftlikçi- E.Selcen Çiftlikçi.....83

Âşık Esirî Baba'nın “Duvaz İmam”ında Geçen Hazreti Ali'nin

Özelliklerinin Yorumu ve Bir Kerbelâ Mersiyesi

The Interpretation Of The Characteristics Of Ali,

In The Ashiq Esirî Baba's “Duvaz İmam” Work Of And A Kerbelâ Elegy

Интерпретация Особенности Хазрата Али В «Дуваз Имам»Е

Ашықа Эсири Баба И Одно Из Причитаний Кербела

Baki Yaşa Altınok.....93

Gagauz Şair Todur Zanet'in Hayatı,Eserleri ve Şiirleri Üzerine

About The Life, Works And Poems Of Gagauz Poet Todur Zanet

Жизнь, Произведения И Стихи Гагаузского Поэта Тодура Занета

Oğuzhan Yetişti100

Bilimsel Eksen Dergisi Yayın İlkeleri116

Scientific Axis Journal Publication Principles.....119

Журнал “Научный Меридиан” Требования К Авторам.....122

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer okuyucularımız,

Bilimsen Eksen dergimizin 2021 yılının 2'nci dört aylık dergisi ile yine huzurlarınızdayız.

Derginin bu sayısında 10 bilimsel makale yer almaktadır. Bu makalelerin yazarları şunlardır:

Prof. Dr. Naciye Yıldız, Prof. Dr. Celal Demir, Prof. Dr. Makbule Sabziyeva, Prof. Dr. Aynur Öz Özcan, Nail Tan, M. Sabri Koz, Hayrettin İvgin, Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi-E. Selcen Çiftlikçi, Baki Yaşa Altınok, Oğuzhan Yetişi.

Bu 10 makalenin birisi çift imzalıdır. Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi ile E. Selcen Çiftlikçi birlikte makaleyi kaleme almışlar. Böylece 11 bilim insanı ve uzmanın makaleleri bu sayımızda yer almaktadır.

Dergimizin web sitesi (www.bilimseleksen.com),

E-postası (bilimseksendergisi@gmail.com) biçimindedir. Web sitemizden, tüm sayılarda yer alan makalelere ulaşabilirsiniz.

Dergimize makale göndermek isteyenler, yazılarını dergilerin son sayfalarında yer alan “Yayın İlkeleri”ne uygun olarak hazırlayıp e-posta aracılığıyla bizlere ulaştırabilirler.

Dergimizin 33. sayısının bilim dünyasına hayırlı-ugurlu olmasını diler, selam ve saygılarımızı iletiriz.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

FROM THE EDITORS

Dear readers,

Dear Readers,

We are in your presence once again with Scientific Axis journal with the second quarter issue of 2021.

There are 10 scientific articles in this issue. The authors of these articles are: Prof. Dr. Naciye Yıldız, Prof. Dr. Celal Demir, Prof. Dr. Makbule Sabziyeva, Prof. Dr. Aynur Öz Özcan, Nail Tan, M. Sabri Koz, Hayrettin İvgin, Dr. Lecturer Member Ramazan Çiftlikçi-E. Selcen Çiftlikçi, Baki Yaşa Altınok, Oğuzhan Yetişi.

One of these 10 articles is double signed. Dr. Lecturer Ramazan Çiftlikçi and E. Selcen Çiftlikçi wrote the article together. Thus, the articles of 11 scientists and experts are included in this issue.

The website of our journal is (www.bilimseleksen.com) and its e-mail is (bilimeksendergisi@gmail.com). You can access the articles of all issues on our website.

Those who want to send articles to our journal can prepare their articles in accordance with the "Publication Principles" on the last pages of the journals and send them to us via e-mail.

We wish the 33rd issue of our journal to be beneficial and auspicious to the scientific world and send our greetings.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

ОТ РЕДАКТОРОВ

Уважаемые читатели!

Предлагаем вам 33-ий номер журнала «Научный Меридиан». Хотим напомнить, что этот номер является вторым выпуском журнала за 2021 год.

Представленный вам номер содержит 10 научных статей, авторами которых являются Проф.Др. Наджие Йылдыз, Проф.Др. Джелал Дэмир, Проф.Др.Макбуле Сабзиева, Проф.Др. Айнур Оз Озджан, Наиль Тан, М.Сабри Коз, Хайреттин Ивгин, Ст.Преп.Рамазан Чифтликчи-Э.Сельджен Чифтликчи, Баки Йаша Алтынок, Огузхан Етишти.

Одна из статей написана Ст.Преп.Рамазаном Чифтликчи в соавторстве с Э.Сельджен Чифтликчи. Таким образом, выпуск содержит 10 научных статей 11-и исследователей.

Веб-сайт журнала: (www.bilimseleksen.com). Почтовый адрес журнала: (bilimseleksendergisi@gmail.com). На веб-сайте журнала можно также ознакомиться со статьями, опубликованными в предыдущих выпусках.

Авторам, желающим опубликовать статью в нашем журнале, следует оформить своё научное исследование в соответствии с требованиями, изложенными в конце выпуска и отправить на вышеуказанный почтовый адрес.

Желаем вам успехов в научной деятельности и надеемся, что 33-ий номер журнала окажет содействие в развитии науки.

Члены редколлегии:

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН
Редактор

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Редактор

“KUT SEMBOLLERİ” AÇISINDAN MANAS DESTANI VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ ORTAKLIKLAR

MANAS EPIC IN TERMS OF "KUT SYMBOLS" AND COMMON ELEMENTS IN TURKISH LITERATURE

«СИМВОЛЫ КУТ» В ЭПОСЕ МАНАС И ОБЩНОСТЬ ТЮРКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Prof.Dr. Naciye YILDIZ*

ÖZ

İlk İslami eserlerimizden *Kutadgu Bilig*'in adında yer alan “Kut” kelimesi *Büyük Türkçe Sözlük*'te “1. Devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç. 2. Mutluluk. 3. *mit*. İlahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket” olarak açıklanmaktadır. Kelimenin 1. ve 3. anlamları açısından Türk edebiyatı değerlendirildiğinde, eserlerde millî ve dinî açıdan toplum için önemli bir konuma sahip olduğu düşünülen kahramanların ilahî olarak görevlendirildiği düşüncesinin işlendiği ve bu görevlendirmenin tescillenmesi için de için “kut” sembollerinin kullanıldığı görülür. Mesela, bu kut, Dede Korkut'ta peygamber yüzünü görme şeklinde tezahür ederek Dede Korkut'a halkın tamam bilicisi olmanın dışında, din açısından da bir kutsiyet kazandırır.

Kut sembolü, Ahmet Yesevî'de Arslan Baba tarafından peygamber zamanından beş yüz yıl sonra kendisine ulaştırılan hurma şeklinde tezahür eder ve bu efsane “hikmet”lerde de dile getirilir. Battal Gazi Destanında kut veren emanetler “Aşkar” adındaki iyi cins bir at, süngü, Âdem Peygamber'in iki tutam saçı, Davud peygamberin zırhı, İshak peygamberin zırhlı örtüsü, Hz. Hamza'nın silahlarıdır.

Manas Destanının Sagımbay Orazbakov varyantında da Manas için “kut” sembolü olan unsurlar vardır. Bunlar beş yüz elli yıl sonra Aykoco efsanevi kimliğindeki Ebu Nasır Samanî tarafından Manas'a ulaştırılan peygamberin tükürüğü, kılıç ve tüfektir. Ağzına bırakılan tükürük sayesinde Manas'ın gönül gözü açılır; “kürs-i levhî”, cenneti ve cehennemi görür. Bu örnekler değerlendirildiğinde, dinî kültürümüzde de var olan “hırka-i şerif”, “sakalı-ı şerif” gibi kutsal emanetlerin,

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
Ankara/TÜRKİYE
(yildiz.naciye@gmail.com)

edebiyatımıza farklı şekillerde yansıdığı ve kültürel bir ortaklık oluşturduğu anlaşılmakta; Orhun Abideleri'nde de ifadesini bulan, Eski Türklerdeki hakan olabilmek için Tanrı tarafından kut verildiği inancının, bu emanetler vasıtasıyla İslamî boyuta taşınarak sürdürüldüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kut, Orhun Abideleri, Dede Korkut, Ahmet Yesevi, Battal Gazi, Manas.

ABSTRACT

The word "Kut" contained in the name of *Kutadgu Bilig*, one of our important literary works in terms of Turkish-Islamic thought, is described as "1. The superior power possessed in terms of ability, creativity and authority in state administration. 2. Happiness. 3. myth. Mercy, blessings from a divine source. " in *Great Turkish Dictionary*. When the Turkish literature is evaluated in terms of the 1st and 3rd meanings of word, it is seen that the protagonists who are believed to have an important role and national and religious impact for the society are assigned as divine persons and "kut" symbols are used for the accreditation of this assignment. For example, the kut emerges in the form of seeing the face of the prophet in Dede Korkut, and this provides a sanctity in terms of religion to Dede Korkut in addition to his being the wise man of clan.

The kut symbol in Ahmed Yesevî, emerges in the form of a date palm sent by Arslan Baba to him five hundred years after the time of the prophet and this myth is also expressed in "hikmet". Kut symbols in Battal Gazi Epic emerge as a good breed of horse called "Aşkar", a bayonet, two pieces of hair of the Prophet Adam, an armor of the Prophet David, an armored cover of Prophet Isaac and the weapons of Hazrat Hamza. In the Sagımbay Orazbakov variant of the Manas Epic, there are elements that are the symbol of "kut" for Manas. These are the Prophet's saliva, sword and rifle delivered five hundred and fifty years later to Manas by Abu Nasr Samani, the legendary personality of Aykoco. The saliva left in his mouth, opened the mind of Manas and let him see the "Kurs-i levhi" the paradise and hell. When these examples are evaluated, it is observed that sacred relics such as "hırka-i şerif", "sakalı-ı şerif" the elements of our religious culture, are reflected in different forms in the literature and form a cultural bond. And exactly as stated in Orhon Inscriptions the belief that the khans in old Turks are sacred by God is carried to the islamic dimension through these relics.

Key Words: Kut, Orhon Inscriptions, Dede Korkut, Ahmet Yesevi, Battal Gazi, Sarı Saltuk, Manas.

“Kut” kelimesi *Büyük Türkçe Sözlük*’te “1. Devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç. 2. Mutluluk. 3. *mit.* İlahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket” anlamlarına gelmektedir. Bizim bu çalışmada çalışma evrenimizi oluşturan eserlerimizde değerlendireceğimiz “kut” ifadesi, yukarıdaki anlamlardan birinci ve üçüncüsüyle ilgilidir. Eski Türk inanç sistemine göre ilahi bir kaynaktan beslenmeden devlet idaresinde veya liderlikte güç, yaratıcılık ve yetki sahibi olmak, dinî şahsiyetlerde de halk üzerinde etkili olmak mümkün değil gibi görünmektedir. Konu detaylı olarak düşünüldüğünde, âşıklık ve destancılık geleneğinde rüya motifine kadar götürülebilir. Bâdeli âşıklarla destancılar, rüyalarında gördükleri şahsiyetler aracılığıyla görevlendirilmekte; görevin kaynağı ise ilahî olmaktadır. Edebî gelenekte, aslında soyut bir kavram olan “kut”, kimi zaman maddi unsurlarla sembolleştirilerek daha belirli hâle getirilmeye çalışılmıştır.

İlk yazılı eserlerimizden olan Orhun Abidelerinde kut, “Tanrı gibi gökte olmuş Bilge Kağan” sözlerinde dile getirilir. Bu eserde, kağanın sahip olması gereken kutu, bizzat gök tanrıdan aldığı inancı söz konusudur. Kağan, tanrının yeryüzündeki temsilcisi durumundadır. Her işi onun buyurduğu şekilde yerine getirir. Kuta sahip olmayan bir kişinin kağan olması da mümkün değildir. Türk inanç sisteminde yer alan tanrı tarafından kut verilme düşüncesi, İslamiyet’in kabulünden sonra kaleme alınmış olan eserlerde de varlığını farklı motiflerle sürdürür.

İlk İslamî eserlerimizden olan Kutadgu Bilig’in adında “kut” kelimesi yer alır. “Kut veren bilgi” olarak da günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz bu eser; Yusuf Has Hacib’in, siyasî, idarî ve sosyolojik anlamda vermiş olduğu nasihatler, eserin kurgusu, dili, metaforlar gibi birçok açıdan incelenmiştir. Bizim burada üzerinde durmak ve değerlendireceğimiz diğer eserlerle ilişkilendirmek istediğimiz nokta, Kutadgu Bilig’te Kün-Togdı’nın yani hükümdarın, Ay-Toldı’yı huzuruna çağırdığı sahne ile ilgilidir. Bu sahnede Kün-Togdı üç ayaklı gümüş bir kürsü üzerinde oturmakta, elinde büyük bir bıçak tutmakta, solunda acı Hint otu, sağında da şeker bulunmaktadır. Kün-Togdı bunların ne anlama geldiğini Ay-Toldı’ya açıklar. Bizim konumuzu ilgilendiren unsur, Kün-Togdı’nın elinde tuttuğu bıçaktır. Bıçak, hammadde demir olan bir alettir. Demir, eski Türk inanç sisteminde yıldırımla gökten yeryüzüne düşen bir maddedir ve bu sebeple de kutsaldır. Hükümdarın elinde tuttuğu nesnenin demirden yapılmış bir bıçak olması, bıçağın adaleti temsil etmesi gibi diğer anlamları dışında, bizce doğrudan hükümdara kut sağlaması açısından önemlidir.

İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemin ilk eserlerinden olan “Hikmetler Divanı”nda yer alan sözlerle örtüşen olan Ahmet Yesevî ile ilgili menkıbelerde de Ahmet Yesevî’nin “kut” sahibi olduğu dile getirilmektedir. Yesevî’de “kut” sembolü “hurma”dır. Bu kutun ulaşmasını sağlayan da Arslan Baba’dır. Hikmetlerde kutun Yesevî’ye ulaşmasının ifadesini şu dörtlüklerde görmek mümkündür;

*Dört yaşımda hak Mustafa **hurma** verdi;*

Yol gösterdim, nice şaşkın yola girdi;

Nere varsam Hızır Babam yoldaş oldu;

O sebepten altmış üçte girdim yere.

...

Yedi yaşta Arslan Babam arayıp buldu;

Gördüğü her sırrı perde ile sarıp örttü;

Allah'a hamd olsun, gördüm, dedi, izim öptü;

O sebepten altmış üçte girdim yere.(Eraslan 1993:63)

Menkıbeye göre, peygamber, savaş sırasında yere düşen hurmanın kendisinden beş yüz yıl sonra dünyaya gelecek olan Ahmet ismindeki kişiye ait olduğunu söyler ve bu hurmayı kimin ulaştırabileceğini sorar. Ordusundaki Arslan Baba, kendisinin bu emaneti taşıyacağını söyler ve peygamberin kendisinin dilinin altına koyduğu hurmayı beş yüz yıl sonra Ahmet'i, Yesi şehrinde bularak ulaştırır. Ahmet Yesevî, peygamberden Arslan Baba aracılığıyla aldığı bu hurma vasıtasıyla, nesilleri irşat eder.

İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde teşekkül eden gaza destanlarında da kahramanların "kut" sahibi olmaları söz konusudur. Arap edebiyatındaki Zatü'l-himme/Zü'l-himme/Delhemma isimli eserin etkisiyle Anadolu sahasında ve Türkçe olarak teşekkül ettiği söylenmekle birlikte (Canard, 1935:283) 8. Yüzyılda yaşanan Bizans-Emevî savaşlarının farklı iki hatta, Bizans edebiyatındaki Digenis Akritas hakkındaki destanda da aynı konu işlendiğinden- üç ayrı milletin aynı konu üzerine oluşturduğu bir destan olduğunu düşündüğümüz Battal Gazi Destanı, İslamiyet'in yayılması uğruna verilen mücadeleyi anlatan bir gaza destanıdır. XI-XIII. yüzyıllar arasında teşekkül etmiş, XIII. yüzyılda kaleme alınmıştır. İlk şeklinin mensur olduğu bilinmektedir. Darendeli Bekâyî 1183 (M. 1769-70)'te eseri özetleyerek manzum olarak yeniden yazmıştır (Demir- Erdem, 2006:103) .Peygamber soyundan geldiğine inanılan Battal Gazi çevresinde oluşan destan, kahramanı Arap olmasına rağmen Türk destan geleneği içinde oluşmuş bir destandır veya başka bir ifade ile, Türklerin ata yurtlarında başlattıkları destan geleneğinin devamı niteliğinde, Anadolu'ya gelen Oğuzlar tarafından bu sosyal çevre ile bağlantılı olarak oluşturulmuş bir eserdir. Bu eserde de baş kahraman olan Battal Gazi'nin dünyaya geleceği daha peygamber zamanından bellidir ve kendisine gönderilen kutsal emanetler vardır. Peygamber vahiy beklerken kendisine Abdülvehhap Gazi, Anadolu'dan bahseder ve peygamberin Anadolu'ya meyli üzerine Allah, Cebrail vasıtasıyla peygambere Anadolu'yu ümmetine nasip kıldığını bildirir; Anadolu'nun kapısını da onun soyundan olan ve 200 yıl sonra dünyaya gelecek olan Cafer adında bir kişinin açacağını bildirir. Peygamber, Cafer'e yani Battal Gazi'ye ulaştırılacak emanetleri Abdülvehhap Gazi'ye verir (Demir- Erdem, 2006: 136-137). Cafer, Battal Gazi'nin ismidir. Cafer, Türk destan geleneğinin kahramanları gibi, olağanüstü özelliklere sahiptir. "Cafer büyüdü, üç yaşına girdi. Her kim onu görse altı yaşında sanırdı. Öyle güzel oldu ki onun bir benzeri daha yoktu." (Demir-Erdem, 2006: 8). Battal Gazi'ye kut" kazandıran emanetler babası aracılığıyla ulaştırılır. Bir gün Hüseyin Gazi yani Battal Gazi'nin babası, avlanırken bir geyiği takip ederek bir mağaranın önüne gelir. Geyik, destan geleneğine göre değerlendirildiğinde Hüseyin Gazi'nin emanetleri bulması için habercidir. Hüseyin Gazi mağaraya girer. Burada sarı renkli bir at görür. Eyeri ve dizgini üzerindedir, önünde yere dikilmiş bir süngü, bağlan-

miş bir gürz vardır. Hüseyin atı yakalamak ister ama başaramaz, bu sırada mağaranın köşesinden bir ses “Ya Aşkar! O yiğide itaat et. Henüz vakit dolmadı. Dolunca ben buradan çıkacağım. Seni Hak Teala Cafer’e gönderdi. Cafer gelecek, yeryüzünde savaşlar yapacak, âlemi küfür karanlığından kurtaracak. O yiğide itaat et ve boyun eğ.” diye bir ses duyulur ve at bundan sonra durur. Hüseyin Gazi kimseyi göremez, atı dizgininden tutar. Süngüyü eline aldığı anda üzerinde kendisine ait olduğunu belirten bir yazı olduğunu görür. Mağarada Adem Peygamber’in iki tutam saçı, Davud Peygamber’in zırhı, İshak Peygamber’in zırhlı örtüsü. Emirü’l-müminin Hazret-i Hamza’nın bütün silahları bulunmaktadır ve hepsinin üstüne kime ait olduğu ve kime verileceği yazılıdır. Hüseyin Gazi Aşkar’ı yedeğine alıp mağaradan çıkar ve yolda uykusu gelip uyuduğunda, rüyasında kendisine Cafer’in kendi oğlu olacağı müjdesi verilir (Gürtunca, 1976: 27-28).

Ebu’l-hayr-ı Rumî tarafından halk arasından derlenip düzenlenerek kaleme alınan Saltuk-nâme de XIII. Yüzyıla ait bir gaza destanıdır. Bu destanda da baş kahraman olan Şerif -ki daha sonra Sarı Saltuk olarak anılacaktır- rüyasında Seyit Battal Gazi’yi görür. Seyit Battal Gazi bu rüyada kendisine,

“Ciğer-güşem! Dur yiründen hurûc eyle. Sana kimse mukabil olmaya. Yüri falan mağaraya var, benüm bindüğüm Aşkar’umu anda bulasın.” Didi. “ve esbâb-ı âlât-ı harbi, mükemmel tîğ-ı Dahhâk bilesinde al. Sünüsün ve bâkî yaragın dahı ol Güştasb kalkanı, ne kim Hazret-i Hamza’nın yaragıdır hep andadır” (Akalin, 1987:I/5).

diyerek bir haberci fonksiyonuyla kendi atının ve Hz. Hamza’nın savaş silahlarının yerini işaret eder. Kemal Yüce’nin de belirttiği gibi, olağanüstü bir güce sahip olmayan Şerif, bu ata ve silahlara kavuştuktan sonra yenilmezlik gücüne kavuşur (1987:128). Bu destanda Sarı Saltuk’un kut sahibi olması, Seyit Battal Gazi yani kendisi de kut sahibi olan bir başka destan kahramanı aracılığıyladır.

Manas destanının Sagımbay Orazbak’dan derlenen varyantında da Manas’ın bütün Kırgızlar tarafından “ata” olarak kabul edilmesini sağlayan “kut” vardır. Bu kut, destanda tarihî kişilikten efsanevî kişiliğe dönüşen Aykoco (Yıldız, 2017: 119-132) vasıtasıyla Manas’a daha çocuk yaşta ulaştırılır:

*“Aç ağzını oğlum” – diye,
Peygamberin emanetini
Ağzına koydu tükürerek.
Merhameti, şefaati saçıldı,
Genç Manas’ın on dörtte
Gönül gözü açıldı,”* (Yıldız, 2016:224)

Burada “kut” olan somut nesnelerin birincisi peygamberin ağız barınıdır. Peygamberin ağız barını, Manas’ın gönül gözünün açılmasını sağladıktan sonra çocuk Manas, Kürs-i levh’i, cehennemi ve cenneti görür. Allah’ı tanır. Aykoco’dan Allah ve peygamber hakkında bilmediklerini öğrenir. Kelime-yi şehadeti öğrenip imana geldikten sonra peygamberden gelen emanetleri Aykoco kendisine ulaştırır:

“Peygamberin verdiği emanet

Hediyeni al!” – dedi.

Bir tüfek astı omzuna,

Bir kılıç verdi eline,

Gidecek oldu Aykoco

Kabilistan yoluna.” (Yıldız, 2016:227).

Manas’ın Allah tarafından kendisine verilen “kut”un diğer sembolleri tüfek ile kılıçtır ve bu emanetler kendisine bundan sonraki mücadeleleri için güç kazandırır. Bunun anlamı; Manas, Kırgızları boyunduruktan kurtarmak üzere Allah tarafından seçilmiştir. Manas da aldığı bu güçle hedefine ulaşır.

SONUÇ

Değerlendirdiğimiz eserlerde, Türk milletinde devlet, millet ve din uğruna savaş vermenin kutsal olduğu inancı doğrultusunda, halkın liderlerinin sıradan kişiler, üstlendikleri görevlerin de tesadüfi işler olmadığı, onların ilahî güçler tarafından seçilerek “kut” sahibi edindirildikleri ve bunların sembollerle ifade edildiği düşüncesi vardır. Bu düşünce İslamiyet öncesinden itibaren mevcuttur; İslamiyetle birlikte bu yeni dinin kültür çerçevesi içinde yeni bir kimliğe bürünerek varlığını sürdürmüştür.

KAYNAKLAR

Akalın, Halûk Şükrü (1987), *Saltuk-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Demir, Necati-Mehmet Dursun Erdem (2006), *Battal-nâme*, Hece Yayınları, Ankara.

Demir, Necati-Mehmet Dursun Erdem (2006), “Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı, *Turkish Studies*, S.1, s.97-140.

Gürtunca, M. Faruk (1976), *Seyyid Battal Gazi*, Sağlam Kitabevi, İstanbul.

Canard, Marius (1935), “Delhamma, épopée Arabe Des Guerres Arabo-Byzanties”, *Byzantion*, Brüksel 1935.

Yıldız, Naciye (2017), *Manas I,II,III*. TDBB Yayını, İstanbul.

Yıldız, Naciye (2017), “Manas Destanı’nda Dinî Şahsiyetin Efsanevi Şahsiyete Dönüşmesi: Ebu Nasır Samânî’den Aykoco’ya”, *Milli Folklor*, S.115, s.119-132.

Yüce, Kemâl (1987), *Saltuk-nâme Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'ÜN PEDAGOJİK ÖZELLİKLERİ

PEDAGOGICAL FEATURES OF DIWANU LUGATİ'T-TURK

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ «ДИВАНА ЛУГАТА АТ-ТУРК»

Prof. Dr. Celal DEMİR*

ÖZ

Dîvânu Lugâtî't-Türk'ün Türk kültür tarihindeki önemi ve özellikleri hakkında bugüne kadar çok söz söylenmiş, çok yazı yazılmıştır. Türk kültürünün temel vesikası olan bu eserin kıymeti ve özellikleri, yerli ve yabancı Türkologlarca çeşitli platformlarda defalarca tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Ancak eserin pedagojik özellikleri üzerinde yeteri kadar durulmamıştır.

Kaşgarlı Mahmut bu eserin kurgusunu yaparken, öncelikle, hiç bilmediği bir dili ve bu dilin beslendiği kültürü öğrenmek isteyen bir yabancıнын ne tür bilgilere ihtiyacı olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle sözlükte madde başı yaptığı kelimelerin anlamını anonim metinler içinde göstermiş, gerektiği yerlerde morfolojik ayrıntılara inerek Türkçenin yapısal özelliğini kavratmak istemiştir. Bazı kelimelerin anlamını sözlü (şifahi) Türk edebiyatının güzel örnekleriyle açıklamıştır.

Bir dili öğrenmek için o dili besleyen kültürü öğrenme gerekir. Kaşgarlı Mahmut, bu gerçeği görmüş ve madde başı yaptığı kelimeleri kültürel özellikleriyle birlikte vermiştir. Örneğin “bars” (pars) kelimesinin anlamını verirken bunun hem bir hayvan adı hem de 12 Hayvanlı Türk Takviminde bir yılın adı olduğunu uzun uzun anlatmıştır. Takvim kelimesinden yola çıkarak eski Türklerin takvim bilgilerini, iklim ve coğrafya ile olan ilişkilerini de tüm yönleriyle açıklamıştır.

Kaşgarlı Mahmut'un bu yaklaşımı, yabancı dil öğretiminde önemli ve işlevsel bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Çünkü bir dilin öğretimi o dili besleyen kültürün öğretilmesiyle olur. Dîvânu Lugâtî't-Türk, bugün bazı üniversitelerimizde yüksek lisansı ve doktora açılmış olan Yabancılar Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı programlarında temel kaynak, bu alanda çalışma yapanlara ise model olma özelliğine sahiptir.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğretim Üyesi. Afyonkarahisar/TÜRKİYE
(cdemir@aku.edu.tr)

Bu bilgiler ışığında eserin kurgusuna baktığımızda şu sonuçlara ulaşıyoruz: Kaşgarlı Mahmut, Dîvânü Lugâtî't-Türk adını verdiği bu akademik ve ansiklopedik sözlüğünde Türkçe bir kelimeyi öğretirken önce, bu kelimenin anlamını hedef kitlenin diliyle açıklamıştır. Bu açıklamadan sonra kelimenin hangi anlamları ürettiğini göstermek için atasözü, deyim, destan, ağıt, koşuk ve kıssalardan örnekler getirmiştir. Bu kısa metinlerin seçiminde bağlamın millî olmasını istemiş ve metni anonim ürünlerden almıştır. Böylece hedef kitlenin, Türk dili ve bu dili besleyen millî kültürle buluşmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Kültürü, Divanü Lûgati't-Türk, Millî Dil, Dil Öğretim Yöntemleri.

ABSTRACT

So much thing has been said and many articles have been written about the importance and features of Diwanu Lugati't-Turk in the Turkish cultural history. The value and feature of this work, which is the fundamental document of Turkish culture, has been discussed and evaluated repeatedly by various local and foreign Turcologists on various platforms. However, the pedagogical features of this work have not been emphasized enough.

While contemplating this work, Mahmud Kashghari, first of all determined that what kind of information is needed by a stranger who wants to learn a language that he never knows and the culture-the source of this language. Therefore, he demonstrated the meanings of the headwords of the dictionary in the anonymous texts, and wanted to make the structural characteristic of Turkish language understood by giving morphological details where necessary. He explains the meaning of some words with beautiful examples of verbal (oral) Turkish literature.

To learn a language, it is necessary to learn the culture that feeds that language. Mahmud Kashghari is aware of this fact and gives the headwords with their cultural characteristics. For example, while giving the meaning of the word "bars" (pars), he explains at great length both as the name of an animal and the name of a year in 12 Animal Turkic Calendar. Starting from the word of calendar, he explains the knowledge of calendar of the ancient Turks, and their relations with the climate and geography from all aspects.

This approach of Mahmud Kashghari is rendered as a significant and functional method in foreign language teaching. Diwanu Lugati't-Turk is the main source book in the programs of Teaching to Turkish Foreigners Departments-opened the master and doctorate programs in some universities, and it is a model for those who study in this field.

In the light of this information, when we look at the fiction of the work, we conclude that: While teaching a Turkish word, Mahmud Kashghari firstly explains the meaning of this word in the language of the target group in this academic and encyclopedic dictionary Diwanu Lugati't-Turk. After this explanation, he provides proverbs, idioms, epic, lamentations, poems (koşuk) and tales to show what kind of meaning it creates in the texts. He wants that the context should be national in

choosing these short texts, and he quotes the texts from anonymous works. Thus, he provides that the target group meets the Turkish language and the national culture that feeds this language.

Key Words: Ancient Turkic Culture, Diwanu Lugati't-Türk, National Language, Language Teaching Methods.

Giriş

Dîvânu Lugât'it-Türk, yabancılara Türkçenin öğretilmesi amacıyla yazılmış pedagojik bir eserdir. Ancak Türkçenin yabancılara öğretilmesi amacıyla yazılmış ilk eser sayılmaz. XIV. Yüzyılda Kuzey Kıpçakçasıyla yazılmış olan *Codex Cumanicus* (Kodeks Kumanikus), Mısır/Memluk Kıpçakçasıyla yazılmış olan *Kitabü'l-İdrak li-Lisanü'l-Etrak*, *Kitab-ı Mecmû- Tercüman-ı Türkî ve 'Acemi ve Muğalî, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgâti't-Türkiyye*, *El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye*, *Ed-Dürretü'l Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye* gibi eserler de Türkçenin yabancılara öğretilmesi amacıyla tasarlanmış ve kaleme alınmıştır. Bunların yanında “transkripsiyonlu metinler” dediğimiz ve bilhassa Türk dünyasına açılan misyonerler ve tüccarlar için yazılmış kılavuzlar ve broşür niteliğindeki çalışmalar da bu kategoride değerlendirilebilir. Ancak *Dîvânu Lugât'it-Türk* bu çalışmalarla aynı kategoride değerlendirilse bile onlardan çok daha hacimli, çok daha mükemmel ve bilimsel bir çalışmadır. Bu sebeple günümüzde bile zaman zaman metodundan ve içeriğinden faydalanmakta olduğumuz önemli bir eser olma özelliğini hâlâ korumaktadır.

Dîvânu Lugât'it-Türk, XI. yüzyılın sonlarında Kaşgarlı Mahmut tarafından Karahanlı Türkçesi ile yazılmış tahminen 1074'te tamamlanmış¹ Türkçe-Arapça bir sözlüktür. Ancak yazılış amacı, içeriği ve yöntemi birlikte değerlendirildiğinde bu eserin her şeyden önce Arap âlemine Türkçeyi öğretmek amacıyla tasarlanmış ve kaleme alınmış bir Türkçe öğretim kitabı olduğunu görürüz.

Kaşgarlı Mahmut, kitabının giriş kısmında bu eseri “Arapların Türkçeyi öğrenmesine vesile olmak” amacıyla yazdığını şu cümlelerle ifade etmektedir: “Ant içerek söylüyorum; ben Buhara'nın sözüne güvenilir imamlarının birinden ve başkaca Nişaburlu bir imandan işittim: İki de senetleriyle bildiriyorlardı ki Peygamberimiz kıyamet alametlerini, ahir zaman karışıklıklarını ve Oğuzların ortaya çıkacaklarını söylediği sırada “Türk dilini öğreniniz, çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır.” Buyurmuştur. Eğer bu söz (hadis) sahih ise (sorgusu kendilerinin üzerine olsun) Türk dilini öğrenmek Araplara vacip olmuştur. Hayır, bu hadis

¹ Eserin yazılmaya başlandığı tarih, 25 Ocak 1072'dir. Tamamlandığı tarihte itilaflar olsa da yaygın olarak kabul edilen tarih 10 Şubat 1074'tür. (Akahın, 2008: 45, Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: XIX)

sahih değilse akıl da bunu emreder.” (Atalay, 1992: 4) Kaşgarlı Mahmut, bu cümleleriyle İslam Peygamberinin Araplara Türkçe öğrenmelerini emretmiş olduğunu, eğer bu hadis uydurma ise aklını dinleyen bir kişinin/kavmin Türkçe öğrenmenin çok gerekli olduğunu bilmesi gerektiğini ifade ediyor ve sözlerini şöyle sürdürüyor: “Ben onların en uz dillisi, en açık anlatanı, akılca en ince düşüneni, soyca da en köklüsü ve en iyi kargı kullananı olduğum hâlde onların şehirlerini, çöllerini baştanbaşa dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini, kafiyelerini öğrendim. Öyle ki bende her boyun dili, en mükemmel şekilde yerleşti. O dilleri en iyi şekilde düzenledim ve sıraladım.” (Atalay, 1992: 4)

Kaşgarlı “onlar” zamiriyle Türk boylarını kastetmektedir. Bu cümleler yorumlandığında Kaşgarlı örtülü bir şekilde “Arapların Türk dilini öğrenmesi vacip oldu; bu dili o kavme öğretmek gerekiyor. Çünkü İslam Peygamberinin bu hadisini sözüne güvenilir imamlardan işiten benim. Bu işi yapabilecek kişi de benim. Bu şartlar altında bu dinî vazife de bize düşüyor!” demektedir. Kaşgarlı ilerleyen satırlarda “bu işi yaparken yıllarca pek çok sıkıntıya katlandığını” da vurgulamaktadır.

Eser tümüyle incelendiğinde Kaşgarlı Mahmut’un Türk diline ve Türk kültürüne adeta âşık olduğunu kolaylıkla anlarız. Hem öğrenirken hem de bildiklerini muhatabına öğretirken coşkuyla çalıştığını görüyoruz. Türk soyunun Hz. Nuh’un oğlu Yafes’ten geldiğini, Allah’ın Türk milletini özel olarak yarattığını ve bu millette özel bir değer verdiğini, diğer milletlerin yönetimine Türkleri layık gördüğünü (Atalay, 1992:4) ifade etmektedir. Kaşgarlı Mahmut, bu düşüncelerini açık açık anlatmakla kalmamış, başladığı işe de aynı aşkla ve coşkuyla devam etmiş ve tamamlamıştır.

Eserin Pedagojik Özellikleri

Dîvânü Lugâtî’t-Türk, her şeyden önce pedagojik bir eserdir. Bir dili ve bu dilin beslediği/beslendiği kültürü, bu dünyanın dışındaki insanlara öğretmek ve sevdirmek amacıyla tasarlanmış ve yazıya geçirilmiştir. Günümüz *pedagoji* biliminin ölçütleriyle esere baktığımız zaman Kaşgarlı Mahmut’un eseri kaleme almadan/yazıya geçirmeden önce çok iyi bir plan yaptığını hedef kitleyi çok iyi tanıdığını ve bu kitlenin neyi, ne kadar ve nasıl öğrenebileceğini önceden belirlediğini anlıyoruz. Başka bir dili öğrenmenin o dili besleyen kültürü tanımakla ve idrak etmekle mümkün olabileceğini çok iyi hesap ettiğini anlıyoruz. Çünkü Kaşgarlı’nın takip ettiği yöntem/yöntemler, konuya yaklaşım tarzı ve tercih ettiği üslup, dil öğretiminde günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bugün hazırlanan sözlüklerin ve gramerlerin de aynı yöntemle yazıldığını görmekteyiz.

Bin Yıl Önce Bin yıl Sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lügati ’t-Türk kitabının yazarı Şükrü Halûk Akalın, Kaşgarlı Mahmut’un yabancılara Türkçe öğretirken geliştirdiği yöntemi şöyle tespit etmiştir: “Kaşgarlı’nın geliştirdiği yöntemi gösteren en ilgi çekici örnek, *yenidi* sözünün açıklandığı bölümdür. Kaşgarlı Mahmud her fiilde olduğu gibi açıklamaya önce bir örnek cümle ile başlar ve *Uragut yenidi* örneğini verir. Bu cümlenin açıklamasını Arapça olarak ‘Kadın doğurdu’

biçiminde yapan Kâşgarlı Mahmud, fiilin geniş zaman ve –mek ekli biçimini de *yenir- yenirmek* biçiminde verdikten sonra *yenidi* ‘doğurdu’ sözünün yalnızca insanlar için kullanıldığını belirtir ve hayvan doğurduğunda *+ladı / +ledi* ekleri getirilerek fiil yapıldığına dikkatleri çeker. İnek yavru olduğunda *İnek buzaguladı* denilmesi gerektiğini, çünkü ineğin yavrusuna *buzagu* denildiğini, bu söze getirilecek *+ladı* ekiyle fiil yapıldığını yazar. Kuş yavrusunun *bala* diye adlandırılması nedeniyle kuşun yavru olması durumunda, kural gereği, *Kuş balaladı* denildiğini belirtir. Bu kuralın kısrağın yavrusu *kulun* için uygulanışında ses değişikliği nedeniyle *Kısrağ kulnadı* denildiğini yazan Ksâşgarlı, açıklamasını şöyle sürdürür: ‘Burada gereken *kulunladı* demek idi. Böyle denmedi çünkü (û) nun harfi (/n/ sesi) ile (lâm) harfinin (/l/ sesinin) ikisi bir noktada boğumlanır ve birbiriyle yer değiştirebilir. Böylece söyleyiş kolaylaşır. *Arslan enükledi* ‘Aslan yavru oldu’. Bugün yabancı dil öğretiminde kullanılan yöntemle çok benzeyen bir yaklaşımla Türkçe sözlerin öğretilmesi yoluna giden Kâşgarlı, sözlerin kullanım alanlarına değinirken bir yandan da eklemeli bir dil olan Türkçede sözlerin nasıl türetildiği bilgisini vermektedir. ...Kitabında bu bilgileri en küçük ayrıntısına kadar anlatımla sağlayan Kâşgarlı Mahmud, işte bu özelliği ile ilk Türk dil bilimcisi unvanını kazanmıştır.” (Akalın, 2008:97-98).

Kâşgarlı Mahmut’un Türkçeyi yabancılara öğretmek amacıyla tasarlayıp yazıya geçirdiği *Dîvânü Lûgât’it-Türk*’ün pedagojik özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Dil, anonim ürünlerin en gelişmiş ve en sistematik olanıdır. Kelimeler anlamlarını bu sistem içinde kazanır. Bu sebeple Kâşgarlı Mahmut, bir kelimenin anlamını verirken/gösterirken çoğu yerde anonim ürünlerden; manzum eserler, atasözleri, kalıp sözler, bazen de deyimlerden faydalanmıştır. Bu tutumun gerekçesini eserin *giriş* bölümünde şöyle açıklar: “Kitabı sözlük harfleri sırasına göre düzenledim. Zorlukları yumuşasın, derinlikleri ve en dipteki ve en dipteki noktaları açıklansın diye *hikmetler, seciler, atasözleri, şiirler, recezler ve nesirlerle* süsledim...Aralarına (her Türk boyunun) kendi şiirlerinden tanıklar serpiştirdim. Bu şiirleri işlerini yaparken veya bir şey bildirmek için söylerler. Aynı şekilde üzüntü ve sevinç anında kullandıkları hikmet mahiyetinde atasözleri yerleştirdim.” (Yazma, 4-6’dan çeviren: Ercilasun-Akkoyunlu, 2015). Görüldüğü gibi bir dil ile o dilin ait olduğu kültürü birlikte öğretmenin önemini bilen Kâşgarlı Mahmut, bunu anonim eserler üzerinden yapmayı tercih etmiştir.

2. Kâşgarlı Mahmut, eserin sözlük kısmını² sekiz kitap hâlinde düzenlediğini, her kitabı da kendi içinde isim ve fiil olmak üzere iki bölüme ayırdığını ifade etmektedir. Bu açıklamalar, eseri kullanan/okuyanların yabancı olduğu bir tasnif biçimidir. Kâşgarlı’nın Arapça sözlükleri incelediği ve hedef kitlenin yabancılik

² Dîvânü Lûgât’it-Türk’ün iki ana bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz. Baştan 27 sayfa tutan birinci bölümünde Türk coğrafyası, Türk boyları, genel olarak Türk dünyası anlatılmıştır. Türk dünyası haritası olarak da adlandırılan meşhur kroki bu bölümde yer almaktadır. Asıl sözlük kısmı 28. sayfadan itibaren başlamaktadır.

çekmeyeceği bir yöntemde karar kıldığı anlaşılmaktadır. Sözlük kısmında isimlerin Arapça karşılıkları ve Arapça olarak açıklamaları verilmiştir. Fiiller ise yine Arap sözlükçülüğü geleneğine uygun olarak her fiilin teklik üçüncü kişide çekimi (*boldı, öpdı* gibi.) verildikten sonra bu fiilin geçtiği Türkçe cümle verilmiş ve fiilin üst kısmına kırmızı mürekkeple bir çizgi çizilmiştir. Yanına da bu cümlenin Arapça anlamı yazılmıştır. Böylece fiilin anlamı bağlam içerisinde gösterilmiştir. Örneğin “*tusul-*” fiilinin anlamını şöyle öğretmiştir: “*Bu ot añar tusuldi.*” (Bu ilaç ona iyi geldi.) Herhangi bir şey başka bir şeye faydalı olursa yine böyle denir. Bunun aslı “*tusu boldı.*” biçimindedir. (Akalin, 2008: 56).

3. Kaşgarlı Mahmut, Türk dilini öğretirken bunu güncel bir sözlük üzerinden gerçekleştirmek istemiştir. Kullanımdan düşen (arkaik) kelimeleri eserine almamıştır. Bu yaklaşımın Türkçe söz varlığını olduğundan az göstereceği endişesiyle şu açıklamayı yapmaktadır: “İçime, kitabımı Halil’in *Kitâbu’l-Ayn*’ında³ olduğu gibi, kullanılmakta olan ve kullanılmayan kelimeleri birlikte olacak şekilde gösterme arzusu coştı ki Türk dili ile Arapçanın iki yarış atı gibi aynı seviyede olduğunu göstereyim.” (Yazma 4-5’ten çeviren: Ercilasun-Akkoyunlu, 2015). *Dîvânü Lûgât’it-Türk*’te verilen Türkçe (ve Türkçeleşmiş) kelime/söz varlığı konusunda farklı açıklamalar bulunmaktadır. Ancak araştırmacıların bildirdiği sayılar arasında çok büyük farklar yoktur. Eserdeki söz varlığı sayısının 8000 ile 9000 arasında olduğu anlaşılmaktadır. Nalbant, *Dîvânü Lûgât’it-Türk*’te madde başı olarak 5147’si ad, 3477’si fiil olmak üzere toplamı 8624 kelimenin yer aldığını belirtmektedir (Nalbant, M. Vefa (2005), *Dîvânü Lûgât’it-Türk*’te *İsim*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi).

4. Kaşgarlı Mahmut, kelimeleri öğretirken Türklük bağlamında tarihî ve kültürel bir değer ifade eden kelime ve kavramları ayrıntılı olarak açıklama gereği duymuştur. Bu sayede eser âdeta bir **Türkiyat ansiklopedisi** özelliği kazanmıştır.

Öğrenme bir ilişkilendirmedir. Çünkü öğrenme, şimdi öğrenilen ile önceden öğrenilmiş olanın ilişkilendirilmesiyle gerçekleşir. Batılıların öğrenme konusunda ki bu eski Türk terbiyecileri “*Her yeni, eskinin üzerine bina edilir.*” sözüyle özetlemişlerdir. Kaşgarlı Mahmut’un Türkçe öğretim yöntemi de bu tez üzerine kurulmuştur. Örneğin sözlükte madde başı olarak Türk kelimesine gelindiğinde şöyle demektedir: “**Türk** Nuh’un (s.a.) oğlunun adı. Nuh’un oğlu Türk’ten çoğalanlara (nesil) yüce Allah tarafından verilmiş bir isimdir. ... Bize şeyh, imam ve zaid Hüseyin bin Halef el-Kâşgarî haber verdi... ‘(Peygamber) dedi ki: Allah (c.c.) diyor ki: “Benim bir ordum vardır. Onları Türk diye adlandırdım ve doğuya yerleştirdim.

³ *Kitâbu’l-Ayn*: Arapçanın ilk sözlüklerindendir. Sözlüğün müellifi Aruz ilminin de kurucusu Halil bin Ahmed’dir. 791’de Basra’da vefat etmiştir. Halil Bin Ahmed, bu sözlüğüne kullanımdan düşmüş olan Arapça kelimeleri de madde başı yapmıştır. Her fırsatta Türkçenin gücünü ve zenginliğini vurgulayan Kaşgarlı Mahmut, “Ben Halil Bin Ahmed’in *Kitâbu’l-Ayn*’da yaptığı gibi kullanımdan düşmüş olan Türkçe kelimeleri de alsaydım Türkçenin, söz varlığı bakımından, Arapça ile at başı olduğunu göstermiş olurum.” demek istemiştir.

Bir kavme kızdığım zaman onları (Türkleri) onlara musallat ederim.” Bu, diğer bütün insanlara karşı, onlar için bir üstünlüktür. Çünkü onların adını bizzat O (c.c.) vermiş; onları en yüce ve yeryüzünde havası en güzel yere yerleştirmiş; onları kendi ordusu olarak adlandırmıştır. Bunun yanında onlar; güzellik, tatlılık, aydın yüz-lülük, edep, yaşlılara hürmet, ahde vefa, tevazu, yiğitlik ve daha sayılmayacak birçok meziyeti hak etmişlerdir.” (Yazma, 176-177’den çeviren: Ercilasun-Akkoyunlu, s. XXVIII).

“Oğuz” kelimesini ise madde başı olarak şöyle açıklar: “oğuz: Türklerden bir boy (kabile). Onlar yirmi iki boydurlar. Her boyun kendi hayvanlarında kendi alamet ve nişanları vardır. Bu işaretlere bakarak birbirlerini tanır.” (Akalin, 2008: 77) dedikten sonra yirmi iki Oğuz boyunu tek tek zikreder ve bu boyların damgalarını da çizerek gösterir. Böylece oğuz boyu ile ilgili bilgiler birbiriyle ilişkilendirilerek öğretilir.

Bir başka örnek olarak “bars/pars” kelimesi madde başı olarak şöyle açıklanmıştır: “bars / pars: Türkçede on iki yıldan biri. Türkler on iki hayvanın adını alarak on iki yıla bu hayvanların adını vermişlerdir. Doğum ve savaş tarihleriyle ilgili olaylar, bu yılların devretmesiyle hesaplanır.” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 149-150) dedikten sonra on iki hayvanlı Türk takvimini tüm ayrıntılarıyla anlatır. Böylece “bars/pars” kelimesinin Türk kültüründe nasıl yer aldığını, bu vesileyle de on iki hayvanlı Türk takviminin doğuşunu ve özelliklerini de öğretir. Kitabı okuyan, kelimeleri işlendiği kültürün içinde öğrenmiş olur.

5. Kaşgarlı, kelimeleri ve Türk gramerini öğretirken her fırsatta örnek cümleleri anonim eserlerden seçme yoluna gitmiştir. Birçok kelimenin anlamını da bu kelimenin yer aldığı atasözünün içinde göstermiştir. Böylece eserinde henüz XI. yüzyılda unutulmamış ve kullanımda olan 300’den fazla atasözünü yazıya geçirmiş ve unutulmaktan kurtarmıştır. Örneğin *art* kelimesini verirken şöyle bir yol izlemiştir: “*art*: dağdaki sarp geçit. Şu atasözünde geçer: *Ermegüke eşik art bolur.*” (*Üşengeçe eşik dağ olur.*). *Alp* kelimesini ve ilgili atasözünü şöyle vermiştir: *alp*: yiğit. *Alp* yağda, alçak çoğda... (Yiğit, düşman karşısında, yumuşak huylu adam da savaşta belli olur.) Şu parçada dahi gelmiştir:

Alp Er Toņa öldi mü

Ödhlek öçin aldı mu

Isız ajun kaldı mu

Emdi yürek yırtılır” (Atalay, 1992: 41)

6. Kaşgarlı Mahmut, bu örnekte görüldüğü gibi bazı kelimelerin anlamlarını da edebî ürünlerden (koşuk, sagu, destan...) alıntı yaparak vermiştir. Böylece “*Dîvânü Lugât’it-Türk*, kelimeleri metin içinde vermek için seçilmiş, tamamı 764 mısra tutan dörtlük ve beyitleriyle XI. yüzyıla ait bir şiir antolojisi” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: XVIII) hâline gelmiştir. Örneğin *ulas* kelimesini şöyle vermiştir: “*ulas*: *ulas köz; sarhoş gibi süzgün ve yakışıklı olan göz.* Şu parçada da gelmiştir:

*Bulnar mini ulas köz
Kara meñiz kızıl yüz
Andın tamar tükel tüz
Bulnap yana ol kaçar*

(Sanki yanaklarından güzellik damlayan benli güzel yüzler ve baygın gözler beni tutsak eder; beni tutsak ettikten sonra da kaçıp gider.) (Atalay, 1992: 60)

İrtel- fiilini şöyle vermiştir: *irteldi: irteldi nenğ:* o şey arandı araştırıldı. Şu parçada dahi gelmiştir:

*Köñlüm için örtedi
Yetmiş yaşığ kartadı
Keçmiş üdhük irtedi
Tün kün geçüp irtelir*

(Gönlüm içten yandı, onulmuş yarayı tırmaladı, geçmiş günleri aradı, gece gündüz geçerek araştırır.)

7. Kaşgarlı Mahmut, *Türkmen, Halaç, Uygur, Yagma, Çiğil* gibi Türk kavimlerinin nasıl adlandırıldığını açıklarken unutulmuş ve unutulmakta olan Türk destanlarından da faydalanmıştır. Zaman zaman çeşitli vesilelerle destanlaşmış tarihî olaylara temas ederek bazı destanların parçalarını, bazılarının konusunu, bazılarının olaylarını özet olarak vermiştir. Böylece bu anonim ürünleri tamamen unutulmaktan kurtarmıştır. Örneğin Türkmen kelimesini verirken Zülkarneyn ile Türk hükümdarı Şu'nun savaşlarını anlatır. Böylece kaybolmuş ve unutulmuş olan Saka Türklerine ait destanların muhtevası hakkında bilgi verir: “Hükümdar Şu, Çin’e doğru gitmiş, Zülkarneyn de ardına düşmüş. Uygur ülkesi yakınlarında ona yaklaştığında Hakan onun üzerine bir öncü müfreze yollamış. Zülkarneyn de ona karşılık bir müfreze göndermiş. Gece boyunca savaşmışlar. Bu savaş bugün Altun Han olarak bilinen Altun Kan dağının yakınında olmuştur. Yenilgi Zülkarneyn’in ordusunun yakasına yapışınca Hakan Şu ile barışmış. Bir süre orada kalmış, Uygur ülkesinde şehirler kurmuş. Hakan Şu da Balasagun’a dönünce Kendi adıyla anılacak şehri kurdu. Şehrin duvarlarına bir tılsım koydu. Bugün leylekler bile bu şehre kadar gelirler, ancak tılsımın etkisiyle şehre giremezler, ötesine geçemezler. Demek ki bu tılsım onun zamanından bizim zamanımıza kadar bozulmamıştır.” (Akalin, 2008: 83).

SONUÇ

Kaşgarlı Mahmut, on bir asır önce Türk dilinin XI. yüzyıla kadar olan söz varlığını tespit ederek Türklük âleminin en önemli eserini yazmıştır. Bu eser aynı zamanda yabancılara Türkçe öğretimi konusunda önemli bir çalışmadır. Günümüzde özel bir disiplin olarak ortaya çıkan “Yabancılara Türkçe Öğretimi” alanında da *Dîvânu Lûgât’it-Türk* temel kaynaklardan biridir.

Bir dili iyi öğrenmek, o dili besleyen kültürü de öğrenmekle mümkün olabilir. Çünkü bir dilin kelimeleri, ancak o dile ait anonim ürünlerde gerçek kimliği ile yer alır. Kaşgarlı Mahmut, Türkçe kelimeleri öğretmek için materyal olarak bu ürünleri tercih etmiştir. Kelimeleri doğal ortamında gösterme anlayışına eserin tümünde bağlı kalmıştır. Böylece hem günümüzdeki çalışmalara model olmuş hem de Türk kültüründe önemli yer tutan birçok edebî ürünü unutulmaktan kurtarmıştır.

KAYNAKLAR

Atalay, Besim (1992), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercemesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.

Akalın, Halûk Şükrü (2008), *Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bilge, Rıfat (Kilisli) (1970), “Divanü Lûgat-it-Türk ve Ali Emiri Efendi”, *Türk Kültürü*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Çifçi, Musa (2004), “Kaşgarlı Mahmud’un Dil Öğretim Yöntemi Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Ksurlatayı Bildirileri, C.I.*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çifçi, Musa (2007), “Kaşgarlı Mahmud’un Dil Öğreticiliği”, *Kaşgarlı Mahmut ve Türk Dünyasının Dili, Edebiyatı, Kültürü ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*.

Ercilasun, Ahmet Bican- Ziyat Akkoyunlu (2015), *Dîvânu Lugât’it-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaçalin, Mustafa S. (1994), “Divanü Lûgati’t-Türk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, s. 446-449, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Nalbant, M. Vefa (2005), *Divânü Lûgati't-Türk'te İsim*, Ankara: Ankara Üniversitesi Doktora Tezi.

AZERBAIJAN'IN GÖRSEL SANATINDA KİTABI-DEDE KORKUT

THE BOOK OF DEDE KORKUT (KİTABI-DEDE KORKUT) IN THE VISUAL ART OF AZERBAIJAN

«КНИГА ДЕДЕ КОРКУТА» В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA*

ÖZ

Türk dünyasının kadim yazılı kitap abidelerinden biri olan Kitab-ı Dede Korkut, 200 yıldır bilim dünyası tarafından bilinmektedir. Azerbaycan'da ilk defa 1939 yılında Akademik Hamid Araslı tarafından yayımlandı. Ancak bir süre rejim tarafından yasaklanır. 1957 yılında Azerbaycan'da bilim adamları ve sanatçılar tarafından yeniden gündeme gelir, çünkü yasak ortadan kalkmıştır. 1997 yılında bu eserin 1300. yıldönümü çeşitli etkinliklerle kutlanır.

Dede Korkut destanının kahramanlarının ressamlar tarafından tablolarla karakterlere dönüştürülmesi 1950 yılında başlar. İlk defa Mikayıl Abdullayev (1921-2002) tarafından Dede Korkut resmedilir. Daha sonra Tuğrul Nerimanbeyov, Altay Hacıyev, Sakit Memmedov, Asif Azerelli, Bayram Kasımhanlı, Tahir Ssalahov gibi ressamlar Dede Korkut'u ve boyların konularını resmetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kitab-ı Dede Korkut, Azerbaycan Görsel Sanatı, ressamlar, çizgi filmler, heykeller.

ABSTRACT

The Book of Dede Korkut (Kitab-ı Dede Korkut), one of the ancient written book monuments of the Turkish world, has been known by the scientific world for 200 years. It was first published in Azerbaijan in 1939 by Akademik Hamid Araslı. However, it is banned by the regime for a while. In 1957, it was brought to the agenda again by scientists and artists in Azerbaijan because the ban was abolished. In 1997, the 1300th anniversary of this work is celebrated with various events.

* Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı.
Eskişehir/TÜRKİYE
(makbulesabziyeva@anadolu.edu.tr)

The transformation of the heroes of the Dede Korkut epic into characters in paintings by painters begins in 1950. Dede Korkut was first portrayed by Mikayıl Abdullayev (1921-2002). Later, painters such as Tuğrul Nerimanbeyov, Altay Hacıyev, Sakit Memmedov, Asif Azerelli, Bayram Kasımhanlı, Tahir Ssalahov painted Dede Korkut and the subjects of the tribes.

Key Words: The Book of Dede Korkut (Kitab-ı Dede Korkut), Azerbaijani Visual Art, painters, cartoons, sculptures.

Türk dünyasının en kadim yazılı kitap abidelerinden biri olan Kitabı Dede Korkut 200 yıldır çağdaş bilim dünyası tarafından bilinmektedir. Günümüzde destanın üç elyazmasından bahsedilebilir. Bunlardan ilki, destanın 12 boyunu kapsayan Dresden nüshasıdır. 1815 yılında Alman bilim adamı Heinrich Friedrich von Diez bu nüshadan "Tepegöz" boyunu Almancaya çevirip yayınlarak Kitabı Dede Korkut'u ilim dünyasına tanıtmıştır. 1859 yılında Alman Doğu bilimcisi Theodor Noldeke, Dresden nüshasının kopyasını çıkararak destanın tümünü Almancaya çevirip yayınlamak istemiş lakin çevirememiş ve elindeki materyali 1892 yılında o zaman öğrencisi olan Rus doğu bilimcisi Vasiliy Barthold'a teslim etmiştir. Vasiliy Barthold, yıllarca destanın Rusçaya çevirisi üzerinde çalışarak 1922 yılında onu tamamlar.

Toplam altı boyu kapsayan ve Vatikan nüshası olarak bilinen diğer bir el yazma ise İtalyan doğu bilimcisi Rossi tarafından 1952 yılında Vatikan kütüphanesinde bulunur ve İtalyancaya çevrilir. 1972 yılında Dresden kütüphanesinden Azerbaycan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsüne getirilen nüsha üzerinde çalışmalardan sonra üçüncü elyazma nüshası hazırlanır.

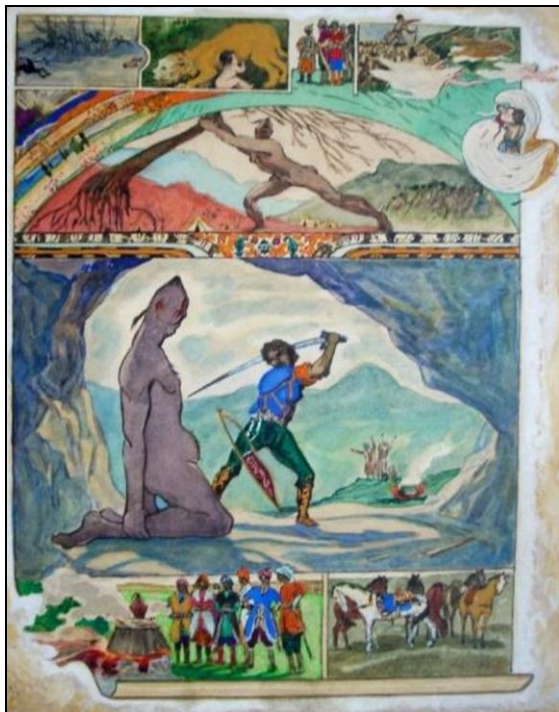
Azerbaycan'da destan ilk defa 1939 yılında Ordinaryüs Profesör Hamid Araslı tarafından yayınlanır. Sonralar eser İngiliz, Alman ve Fars dillerine çevrilir ve birçok ülkede yayınlanır. 1951 yılında Azerbaycan'da ve Türkmenistan'da "halk düşmanı" ilan edilen ve okunması yasaklanan "Kitabı-Dede Korkut", 1957 yılında Azerbaycan'da, 1980 yılında Türkmenistan'da beraat eder.

O zamandan bu tarafa Azerbaycan'ın bilim adamları kitabı Dede Korkut'u incelemekte, sanat dünyası ise destandaki olayları ve kahramanları, Kitabı Dede Korkut'un üretildiği dönemin siyasal ve toplumsal durumunu, duygu ve düşünce dünyasını görsel olarak halka tanıtmaktadır. Bir yanıla tarihsel gerçeklerle, bir yanıla destan kültürü, bir yanıla da geniş masal dünyasıyla oluşan bu hikâyeler, "Türk" tipini kavrama yönünden eşine az rastlanabilecek önemde belgelerdir. Bu belgeler, bilim adamlarımızca çeşitli yönlerden değerlendirilerek, yorumlanarak, toplumumuzu milli birikimlerimiz yönünden aydınlatmaktadır. Azerbaycan'ın milli

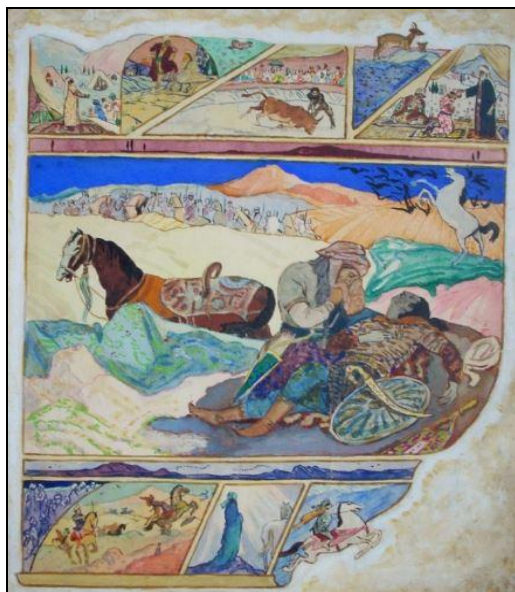
sanatı, bu birikimlerle gelişip oluşmuş, destandaki olayları şiirlere, hikâye ve romanlara; sahne eserlerine, resim ve sinemaya yansıtmıştır.

1997 yılında Azerbaycan Devleti'nin Dede Korkut destanının 1300 yıldönümünü çeşitli etkinliklerle gündeme getirmesi, Kitabı Dede Korkut ile bağlı etkinliklerin sayının artmasını, yapılan araştırmaların çoğalmasını ve zenginleşmesini sağlamıştır.

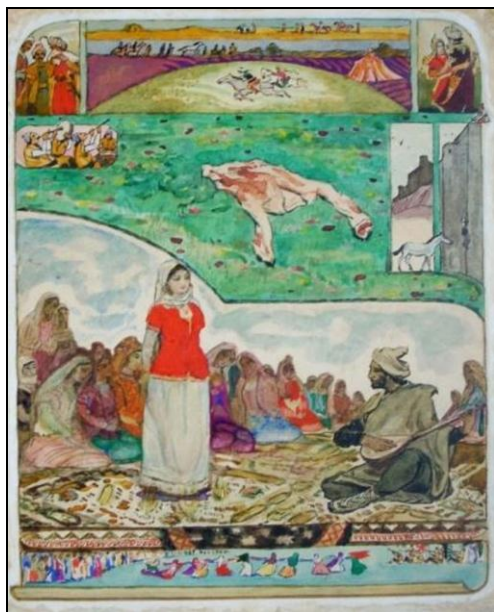
“Dede Korkut” destanının kahramanlarının ressam fırçasıyla karakterlere dönüşmesi 1950’li yıllarda başlar. 1956 yılında genç ressam Mikayıl Abdullayev (1921-2002) Dede Korkut’un tasvirini ortaya koyma yönünde ilk adımı atar. Bunun dışında ressam, destanın ayrı-ayrı boylarına resimler çizer. Farklı yıllarda basılan “Dede Korkut Kitabı”nda Abdullayev’in çizdiği resimler kullanılır (Galiboğlu, 2017: 15).

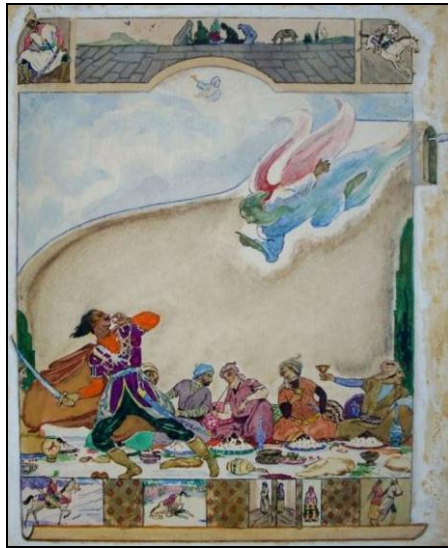
Mikayıl Abdullayev.
“Kitab-ı Dede Korkut. Basat ve Tepegöz” . (1956)

Mikayıl Abdullayev.
“Kitab-ı Dede Korkut. Dede Korkut”. (1956)

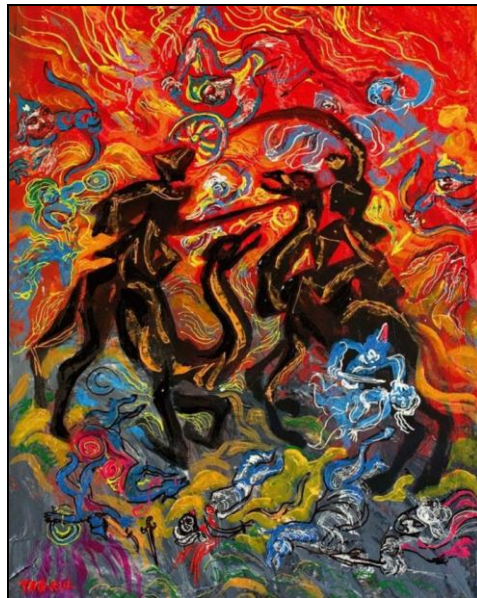
Mikayıl Abdullayev.
“Kitab-ı Dede Korkut. Beyrek”. (1956)

Mikayıl Abdullayev.

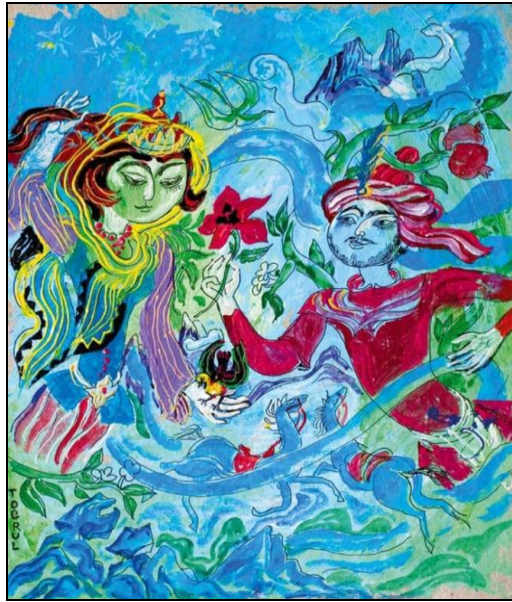
“Kitab-ı Dede Korkut. Deli Domrul”.

(1956) 1975 yılında yazarı Anar (1938 -) “Kitab-ı Dede Korkut”u çağdaş dile uyarlar. Bu uyarlama sonucu Anar’ın yazarlığıyla bir kitap, kitap üzerinden “Dede Korkut” başlığı altında iki bölümden oluşan 125 dakikalık bir film ve birçok resim ortaya çıkar. “Dede Korkut” filminin resimlerini ressam Toğrul Nerimanbeyov (1930 - 2013) çizer.

Toğrul Narimanbeyov.

“Kitab-ıDede Korkut”. (1975)

Toğrul Narimanbeyov.
“Kitab-ı Dede Korkut”. (1975)

Toğrul Narimanbeyov.
“Kitab-ı Dede Korkut”. (1975)

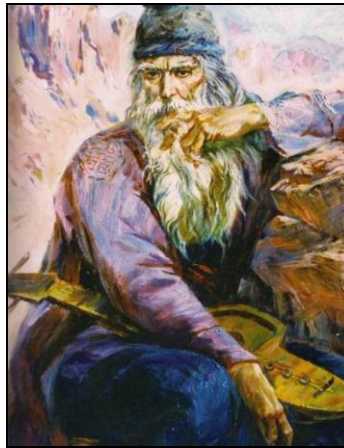
1984 yılında Azərbaycan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nde “Kitabı Dede Korkut”un üçüncü nüshası üzerinde çalışmalar sürdürülürken genç ressam Fahreddin Memmedveliyev (1962 - 1993) 50-den çok eskizden on bir iri hacimli kompozisyon tamamlamış, onlardan altısını yağlı boya ile tuval üzerinde işlemiştir. “Gelimli, gidimli dünya”, “Dede Korkut’un elçiliye gitmesi”, “Oğuz elinin

bir günü”, “Tepegöz’ün dünyaya gelmesi”, “Gazan hanın evinin yağmalanması”, “Gazan hanın sefere çıkması” bunlardan bazılarıdır. Tarihin derinliklerinden gelen ve Türk yaşantısının, demek olur ki, aynası kimi formalaşan "Kitabi-Dede Korkut" destanı Fahreddin Memmedvaliyev’in yaratıcılığında milli köklere esaslanarak maneviyatımızı, milli zevkimizi, ruhumuzu, ananelerimizi ve kahramanlığımızı aks ettirir (Kerimli, 2018: 71).

*Fahreddin Memmedvaliyev.
“Gazan hanın evinin yağmalanması”. (1984)*

Ressam Altay Hacıyev (1931 -) Azərbaycan halkının keçmişiyə bağlı birçok tarixi anlatan esere imza atmıştır. Onlardan biri Dede Korkut’un resmidir. Şair, hayalimizde canlandırdığımız Dedeyi açık havada, hayatının ayrılmaz parçası olan kopuzu ile birlikte resmetmiştir.

*Altay Hacıyev.
“Dede Korkut”. (2000)*

Ressam Sakit Memmedov (1958 -) tarafından çalışılmış aşağıda yer alan tabloda Oğuz elinin Dede Korkut'un etrafında toplandığını görüyoruz. Resimdeki etnografik detaylar dönemin özelliklerini renkleriyle göstermektedir. Ressam Sakit Memmedov, resim sanatında Opalizm akımının temelini atmıştır. Ressama göre tabloya aks ettirilen renkler doğada var olan opal taşlarında olduğu gibi canlı, dolgun ve değişken olmalıdır.

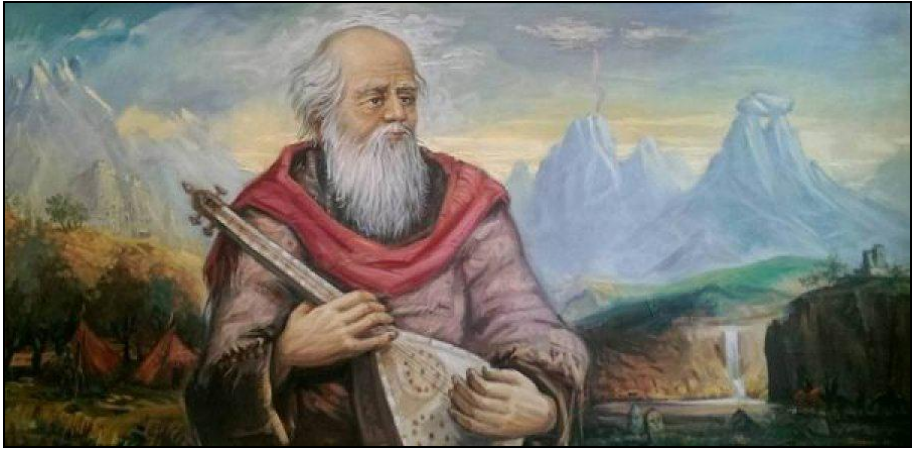

Sakit Memmedov.
“Dede Korkut”. (2000)

Asif Azerelli. “Dede Korkut”. (2000)

Birçok çalışmaya kapak olarak hizmet eden Asif Azerelli'nin (1946 -) “Dede Korkut” tablosu dönemin yaşam tarzına ait detayları içinde barındırmaktadır. Resmin arka planında halkın yaşadığı çadırları, tarlada çalışan çiftçileri görmekteyiz. Resimde dağ ile ova bir araya getirilerek Türklerin yerleşim yerlerinin coğrafyasını da yansıtmaktadır.

*Bayram Kasımhanlı.
“Dede Korkut”. (2000)*

Bayram Kasımhanlı (1946 -), çalışmasında Dede Korkut’u kel ve biraz kilolu olarak tanıtmaktadır. Kafkas dağlarının erimeyen karları, yeşil yaylalar, şelalelerin oluşturduğu nehir ve çadırlar ana planda olan dede Korkut resminin arka planını oluşturmaktadır. Tarihte de bilindiği gibi Türkler daima nehir kenarlarında yerleşir,

*Tahir Salahov.
“Dede Korkut”. (2000)*

hayvanlarını beslerlerdi. Bu bilgileri, etnografik özelliklerle birlikte tabloda canlandırmaya çalışmıştır ressam. Bunun dışında Bayram Kasımhanlı Dede Korkut ile ilgili birkaç tematik çalışma ortaya koymuştur.

Ressam Tahir Salahov'un (1928 -) çalışmasında daha çok sarı ve altınısı boya kullanılmıştır. Ressam, güneşin renklerini kullanarak sanki Dede Korkut'u Türk dünyasının güneşi olarak ortaya koymaya çalışmıştır. Resmin arka planı da çok dikkat çekicidir ve farklı şekilde yorumlanabilir. Bir taraftan dünya bir mozaiktir ve mozaikçi dede Korkut gibi insanlar çözebilir; bir başka yandan da kâinatın dertlerini bile düşünmektedir dede Korkut. Adı geçen ve geçmeyen resimlerin ortak özelliği dede Korkut'un uzağa dikilmiş düşünceli bakışları ve daimi dostu ve sırdaşı kopuzudur.

Azerbaycan'da "Kitabi Dede Korkut'u" çalışan daha birçok sanatkâr ressam, heykeltıraş hakkında konuşulabilir lakin makalenin sınırları bizi bundan mahrum etmektedir. Ressam Arif Merdan, minyatür ressamı Fahreddin Ali, heykeltıraşlar Latif Aslanov, Ramiz Memmedov, Zakir Ahmedov, Elman Caferli, Görüş Babayev vb. (adlarını yazmadığım için aflarına sığınıyorum) Azerbaycan'ın sadece görsel sanatına sadece Dede Korkut karakteriyle değil birçok çalışmalarıyla derin zenginlik katmışlar. Bu çalışmaların her biri ressam tahayyülünün sonsuz mahsulü olduğunu göstermenin yanı sıra gerçeklerle sıkı bir şekilde bağdaştığını göstermektedir.

Resim ve heykel sanatından başka 2000 yılında kitabın boylarını anlatan çizgi filmler de ortaya çıktı. "Kitab-ı Dede Korkut"un 1300 yılına 100 manat değerinde altın sikke ve posta pulları basıldı. Azerbaycan Halça Müzesinde "Kitabi Dede Korkut" abidesinin alman doğu bilimcisi Heinrich Friedrich von Diez tarafından ortaya çıkarılması, çevirisi, ilk baskısı ve ilim dünyasına tanıtılmasının 200. yılı ile alakadar "Kitab-ı Dede Korkut - 12 boy - 12 halça" adlı sergi düzenlenerek konu ile ilgili Azerbaycan'ın görsel sanatına zenginlik kattı.

Aynı etkinlikler kapsamında 2015 yılında Bakü'de "Kitabi Dede Korkut" Destanı başlığı altında bir bibliyografik kitap basıldı. Kitap 5 bölümden oluşmaktadır: I. bölüm - "Kitab-ı Dede Korkut" destanının basılmış nüshaları; II. bölüm - "Kitab-ı Dede Korkut" destanı hakkında yazılanlar; III. bölüm - "Kitab-ı Dede Korkut" destanı Rus dilinde; IV. Bölüm - "Kitab-ı Dede Korkut" destanı diğer dillerde; V. bölüm - Kısaltmalar. Kitapta verilen bilgilere göre 39 kez kitabın tümü, 83 kez kitaptan farklı parçalar yayınlanmıştır. 1926 yılından bu tarafa Destan hakkında 252 kitap ve yüzlerce makale yazılıp yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR

Galiboğlu, S. (2018), *Azerbaycan tasviri sanatında Dede Korkut karakteri*. Medeniyet gazetesi, Bakü, 27.09. 2018.

“*Kitabi Dede Korkut*” *Destanı. Bibliyografik Kitap*. (2015) M.F.Ahundov adına Milli Kütüphanə. Bakü.

Kerimli, Nermin (2018), *Fahreddin Memmedveliyev'in yaratıcılığında “Kitab-ı Dede Korkut” edebi irsi*. Medeniyet gazetesi, Bakü, AZ/ 1 *2018 s.71-73.

Osmanlı, İsmihan (2018), “*Kitabi Dede Korkut*” *abidesinin on üçüncü boyu olmuştur mu...* Edebiyat gazetesi, Bakü, 19.02.2018.

Tablolar:

Mikayıl Abdullayev. “Kitab-ı Dede Korkut. Basat ve Tepegöz”. (1956)

Mikayıl Abdullayev. “Kitab-ı Dede Korkut. Dede Korkut”. (1956)

Mikayıl Abdullayev. “Kitab-ı Dede Korkut. Beyrek”. (1956)

Mikayıl Abdullayev. “Kitab-ı Dede Korkut. Deli Domrul”. (1956)

Toğrul Narimanbeyov. “Kitab-ı-Dede Korkut”. (1975)

Toğrul Narimanbeyov. “Kitab-ı Dede Korkut”. (1975)

Toğrul Narimanbeyov. “Kitab-ı Dede Korkut”. (1975)

Fahreddin Memmedveliyev. “Gazan hanın evinin yağmalanması”. (1984)

Altay Hacıyev. “Dede Korkut”. (2000)

Sakit Memmedov. “Dede Korkut”. (2000)

Asif Azerelli. “Dede Korkut”. (2000)

Bayram Kasımhanlı. “Dede Korkut”. (2000)

Tahir Salahov. “Dede Korkut”. (2000)

KUTADGU BİLİĞ’DE EŞ ANLAMLI İSİMLER

SYNONYM WORDS IN THE KUTADGU BİLİĞ

СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ СИНОНИМЫ В «КУТАДГУ БИЛИГ»

Prof. Dr. Aynur ÖZ ÖZCAN*

ÖZ

İslami eserlerimizden olan Kutadgu Bilig, Türk kültür tarihi açısından olduğu kadar Türk dilinin söz varlığı bakımından da oldukça önemli bir eserdir. Kutadgu Bilig’in söz varlığının her açıdan ayrıntılı bir biçimde ele alınması, birçok bilim dalı için çok değerli malzeme içeren bu dil yadigarının değerinin tespitinde oldukça önemlidir.

Bir dilin söz varlığında eş anlamlı yapıların önemli bir değere sahip olduğu bilinmektedir., Kutadgu Bilig’deki eş anlamlı sözcüklerin incelenmesi, Karahanlı Türkçesinin söz varlığının değerlendirilmesi için olduğu kadar Türk dil tarihi için de önemlidir.

Kutadgu Bilig’de çok fazla eş anlamlı sözcük bulunduğu tespit edilmiştir. Eş anlamlılık isimlerde ve fiillerde görülmektedir. Eser metninden toplanan malzeme de eş anlamlı sözcüklerin isimlerde fiillere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Kutadgu Bilig’deki eş anlamlı isimler, anlam ilişkileri ve kullanım özellikleri bakımından değerlendirilmeye ve eş anlamlılık oluşturan yapılar, metinden alınan örneklerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: eş anlam, anlam ilişkisi, Karahanlı Türkçesi, söz varlığı.

ABSTRACT

Kutadgu Bilig, which is one of our first Islamic works, is a very important work in terms of Turkic language as well as Turkish cultural history. The fact that Kutadgu Bilig’s vocabulary is handled in detail from all angles is very important in determining the value of the heirloom, which is a very valuable material for many discipline.

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Çağdaş türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi. Ankara/TÜRKİYE
(aynurozcan@yahoo.com)

It is known that synonym structures in a language have a significant value. The evaluation of the synonyms in Kutadgu Bilig is as important for the history of Turkish language as it is for the evaluation of Karakhanid Turkish vocabulary.

In Kutadgu Bilig, it has been found that there are many synonyms. These pairs of words are seen both in nouns and in verbs. It is seen that the synonyms in the material collected from the text are more pronounced in the nouns than in the verb.

In this study, noun synonymys in Kutadgu Bilig will be tried to be evaluated with respect to semantic relations and usage properties and examples which are made from synonyms.

Key Words: synonym, semantic relation, Karakhanid Turkish, vocabulary

Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar, Türk kültür tarihinin de en muazzam eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, pek çok bilgiyi içermektedir. Eserin esasını teşkil eden kamil insan tarifi yanında daha birçok fazilet vardır. Bunlar içinde her türlü bilgi edinmek, okumak, yazmak, bütün alfabeleri ve dilleri bilmek, şiir yazmak, belagat, hesap, hendese öğrenmek, tıp bilmek, rüya tabir etmek gibi şubeler bulunduğu ve Türk muhitine has avcılık, kuşçuluk, ok atmak, satranç oyunları gibi bahisler de vardır (Arat, 1991: VII). İçerdiği bilgilerle birlikte Karahanlı Dönemi Türkçesinin söz varlığını yansıtmaları bakımından da eşsiz bir eserdir.

Kutadgu Bilig’de bu bilgiler verilirken sözcüklerin anlam ilişkilerinden yararlanılmıştır. Kelimelerin anlam ilişkileri sonucunda oluşan eş anlamlılar, aynı anlamlı sözcükler veya bir birine yakın anlamlı sözcükler olarak tanımlamıştır (ÖTL 1981:235)

Eş anlamlı sözcükler, konuşmada ve yazıda, tekrarlardan kurtulmayı sağlarken, ifadenin akıcılığına da imkan vermektedir. Bir düşüncüyü ifade ederken, sürekli aynı kelimenin kullanımı, okuyanları veya dinleyenleri sıkar. Bu sebeple aynı sözcüğün tekrarı yerine eş anlamlılarından yararlanır. Kutadgu Bilig’de de eş anlamlı sözcükler anlatıma zenginlik katmaktadır.

Söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahip olan eş anlamlı sözcükler bakımından Kutadgu Bilig oldukça zengindir. Yusuf Has Hacib’in eserinde eş anlamlı sözcüklerden verimli bir şekilde yararlandığı görülür.

Kutadgu Bilig’deki eş anlamlı isimler, Reşit Rahmeti Arat¹ tarafından hazırlanan metinden alınmıştır. Parantez içindeki numaralar beyit numarasını göstermektedir. Burada isim terimi, ad, sıfat ve zarf için genel olarak kullanılmıştır.

Bir işte birlikte bulunanlardan her biri, refik, arkadaş (TSI: 133) anlamı, Kutadgu Bilig’de *adaş*, *erdeş*, *ğoldaş* ve *iş* sözlük birimleri ile verilmiştir. Eş anlamlı çiftlerden *adaş* 62, *ğoldaş* 22 ve *erdeş* 8 yerde geçmektedir.

¹ Arat, R.R. Kutadgu Bilig I Metin, II Çeviri, TDK yayınları, Ankara, 1991.

*adaş koldaş erdeş tutundı kalın
adaş koldaş ol erke arka bilin*

Birçok dost ve arkadaş edindi; dost ve arkadaş insan için bir destektir (KB C.1697).

*işing edgü bolsa negü kılsa kol
işing edgü kerek ol özüng bulsa yol*

Arkadaşın iyi ise, ne istersen iste; yolunun açık olması için iyi arkadaş lazımdır (KB A.936).

Kirli, lekeli olmayan, temiz ve duru (TS II:2185) kavramı, KB’de **arığ, si-
lig, süzük ve tedük** sözlük birimler ile verilmiştir. Eş anlamlı yapılardan arığ 81, silig 75, süzük 19 ve tedük 1 yerde geçmektedir.

*buşuluk yavuz erke iltür bilig
otunluk kılur buşsa kılkı silig*

Hiddetlenmek insan için fenadır, yumuşak huylu insan da kabalık yapar (KB B.335).

*Toğar küñ arığ ya arıgsız timez
kamuşğa yarukluk birür eksümez*

Güneş doğar, temiz veya kirli demeden her şeye aydınlık verir; kendisinden bir şey eksilmez. (KB A.831).

*kalı bolmasa beg sakınuş süzük
arıgsız bolur barça kılkı üzük*

Eğer bey takva sahibi ve temiz kalpli olmazsa, hiçbir vakit temiz ve isabetli hareket edemez (KB C.1987).

Kutadgu Bilig’de yaradan, Tanrı kavramı, **Tengri, Uğan, Bayat, İdi ve Rab** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu eş anlamlı sözcüklerden Tengri 38 yerde, idi, 105, bayat ise yaklaşık 200 ve Rab 12 yerde geçmektedir.

*biligli bayat ol bilir bu işig
uğuğlı uğan ol ukar bu işig*

Bu işi bilen ,ancak her şeyi bilen Tanrıdır; bu işin hikmetini sırrını bilen ancak hüküm eden Allah’tır (KB B. 1531).

*bolu birdi evren ilig birdi taht
tuta birsü tengri bu taht birle baht*

Devran sana memleket ve taht verdi; Tanrı bu taht ile bahtını daimi etsin (KB B. 92).

*ya rab üste devlet tükel kıl tilek
kamuğ işte bolğıl sen arka yülek*

Ey Rabbim sen onun devletini arttır; bütün dileklerini yerine getir, her işinde arka ol, destek ol (KB B. 116).

*közin köke tikti ayur ey idim
seningde adın men idi bilmedim*

Gözünü göğe dikti ve: - Ey rabbim, ben senden başka bir tanrı tanımadım-dedi (KB B. 1151).

Boyutları benzerlerinden daha fazla olan, küçük karşıtı (TS II:370) kavramı, KB’de **bedük** ve **uluğ** sözlük birimler ile ifade edilmiştir. Bu iki eş anlam çiftinden, uluğ 143 ve bedük 57 yerde geçmektedir:

*biligni **bedük** bil ukuşni **uluğ**
bu iki bedütür ödürmiş kuluğ*

Bilgiyi büyük ve anlayışı ulu bil; seçkin kulu bu iki şey yükseltir (KB C.152).

Aynı ülkede yaşayan, aynı uyrukta olan insan topluluğu, halk kavramı, KB’de **budun**, (**ķara**, **budun**), **‘am** (**ķara ‘am**), **ķara** ve **halk** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu sözlük birimlerden halk 54, ‘am 5 yerde geçerken budun sözcüğü diğerlerine göre daha çok geçmektedir. Budun sözü, hem tek başına hem de ķara, budun şeklinde geçerken , ‘am sözü tek başına bir yerde, ķara ‘am şeklinde üç yerde geçmektedir.

***ķara ‘am budun** barça kılķı öngi
biligi ukuşu kılınçı tengi*

Avam halkın tabiatı tamamen ayrıdır; onun bilgisi, akli ve tavrı da tabiatı gibidir (KB A.4320).

***ķara** kılķı ‘barça bolur ħap ķara
ķara kılma özni küdezü tura*

Avam halkın tabiatı tamamen ayrıdır; onun bilgisi, akli ve tavrı da tabiatı gibidir (KB A.4320).

*sözi çın kerek beg ne kılķı bütün
inansa angar **ħalk** tirilse ħutun*

Beyin sözü doğru olmalı, tavır ve hareketi itimat telkin etmelidir ki, halk ona inansın ve huzur içinde yaşasın (KB C.2038).

İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, iyi (kötü karşıtı) (TSI:1126) kavramı, KB’de **edgü**, **yağşı** ve **nik** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu eş anlamlı çiftlerden en fazla edgü ve yağşı geçerken nik bir yerde geçmektedir.

*Sanga tegdi emdi kezigçe orun
ķamuğ **edgü**lük kıl sen **edgü** burun*

Şimdi bu yere sahip olmak sırası sana gelmiştir: sen herkesten iyi ol ve hep iyilik yapmağa çalış (KB A.236).

*körü barsa **yağşı** ayur bu sözüğ uluğ
ukuşsuz biligsiz bedütmez özüğ*

Dikkat edersen şu söz çok yerinde söylenmiş: akılsız ve bilgisiz kimse kendisini yükseltemez (KB B.298).

*yana bu kitabning beyanın ayur
bu tört **nik** şerifler özele kılur*

Yine bu kitabın içindekileri söyler; bunu şu dört iyi temel üzerine kurar (KB C.64).

Bir hastalığı iyi etmek veya önlemek için kullanılan madde, mec. çare anlamı (TS I:1064), KB'de **em, ot ve daru** sözlük birimleri ile verilmiştir. Eş anlamlı yapılardan ot 37, em 33 ve daru 1 yerde geçmektedir.

*seningde turur kör bularning **emi**
otağıl **daru** birle bolğıl qamı*

Bütün bunların devası sendedir; sen onların hekimi ol, ilaç ver ve tedavi et. (KB B.5244).

*qalı kılmasa sen **emi** ya **oti**
budunğa bolur sen tiriglik yutı*

Eğer sen bunlara ilaç vererek, tedavi etmezsen halk için bir hayat felaketi olursun (KB B.5245).

Memelilerden iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşılan, akıl ve düşünme yeteneği olan en gelişmiş canlı, insan (TSI:1089) kavramı, KB'de **er, eren, kişi, yalñuk** ve **apa** sözlük birimleri verilmiştir. Bu eş anlamlı çiftlerden, yalñuk 94, eren 29 ve apa, 17 yerde geçerken, kişi ve er sayılamayacak kadar çok geçmektedir.

***kişi** mengü bolmaz bu mengü atı
anın mengü qaldı bu edgü atı*

İnsan ebedî değildir, ebedî olan onun adıdır; iyi kimselerin adı bunun için ebedî kalmıştır (KB B.228).

*ajun tutğuka **er** ukuş bilse ked
budun başğuka **er** bilig bilse ked*

Dünyayı elde tutmak için insanın anlayışlı olması ve halkı itaat altına almak için de bilgili bulunması elzemdir (KB B.224).

*idi yakşı aymış azığlıg küir **er**
azığlıg **eren** berk tüğünler yazar*

Cesur ve yiğit er çok yerinde söylemiş; cesur insan sıkı düğümler çözer (KB A.283).

*tili birle **yalñuk** sözi sözlenür
sözi yakşı bolsa yüzi suvlanur*

İnsan sözünü dili ile söyler; sözü iyi olursa, yüzü parlar (KB A.275).

*yana yandru yanmak yavalık tapa
yararmu manga ay bağırsağ **apa***

Heder olacak bir hayata tekrar geri dönmek bana yakışır mı, ey merhametli insan (KB B.4690).

İstenilen, beğenilen nitelikte olmayan, fena, kötü (TSII:1388) kavramı KB'de **esiz (isiz),yavlağ,yavuz** ve **ayığ** sözlük birimleri ile ifade edilmiştir. Bu eş anlamlı çiftlerden isiz (esiz) 231, yavuz 58, yavlağ 12 ve ayığ 1 yerde geçmektedir.

*bu dünya kıtinga inanma ayığ
inançsız turur kör kılinçı yayığ*

*isizke söküş edgü ögdi bolur
özüngke baқа kör қayusın қолur*

*biliglikke bilgi tükel ton aş ol
biligsiz kılinçı yavuz қoldaş ol*

Bu dünya saadetine pek güvenme; onun tabiatı dönektir, ona inanılmaz (KB A.239).

Kötü söğülür, iyi öğülür; iyice dikkat et, canın hangisini ister (KB B.5175).

Bilgili insan için onun bilgisi کافی bir yiyecek ve giyecektir; bilgisizin hareketi—onun kötü arkadaşıdır (KB B.321).

Değerli şeylerin saklandığı yer, hazine kavramı, KB’de **hazine**, **kaznaқ** ve **ağı** ile ifade edilmiştir. Bu eş anlamlı sözcüklerden **hazine** 19, **kaznaқ** 14 ve **ağı** 8 yerde bu anlamda geçmektedir.

*hazine bu neng bolsa başқа yuluş
esen bol yana bolға altın күмүш*

Hazine ve mal baş için fidye olabiliyorsa, sen sağ ol, altın gümüş tekrar yerine gelir (KB A.1190).

*sözün kesti açtı ağı kaznaқı
üledi öküş neng қығайлар һақı*

Sözlerini burada kesti, hazinelerini açtı; fakir fukaraya çok mal dağıttı (KB C.1034).

Sağlığı bozuk olan, esenliği yerinde olmayan, hasta kimse (TS I: 953) kavramı, KB’de **ig** ve **toға** sözlük birimleri ile verilmiştir. KB’de geçen bu eş anlamı çiftinin ana sözcüğü olan **ig**, 79 beyitte geçerken **toға** sözü 4 1 beyitte hasta anlamında geçmektedir.

*қamuғ edgüлікke neng ol yolçısı
қamuғ ig toғақа neng ol емçisi*

Her türlü iyiliğe yol gösteren şey varlıktır; her türlü hastalığı tedavi eden şey varlıktır (KB B.3979).

Acımasız ve haksız davranan kırıyıcı, zulmeden, zalim, zorba kavramı, KB’de **basımçı**, **küçek**, **kücemçi**, **küçkey** ve **öktem** sözlük birimleri ile ifade edilmiştir. Bu sözcüklerden **küç** sözünden türeyen **küçkey** 9, **küçek** ve **kücemçi** bir, **öktem** 5, **basımçı** 2 yerde geçmektedir.

*telim ordular buzdı küçkey küçin
turı öldi аһır bu küçkey ачın*

Zalim zulm ile birçok sarayları harap etmiş ve sonunda kendisi açlıktan ölmüştür (KB C.2035).

*törü tüz yorutting itildi аjun
kim erse küçek ilde көrmez көзün*

Kanunu doğru tatbik ettin, dünya düzene girdi; hiç kimse memlekette artık bir zorbaya rastlamıyor (KB B.3108).

*qayı oğru tevlik qarakçı kunuq
qayusu **basımçı** ölütcü kıruq*

Kimi hırsız, sahtekar, yan kesici, dolandırıcı; kimi zalim olur, kimi öldürücü ve yıkıcı olur (KB B.1737).

Gezegenerlere ve yer yuvarlağına ışık ve ısı veren büyük gök cismi, Güneş (TS I:910) kavramı, KB’de **kün** ve **yaşık** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu sözcüklerden kün 37, yaşık 21 yerde geçmektedir.

*yaşık yirke yandı yüzün kizledi
qalıq mengzi kişi teg bolup örledi*

Güneş yere indi, yüzünü gizledi; gökyüzü parlak bir samur kürke büründü (KB B.3836).

*bu kün toğdı ilig bu qılkı bile
yarudı ajunka **kün** ay teg yala*

Hükümdar Kün-Toğdı böylece bu tabiatı ile Güneş ve ay gibi parlayarak dünyayı aydınlattı (KB B.415).

Kızgınlık, hiddet övke kavramı, KB’de **övke**, **köksün**, **buşılıq** sözlük birimleriyle verilmiştir. Bu eş anlamlı yapılardan övke 14, buşılıq (buşalık), 2 ve köksün ve buşalık 1 yerde geçmiştir.

*birisi iveklik birisi saran
üçünçi **buşılıq** serin öz tiren*

Biri acelecilik, ikincisi cimrilik ve üçüncüsü hiddettir; bunlara karşı mukavemet et, mağlup olma (KB B.2061).

*üçünçi kürd keldi **köksün** yorır
qayuka buqsa yaşarmış qurır*

Üçüncü olarak Merih gelir, gazapla dolaşır; nereye bakarsa yeşermiş olan kurur (KB B.133).

*uquşluğ ked er **övke** özdin yırat
biliglig beg er buşma edgü qıl at*

Ey akıllı iyi yiğit, öfkeyi kendinden uzaklaştır; ey bilgili bey yiğit, hiddetlenme, iyi ad kazan (KB B.322).

İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, gökyüzü (TS I: 865) kavramı, KB’de **kök**, **qalıq** ve **felek** sözlük birimler ile ifade edilmiştir. Bu eş anlamlı yapılarda kök 50, qalıq 21 ve felek 1 yerde geçmiştir.

*yaşıl **köktin** indi yağız yirke söz
sözi birle yalnguq ağır qıldı öz*

Söz kara yere mavi gökten indi; insan kendisine söz ile değer verdirdi (KB A.210).

*yaşık yirke yandı yüzün kizledi
qalıq mengzi kişi teg bolup örledi*

Güneş yere indi, yüzünü gizledi; gökyüzü parlak bir samur kürke büründü (KB A.3836).

*yana cem ‘-u terfi misahatka öt
yiti kat **felekni** yatur yamça tut*

Sonra cemi, tefrik ve mesâhaya geç,
yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi
elinde tut (KB C.4381).

İyi bir nitelikte bilinip tanınmış olma durumu, şöhrat, şan ve nam (TSII2309) kavramı, KB’de **kü** ve **çav** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu eş anlamlı sözcüklerden kü, 44, çav 26 yerde geçmektedir. Aşağıda verilen beyitte her iki sözcük ikileme şeklinde kullanılarak anlam kuvvetlendirilmiştir.

*biri kında çıktı sunup il tutar
biri **küsi** **çavı** ajunka yeter*

Biri kınından çıkınca ona memleketler sunar; biri nam ve şöhratını dünyaya yayar (KB B. 87).

Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı (TS II:1910) anlamı, KB’de **saray**, **karşı** ve **ordu** sözlük birimleri ile karşılanmıştır. Eş anlamlı birliklerden karşı 31, saray 13, ordu 22 yerde geçmektedir.

***saray karşı** itme ay ilig kutı
anundi sanga ev kara yir katı*

Ey devletli hükümdar, saray ve köşkler yaptırma; Kara toprak altında senin evin hazırdır (KB B.1418).

*tünek ol bu dünya kötürgil köngül
ediz **ordu** il kol en amrul amul*

Bu dünya bir zindandır, ona gönül bağlama, sen yüksek saray ve ülke iste, huzur ve sükuna kavuş (KB B. 3084).

Şehir kavramı, KB’de **ulus** ve **kend** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu eş anlamlı yapılardan kend 37, ulus 27 yerde geçmektedir. Eserde kend ulus ikileme olarak kullanılarak anlam kuvvetlendirilmiştir.

*telim arttı ilde yangı **kend ulus**
ilig kaznağı toldı altın küümüş*

Memlekette yeni şehir ve kasabalar çoğaldı; hükümdarın hazinesi altın ve gümüşle doldu (KB B.1043).

Dürüst, doğru, gerçek kavramı, KB’de **çın** ve **köni** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu eş anlamlı yapılardan köni 245, çın 109 yerde geçmektedir.

*kılınçı **köni** erdi kılkı ongay
tili **çın** bütün hem közi köngli bay*

Tabiatı dürüst, tavrı munis idi; sözü doğru, gözü ve gönlü zengin idi (KB B.407).

Sayı, nicelik, değer, güç ve derece bakımından büyük ve aşırı olan, çok (TSI 497) kavramı KB’de **öküş**, **idi**, **telim**, **ayı**, **büte** ve **köp** sözlük birimleri ile karşılanmıştır: Bu eş anlamlı çiftlerden öküş 195, idi 128, telim 78, ayı ve köp 10, бүте 4 yerde geçmektedir.

*teгіr boldı künde kór emgek **ókúş**
erej қолса emgek teгіr ol ülüş*

*mini emgetір til **idi** ók **telim**
başım kesmesünü keseyin tilim*

*basutçı kerek barça işде bilin
bu beglik işinge тақ **kóp** қılın*

*iligke yaқın has hacib erdi bir
ayı ersig ilig bile sözke sır*

***büte** boldı ilig yüzin kórmedim
saқınч қадғу birle yorıp kúlmedim*

O böylece birçok zahmete katlandı. Huzur arayan insan daima zahmetle karşılaşır (KB A.432).

Bana dilim pek çok eziyet çektiriyor; başımı kesmesinler de ben dilimi kese-yim (KB A.166).

Bil ki, her işte yardımcı gerektir; beylik işinde ise, kendine daha çok yardımcı edinmeğe bak (KB A.430).

Hükümdara yakın bir has hâcib var idi; çok merd bir insandı ve hükümdarın mahremi esrârı idi (KB C.505).

Çok zaman geçti, Hükümdarın yüzünü görmedim, üzüntü ve kaygı içinde idim; yüzüm gülmedi (KB B.1587)

Şeker pancarından çıkarılan tatlı toz madde, şeker anlamı(TS II, 2082), **şe-ker** ve **қand** sözlük birimler ile ifade edilmiştir. Bu eş anlamlı çiftlerden şeker 16 ve қand 2 yerde geçmektedir.

*atang öldi bardı sanga birdi pend
ata pendi tutsa **şeker** bolға **қand***

Baban öldü gitti ve bu ölümüyle sana öğüt verdi; baba nasihatini tutarsan, o sana bal şeker olur (KB B.5154).

Dişi cinsten erişkin insan, kadın (TS II :1148) kavramı, **evçi**, **evlik**, **işi**, **tişi** ve **kisi** sözlük birimleri ile ifade edilmiştir. Bu eş anlamlı sözcük çiftlerinin ana sözcü-ğü tişi 26 yerde geçerken kisi11, evlik7, kisi ve evçi,1 yerde geçmektedir.

***tişike** bir erkek bolur kór eri
anınğdın toғar toғsa iki uri*

Dişi (kadın) için bir erkek koca olur; eğer doğarsa, bunlardan çocuk olur (KB B.980).

Tişi sözünün eş anlamlısı olan kisi sözü, 11 yerde kadın anlamında geçmektedir:

*Negü tir eşitgil kişi ödrümü
Uruğ kesmegüke **kisi** ol emi*

İnsanların seçkini ne der dinle; neslin kesilmemesinin çaresi kadındır (KB C.3372).

Tişi sözünün eş anlamlısı olan evlik sözü yedi yerde tespit edilmiştir:

*Biregü bay **evlik** tiler üstikip
taқı biri kórklüg tiler kóz tikip*

Biri zengin kadın ile evlenmek ister; biri güzel olmasını ister ve ona göz diker (KB B.4487).

Kadın kavramının eş anlamlısı olan evçi ve işi sözleri birer beyitte geçmektedir.

*uruğluğ tarırlıg bedükler tili
bedükrek bolur bolma evçi kılı*

Soyu soppu büyük olan kimseler yüksek-
ten konuşurlar; sen kadın esiri olma (Ku-
tadgu Bilig B.4496).

*tilin sözlemiş sözde yanmaz eren
sözinde yanıklı işiler sanı*

Erkek insan verdiği sözden geri dön-
mez; sözünden dönenleri sen kadın bil
(KB B.5080).

İstek dilek, heves (TSI:140) anlamı, KB’de **arzu**, **tilek** ve **umdu** sözlük bi-
rimleri ile verilmiştir. Tilek sözü arzu sözüne göre sayılamayacak kadar daha çok,
umdu sözü 6 yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte üç sözcük birlikte üçleme şek-
linde kullanılarak anlam kuvvetlendirilmiştir.

*Bayat bersü iki ajun edgüsü
Ava kelsü arzu tilek umdusu*

Tanrı ona her iki dünya nimetlerini
ihsan etsin; bütün arzu dilek ve umduk-
ları eli altında olsun. (KB B. 5895).

Tutuklu ve hükümlülerin içine konduğu kapalı yer, zindan (TSII:2516) kav-
ramı, KB’de **tünek**, **oru** ve **zindan** sözlük birimler ile verilmiştir. Bu eş anlamlı
yapılardan tünek 11, oru ve zindan bir yerde geçmektedir.

*tünek ol bu dünya kötürgil köngül
ediz ordu il qol sen amrul amul*

Bu dünya bir zindandır, ona gönül bağ-
lama; sen yüksek saray ve ülke iste, hu-
zur ve sukûna kavuş (KB B.3084).

*isizig ya çoğda oruda kerek
yorik bolsa edgü aya sarı yürek*

İyinin serbest dolaşabilmesi için kötö-
nün ya zincirde veya zindana olması
lâzımdır, ey metin yürek (KB B.5549).

*ne edgü törü urdı begler begi
isizike bu kın berge zindan yigi*

Beylerin beyi ne iyi bir kanun
vaz’etmiş: kötü için en iyi çare sopa ve
zindandır (Kutadgu Bilig B.893).

Havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, yel (TS II: 1872) kavramı,
KB’de **yil**, **tan**, **esin** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu eş anlamlı çiftlerinin ana
sözcüğü yildir. Ana sözcük en fazla kullanılma özelliğine sahiptir. Esin 1, tan 2
beyitte geçerken yil sözü 14 beyitte geçmektedir.

*tüpi yil turur dünya yağmur sanı
kelir çoğlayur az oçer terk üni*

Dünyayı fırtına ve yağmur bil; gelir
gürler fakat çabuk sükun bulur (KB
C.5314).

*tüketti bitig türdi badı katıg
kalık **tani** esti kırıttı xatıg*

Mektubu tamamladı, dürdü ve iyice bağladı; havada serin bir esinti esti ve yazıyı kuruttu (KB B.3941).

*irinçig kışıg sürdi yazkı **esin**
yaruk yaz yana urdı devlet yasın*

Bahar rüzgârı eziyetli kışı sürüp götürdü; parlak yaz tekrar saâdet yayını kurdu (KB C.65).

Elindeki parayı harcamaya kıyamayan, cimri, hasis, tamahkar, aç gözlü (TS I:409) kavramı, KB’de **saran**, **umduçı**, **suk**, ve **çırğuy** sözlük birimleriyle ve **tügük el** deyimıyla verilmiştir. saran 17, suk 31, umduçı 9 yerde geçmektedir.

***suk** er **umduçı** ol yavuz **umduçı**
kişi **umduçı** atı koltğuçı*

Haris kimse tamahkar olur, tamahkarlık fenadır; tamahkar insanlara dilenci derler (KB C.2613).

*negü tir eşitgil **saranıg** bilig
ay **çırğuy** ay munluğ ay **tügmiş elig***

Bilgi hasis hakkında ne der, dinle: ey zavallı, ey biçare, ey sıkı el. (KB B.1673).

Hediye, armağan kavramı KB’de **artut**, **bıçış**, **boşuğ** ve **tanguk** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu eş anlamlı çiftlerden tanguk 8, artut, bıçış ve boşuğ bir yerde geçmektedir. Artut, ve bıçış sözcükleri kılmak; boşuğ ise bermek fiili ile kullanılmıştır.

*olarning **tanguk**ı kelir hem barır
Mening bu **tanguk**ı boldı mengü kalır*

Onların hediyesi gelir, geçer; bu benim hediyem ise ebedi kalır (KB A.113).

*kamuğ işçi barça köründi kelip
tapuğ tozğu birle neng **artut** kılıp*

Hizmetinde bulunanların hepsi gelip, tebrik ettiler; hediye olarak yiyecek ve giyecek bir çok şeyler takdim ettiler (KB B.1769).

***bıçış kıl** küçüng yetse bıçıl ağı
usa tiş teri bir kesilsü çoğı*

Hediye ver; gücün yeterse, ipekli kumaş ver; mümkün ise diş kirası ver ki, gelenlerin ağzı kapansın (KB B.4661).

*ya yat baz yalavaç keliş ya barış
boşuğ birgü açığ olarka tegiş*

Yat yabancı elçilerin geliş ve gidişine, onların istihkakları olan ihsan ve hediyelerin verilmesine o bakar (KB C.2495).

Oktan veya kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık, kal-kan, zırh ve mec. koruyucu (TSII:1171) kavramı, KB’de **tura, yarık, kalkan ve kuyag** sözlük birimleri ile verilmiştir. Bu eş anlamlı sözcüklerden kalkan 4, tura 7, kuyag ve yarık 1 yerde geçmektedir.

*bilig bil özünge orun kıl töre
bilig bilse özke idi berk tura*

*Bilgi bil ve yerin baş köşe olsun; bilgi
insan için sağlam kalkandır (KB
B.6605).*

*köpa keldi örlep suta **kalkanı** töre
ajun mengzi boldı örün erdini*

*Mızrak ve kalkanı kalkarak yükselmeğe
başladı; dünya yüzü beyaz cevher gibi
oldu (KB A.3840).*

*at üstem **yarık**lar bolur kıp kızıl
kızıl kızgu engler bolur yap yaşıl*

*At koşum ve zırhlar kıpkırmızı olur;
kırmızı ateş gibi yanan yanaklar mor
mor kesilir (KB B.2385).*

*vezirlik angar birdi tamga ayağ
tuğı kövrügi birle birdi **kuyag***

*Ona vezirlik, unvan ve mührü ile tuğ,
davul ve zırh verdi (KB C.1036).*

Yukarıdaki örneklerle gösterilen eş anlamlı sözlük birimlerin dışında, KB’de pek çok eş anlamlı isim tespit edilmiştir. Yazının hacmini artırmamak için bu sözcükler sadece liste şeklinde verilecektir.

ajun-dünya “dünya”, alkış-dua “dua”, alp –yigit-tonga “yiğit, alp” asıg-tusuğ “fayda”, ast- töbün, alt “alt, aşağı”, aşnı-koşnı “komşu”, at-yond “at”, avuçga- karı “ihtiyar”, barçın-torku “ipek kumaş”, bilge- бүгү “alim “alim bilgin”, bor- şerab “içki, şarap”, burunduk- yular-örk “yular”, bulun-esir “esir”, burhan-buhan “put”, burun- aşnu “önce”, cevab- yanut “cevap”, erdem- fazl “erdem, fazilet”, erdini- gevher, “mücevher”, ev- beyt “ev”, hacib - kapuğçı- turğak “kapıcı”, içgüçi-borçı “içkiye mübtela”, kadgu-sakinç “kaygı, düşünce”, karangku-tünerig “karanlık”, karma-kapuş “yağma”, kingeşçi – öge “müşavir”, konuğ- üme “misafir”, küz –hazan “güz”, neng- tavar “mal” sabır-serin “sabır”, sav-söz “söz”, soğuk- tumlğ “soğuk”, söki -eski “eski”, tuşağ – kişen “köstek”, türk- küç-erk “güç”, ukuş- ög- hired- ‘akıl, uruş –tokış “savaş”, yatğak- sakçı “muhafız, bekçi”, yırak- uzak “uzak”, yoduğ- uzun “iftira”, yalavaç- tildem “elçi, peygamber”.

Sonuç olarak Kutadgu Bilig’de yaklaşık elli kadar eş anlamlı isim tespit edilmiştir. Bu eş anlamlı isimler, ifade gücünü artırmak ve anlamı zenginleştirmek için kullanılmıştır. Eş anlamlı isimlerin aynı mısra içinde ikisinin bazen üçünün kullanıldığı da görülür. Eş anlamlı sözcüklerden küçkey, suğ, Tengri, tişi, yalnuğk dört; öküş beş; tura, adaş, budun, esiz (isiz) ve tanguk üç, edgü, ot, hazine, övke, kök, qarşı, tilek, tüneg yıl iki; ig, kü, kün köni, şeker ve uluğ bir eş anlamıyla sa-

hiptir. Tespit edilen eş anlamlı isimlerden tek eş anlamlıya sahip sözcüklerin çoğunluğu oluşturduğu dikkati çekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abik, D., (2009), “Kutadgu Biig’de hayvan Adları”, Türklük Bilgisi Araştırmaları (Cem Dilçin Armağanı), C. 33/1 s. 1-32.
- Ata, A.,(1993), “Kutadgu Bilig Üzerinde Bir Düzenleme Denemesi Kör mü? Kür mü?”, Türkoloji Dergisi, C. 11 S. 1 s. 301-308
(DOI: 10.1501/Trkol_0000000148 Yayın)
- Arat, R. R., (1991), Kutadgu Bilig I Metin, TDK yayınları, Ankara.
- Arat, R. R., (1991), Kutadgu Bilig II Çeviri, TDK yayınları, Ankara.
- Arat, R. R., (1979), Kutadgu Bilig III İndeks, TDK yayınları, Ankara.
- Bayraktar, Fatma, Sibel,(2014) “Kutadgu Biligde Üçlemeler, Dörtlemeler ve Beşlemeler” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 3/2 s. 29-53.
- Çağatay, Saadet (1963), “Türkçede 'Kadın' İçin Kullanılan Sözler”, TDAY Belleten 1962, s. 13-49, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilâçar A., (1972), 900. Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgu Bilig İncelemesi, TDK yayınları, Ankara.
- Ercilasun, A.,B., (1984), Kutadgu Bilig Grameri Fiil, Gazi Üniversitesi yayını, Ankara.
- (ÖTL) (1981), Özbek tili leksikologiyası, Taşkent.
- Taş, İbrahim(2015), Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı, TDK Yayınları, Ankara.
- (TS) Türkçe Sözlük (1998), Türk Dil Kurumu Yayınları
- Karahan, Akartürk (2006), “Tarihî Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine”, Bilkent Üniversitesi I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri. Ankara.
- Öztürk Faruk (2005), “Kutadgu Bilig’de Bitki Adları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VI(I), 201-208.
- TEZCAN, Semih (1981). “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”, TTK- Belleten, C. XLV/2, S. 178, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz,A., (2004) “Kutadgu Bilig’de Kadın”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 324-341.
- Yusuf Has Hacib (1993), Kutadgu Bilig (Kahire Nüshası), Kültür Bakanlığı.

**TÜRK DİL KURUMUNCA KIRGIZCA LEHÇESİ/KIRGIZ
TÜRKÇESİ, KIRGIZ EDEBİYATI VE KÜLTÜRÜ HAKKINDA
YAPILAN BAŞLICA ÇALIŞMALAR**

**KIRGHIZ LANGUAGE/DIALECT, LITERATURE AND
CULTURE STUDIES OF TURKISH LANGUAGE
INSTITUTION (TÜRK DİL KURUMU-TDK)**

**ОСНОВНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ О КИРГИЗСКОМ ДИАЛЕКТЕ
/КИРГИЗСКОМ ТЮРКСКОМ ЯЗЫКЕ, КИРГИЗСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЕ И КУЛЬТУРЕ ИНСТИТУТА
ТЮРКСКОГО ЯЗЫКА**

Nail TAN*

ÖZ

12 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Yüce Atatürk tarafından, Türk dili hakkında derleme, araştırmalar yapıp yayımlamak ve Türkçeyi zenginleştirmek amacıyla kurulan Türk Dil Kurumu/TDK dilimizi bir bütün olarak ele almış, bu çerçevede Kırgızca lehçesi üzerinde de önemli çalışmalar yapmıştır. Zaman zaman Kırgız edebiyat ve kültürüne de eğilen Kurum, 1983'te kardeş Atatürk Kültür Merkezinin faaliyete geçmesiyle edebiyat ve kültür çalışmalarından belli bir ölçüde uzaklaşmıştır.

1997'de TDK'de başlatılan Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi çerçevesinde 15 kitap yayımlanmış olup 50'ye yakın Kırgız destanı Türkiye Türkçesine kazandırılacaktır. 1995 Manas Yılı dolayısıyla da TDK'ce bazı toplantılar düzenlenmiş, kitaplar yayımlanmıştır. 2018 de TÜRKSOY Cengiz Aytmatov Yılı'dır.

TDK'nin Kırgız/Kırgızca lehçesi, Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgili çalışmaları bildirimizde şu başlıklar altında ele alınmıştır:

A. Kırgız Şeref Üyeleri ve Yardımcı Üyeler

B. Kitap Yayımları

* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (E) Genel Müdürü, halk bilimci. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

C. Süreli Yayınlardaki Bilimsel Makaleler (*Belleten-Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*)

Ç. Kongre, Sempozyumlar

Anahtar Kelimeler: Türk Dil Kurumu, Kırgız /Kırgızca lehçesi, Manas, şeref üyesi, *Belleten-Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*,.

ABSTRACT

On July 12 of 1932, Turkish Language Institution which was established by the founder of Republic of Turkey, Great Atatürk, was aimed to make compilation, research and enrich Turkish language, has considered our language as a whole and has done important work on the Kirghiz language in this framework. The institution, which occasionally devoted itself to Kirghiz literary and cultural arts, moved away from literary and cultural studies in 1983 with the going in action of the sister institution Atatürk Culture Center's activities.

In 1997, in the framework of Detection of Turkish World Epic, to Transfer to the Turkish Language and Publishing Project, 15 books are published and nearly 50 Kirghiz epic will bring in to the Turkish language. Also because of 1995 Manas Year, some meetings were held in the TLI-Turkish Language Institution (Türk Dil Kurumu-TDK) and books were published. 2018 is the year of TÜRKSOY Cengiz Aytmatov too.

The TLI's (TDK) studies on the Kirghiz language/dialect, literature and culture have been reported in the following headings:

A. Kirghiz Honorary Members and Associate Members

B. Book Publications

C. Scientific Publications in Periodicals (*Belleten-Yearbook of Turkic Studies, Turkish World Journal of Language and Literature*)

Ç. Congress, Symposiums

Key Words: Turkish Language Institution, Kirghiz dialect, Manas, honor member, *Belleten-Yearbook of Turkic Studies*.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Yüce Atatürk'ün Türk dili hakkında derleme, araştırmalar yapmak ve yayımlamak amacıyla 12 Temmuz 1932 tarihinde Ankara'da kurdurup Koruyucu/Hâmi Başkanlığını üstlendiği Türk Dili Tetkik Cemiyeti/Türk Dil Kurumu/TDK, Türkçeyi ilk günden itibaren lehçe ve ağızlarıyla birlikte bir bütün olarak ele almış, bu çerçevede Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesi üzerinde de durmuş, önemli çalışmalar yapmıştır. Zaman zaman Kırgızca/Kırgız lehçesinin/Kırgız Türkçesinin kullanım alanı Kırgız edebiyatı ve kültürüne de eğilen Kurum, 1983'te AKDTYK çatısı altında kardeş kuruluş Atatürk Kültür

Merkezinin faaliyete geçmesiyle edebiyat ve kültür alanlarından önemli ölçüde uzaklaşmıştır.

1995 Manas Yılı'nda, Manas destanı TDK'nin uluslararası faaliyetlerinin odağını oluşturmuştur.

TDK'ce 1997 yılında uygulamaya konulan "Türk Dünyası Destanlarını Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi" çerçevesinde elliye yakın Kırgız destanının metni Türkiye'ye getirilmiş, Türkiye Türkçesine kazandırılmaya çalışılmıştır. Projeden 15 cilt destan yayımlanmış olup hâlen çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca, Manas destanıyla ilgili yayınlar da yapılmıştır, yapılmaktadır. Söz konusu projenin Kırgız ayağının ön planda olmasında Kırgızistan Koordinatörü Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev'in rolü büyüktür. TDK Şeref Üyesi seçilmiştir.

TDK, TÜRKSOY 2018 Cengiz Aytmatov Yılı kutlamalarına da önemli katkılarda bulunmaktadır.

TDK'nin Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesi, Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgili başlıca çalışmalarını dört başlık altında inceleyeceğiz:

A. Kırgız Şeref Üyeleri, Haberleşme Üyeleri

B. Kitap Yayınları

C. Süreli Yayınlardaki Makaleler

Ç. Kongre, Sempozyum Çalışmaları

A. TDK'nin Kırgız Şeref Üyeleri, Haberleşme Üyeleri

TDK'nin dernek döneminde (1932-1983) tüzüğü gereği Türkiye'den asıl ve yardımcı üyelerin yanı sıra yurt dışından da Türk diline hizmet etmiş ünlü dil bilimcilerden oluşan şeref ve haberleşme üyeleri bulunmaktaydı.

Dernek döneminde Kırgızistan, SSCB'ye bağlı bir sosyalist cumhuriyetti. Bazı Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan dil bilimcileri SSCB adına TDK şeref ve haberleşme üyesiydi. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dernek döneminin SSCB vatandaşı şeref ve haberleşme üyeleri içinde Kırgız kökenli dil bilimci, Türklük bilimci bulunmamaktadır.

1983'te başlayan AKDITYK çatısı altındaki TDK Kamu Bilim Kurumu döneminde, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla yeni bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti'yle doğrudan siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler başlamıştır. Yeni dönemde, dil bilimciler, Türklük bilimciler artık Rusya Federasyonu devrede olmadan kendi Cumhuriyetleri adına TDK'ye şeref ve haberleşme üyesi kabul edildiler.

TDK'nin 1983, 1991 sonrası şeref üyesi Kırgız bilim insanları şunlardır:

- Prof. Dr. Bübüyna Oruzbeayeva (öldü)
- Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev
- Prof. Dr. Çetin Cumagulov

Şeref üyelerinden Prof. Dr. Bübüyna Oruzbeayeva hakkında TDK'ce bir armağan kitap yayımlanmıştır:

Bübüyna Oruzbeayeva Armağanı (2013), haz. Güلزura Cumakunova, Ankara, 208 s., TDK Yayınları: 1085.

TDK Haberleşme Üyesi, bir Kırgız bilim insanı vardır: Prof. Dr. Kadıralı Konkobayev.

Kırgız şeref ve haberleşme üyelerinin önümüzdeki yıllarda artacağı şüphesizdir.

B. Kitap Yayınları

TDK'nin bugünlerde 1300'e yaklaşan kitap yayınları içerisinde, doğrudan Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesi, Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgili olanlar, küçümsenmeyecek bir sayıya ulaşmış durumdadır. Kitap yayınlarının bir bölümü doğal olarak Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesiyle ilgili dil incelemeleriyle önemli bir bölümü ise destan incelemeleri, metin aktarmalarıdır. Çok azı da Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgilidir. İlk kitap 1945 tarihli bir sözlüktür. Birçok kitabın içinde ise Kırgızları ilgilendiren bölüm, alt bölümler bulunmaktadır.

Kurumun doğrudan Kırgızlarla ilgili kitap yayınları ilk yayımlanma tarihlerine göre şöyle sıralanabilir:

Yudahin, K.K. (1945), *Kırgız Sözlüğü I-II*, Çev. Abdullah B. Taymas, Ankara, 809 s., TDK Yayınları: 93.

Yıldız, Naciye (1995), *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara, 956 s., TDK Yayınları:623. [2017'de ikinci baskısı yapıldı.]

Türkmen, Fikret (1995), *Manas Destanı Üzerine İncelemeler I/Çeviriler*, Ankara, 301 s., TDK Yayınları: 624.

Naskali, E. Gürsoy (1995), *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, Ankara 294 s., TDK Yayınları:625.

[23-24 Mayıs 1995 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Manas Toplantısı'nda sunulan bildiriler.]

Şavk, Ülkü Çelik (2002), *Kırgız Atasözleri*, Ankara 262 s., TDK Yayınları: 812.[2018'de ikinci baskısı yapıldı.]

Turgunbayev, Caştekin (2004), *Kırgız Türkçesinde Sıfat Fiil Ekleri*, Ankara, 408 s., TDK Yayınları:851.

Kırgız Destanları 1/Canıl Mirza, Abdılalık Çorabayev Varyantı (2004), haz. Aynek Caynakova, Mahmet Aça, Ankara 196 s., TDK Yayınları: 839.

Kırgız Destanları 2/Er Eşim, Şırdakbek, Kozuke ve Bayan, Munduk ve Zarlık (2007), haz. Abdıldacan Akmataliyev, M. Mukasov, G. Orozova, C. Turgunbayev, Ankara, 311 s., TDK Yayınları: 891.

Kırgız Destanları 3/Kocacaş (2007), haz. Abdıldacan Akmataliyev, Kenes Kırbayev, Fikret Türkmen, G. Uzun, B.B. Hancı, Ankara, 302 s., TDK Yayınları: 894.

Kırgız Destanları 4/Mendirman (2007), haz. Abdıldacan Akmataliyev, Aynek Caynakova, A. Özgün Öztürk, Ankara, 82 s., TDK Yayınları: 950.

Kırgız Destanları 5/ Eşimkul Menen Zaura (2007), Anlatan C. Naruzbayev, haz. F. Çelebi, Ankara 341 s., TDK Yayınları: 302.

Kırgız Destanları 6/Manas Destanı (2007), haz. S. Orozbakoğlu, S. Musaev, F. Türkmen, Ş. Uraimova, Ankara, 528 s., TDK Yayınları: 895.

Kırgız Destanları 7/Boston (2009), haz. Abdıldacan Akmataliyev, A. Kadirmambetova, Naciye Yıldız, Ankara, 515 s., TDK Yayınları: 994.

Kırgız Destanları 8/Kız Darıyka (2010), haz. K. Alimanov, G. Orozova, Abdıldacan Akmataliyev, F. Türker, Ankara 129 s., TDK Yayınları: 994.

Kırgız Destanları 9/Er Soltonoy (2010), haz. Abdıldacan Akmataliyev A. Kadirmambetova, S. Zakirov, İ.T. Kallımcı, Ankara, 228 s., TDK Yayınları: 999.

Tan, Ali (2010), *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fülleri*, Ankara, 189 s., TDK Yayınları: 1009.

Sadıkov, Taspolat-Sarsembayev, Balut (2011), *Manas Destanı/Kırgızca-Türkçe Büyük Dizin*, Ankara, 1647 s., TDK Yayınları: 1030.

Kırgız Destanları 10/Güldane, Askazan Baatır (2012), haz. S. Egimbaeva, Zekeriya Karadavut, Ankara, 128 s., TDK Yayınları: 1046.

Kırgız Destanları 11/Kurmanbek (2013), Anl. Kalık Akiyev, haz. M. Mukasov, U. Alimov, Ankara, 147 s., TDK Yayınları: 1011.

Kırgız Destanları 12/Seyitbek (2013), Anl. Oruzbey Urmambetov, haz. M. Mukasov, U. Alimov, Ankara, 140 s., TDK Yayınları: 1072.

Kırgız Destanları 13/Canış Bayış (2013), haz. Abdıldacan Akmataliyev, M. Mukasov, Mehmet Aça, Ankara, 151 s., TDK Yayınları: 1070.

TDK (2013), *Bübüyna Oruzbeayeva Armağanı*, haz. Gülzura Cumakunova, Ankara, 208 s., TDK Yayınları: 1085.

Özgen, Nurcan (2014), *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında (1900-1950) Kırgız Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 508 s., TDK Yayınları: 1108.

Orozobaev, Mayrambek (2014), *Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*, Ankara, 251 s., TDK Yayınları: 1110.

Temur, Nezir (2014), *Kırgız Türklerinde Sınçılık Geleneği ve Kırgız Sınçıları*, Ankara, 108 s., TDK Yayınları: 1114.

Kırgız Destanları 14/Coodarbeşim (2017), haz. C. Alimova, Ankara, 290 s., TDK Yayınları: 1215.

Kırgız Destanları 15/ Manas Destanı: Cusup Mamay Varyantı (2017), haz. Alimcan İnayet, Ankara, 299 s., TDK Yayınları: 1253.

Kasapoğlu, Hülya Çengel (2017), *Kırgız Türkçesi Grameri/Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara, 456 s., TDK Yayınları: 1209.

Görüldüğü gibi, TDK'nin yayımladığı kitaplar içinde; destan yayınlarının yanı sıra Yudahin'in Sözlüğü, Şavk'ın *Kırgız Atasözleri*; Özgen'in *Kırgız Edebiyatı Tarihi*; Kasapoğlu, Tan ve Turgunbayev'in gramer incelemeleri gibi çok önemli eserler bulunmaktadır.

Doğrudan, Kırgızlarla ilgili söz konusu yayınlardan başka, içinde Kırgız Lehçesi/Türkçesi, edebiyatı ve kültürüyle ilgili bölüm veya alt bölümler bulunan birçok kitap da gözden ırak tutulmamalıdır. Söz gelimi, Jirmunski ve Reilh'in *Türk Destanları*, Kononov'un *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi*, Heyet'in *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi Seyri* ve Kormuşin'in *Yenisey Türk Mezar Yazıtları* kitapları gibi.

C. Süreli Yayınlardaki Makaleler

TDK'nin üç süreli yayınından ikisi ki; hakemli bilimsel dergidir ve uluslararası indekslerde yer almaktadır, Kırgız dil bilimcileri yakından ilgilendirmektedir. Bu dergilerden ilki 1940 yılından bu yana yayımlanan *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*'dir. Hâlen, yılda iki sayı olarak yayımını sürdürmektedir

Belleten'i taradığımızda doğrudan Kırgız lehçesi/Türkçesi, Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgili aşağıda yayım tarihine göre sıraladığımız çok sayıda makaleyle karşılaşmaktayız. Bu makalelerin yarıya yakınının Kırgız ve Türk dünyası bilim insanlarınca yazıldığını görmekteyiz. Diğer yarısı ise çoğu üniversitelerimizin Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinde görevli T.C. vatandaşı bilim insanlarınca yazıldığını memnuniyetle söyleyebiliyoruz.

İnan, Abdulkadir (1959), “Manas Destanı Üzerine Notlar”, *TDAY/Belleten* 1959, s. 125-159.

İnan Abdulkadir (1964), “Kazak ve Kırgız Yazı Dillerindeki Dudak Benzeşmesi Meselesi”, *TDAY/Belleten* 1964, Ankara, s. 67-76.

Çağatay, Saadet (1965), “Kırgızca-Rusça Sözlük”, *TDAY/Belleten* 1965, Ankara, s. 185-189. [Yudahin'in sözlüğünün değerlendirilmesi.]

Tezcan, Semih (1973-1974), “Türkçe Çevirisinin Yayını Dolayısıyla Manas Destanı”, *TDAY/Belleten* 1973-1974, s. 359-363.

Constantin, I. (1985), “Yenisey Eski Kırgız Yazıtlarının İlk Zikri: Roman Seyyah Miliesco'nun Günlüğü-1675”, Çev. G. Karaağaç, *TDAY/Belleten* 1985, Ankara, s. 1-7.

Moldobayev, İ.B. (1992), “Manas Destanı Materyallerine Göre Kırgız ve Türkmenlerin Eski Kültürel İlişkilerinin Kaynakları”, Çev. M. Duranlı, *TDAY/Belleten* 1992, Ankara, s. 91-97.

Alimov, Rysbek (2000), “Kırgızistan'da Yeni Bulunan Runik Harfli Eski Türk Yazıtları Hakkında Ön Bilgiler”, *TDAY/Belleten* 2000, Ankara, s. 5-10.

Öner, Mustafa (2008), “K.K. Yudahin Sözlüğüne Göre Kırgızca Söz Varlığı”, *TDAY/Belleten* 2008/I, Ankara, s. 101-112.

Caparov, Ş.-Cumakunova, G.-Sıdıkova, T. (2010), “Bübiyana Ömürzakovna Oruzbaeva”, *TDAY/Belleten* 2010/II, s. 37-66.

Çertikov, M.A. (2013), “Yenisey Kırgızlarının Etnik Grubu Olarak Fu-Yu Kırgızları”, *TDAY/Belleten* 2013/Yaz, Ankara, s. 35-42.

Kalieva, Kenjegül (2015), “Kırgızlarda Koyun Kemiklerinin İsimlendirilmesi”, *TDAY/Belleten* 2015/Yaz, Ankara, s. 99-110.

Almássy, Györg (2016), “Kara Kırgız Dil Bilimi Notları”, Çev. H. Ç. Arslan, *TDAY/Belleten* 2016/Yaz, Ankara, s. 87-102.

Alimov, Rysbek (2017), “Talas Yazıtları: İşaret Kadrosuyla İlgili Bazı Düzeltmeler”, *TDAY/Belleten* 2017/Yaz, s. 129-144.

İlk sayısı 1996 yılında yayımlanan TDK'nin ikinci bilimsel araştırmalar dergisi *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat*'ın yayım alanı, adından da anlaşılacağı üzere doğrudan Türk dünyası dil ve edebiyatıdır. Genellikle Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı yayımlanmaktadır. Dergide, *Belleten*'e göre, Kırgızca/Kırgız lehçe-

si/Kırgız Türkçesi ve Kırgız edebiyatıyla ilgili makaleler, edebî ürünler daha çoktur. Kırgız bilim insanlarının kaleminden çıkan makalelerin ağırlığı taşıması ise sevindirici bir husustur.

Dergideki doğrudan Kırgız dil ve edebiyatıyla ilgili makalelerden bir bölümü, yayım tarihi sıralamasına göre hatırlatmakta yarar görüyoruz:

Akmataliyev, Abdıldacan (1996), “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinin Dünya Edebiyatındaki Yeri ve Önemi”, Akt. L. Kartal, *TDDE*, S 2, Güz 1996, s. 419-421.

Aytmatov, Cengiz (1996), “Milyonlarca Mısra Biliyordu” Çev. O. Söylemez, *TDDE*, S 2, Güz 1996 s. 426-430.

Yaman, Ertuğrul (1997), “Manas Tipi ve Günümüze Uzanan Mesajlar”, *TDDE*, S 3, Bahar 1997, s. 112-118.

Ergun, Metin (1997), “Manasçılarda Rüya Motifi”, *TDDE*, S 4, Güz 1997, s. 125-132.

Cumagulov, Acike (1997), “Zavallı Sevgili Kan Kardeşim/Kırgızlarda Cenade Merasimi”, *TDDE*, S 4, Güz 1997, s. 141-151.

Aşçı, Ufuk Deniz (1998), “SSCB ve BDT Sahalarına Ait Kırgız Türkçesi ve Grameriyle İlgili Bir Bibliyografya Denemesi”, *TDDE*, S 5, Bahar 1998, s. 499-525.

Turgunbayev, Caştekin (2000), “Kırgız Türkçesinde- GAN/-GON Sıfat Fiil Ekinin İşlevleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları”, *TDDE*, S 9, Bahar 2000, s. 271-288.

Atabay, İbrahim (2001), “Kırgızistan Gramerciliğinde Kelime Grubu Anlayışı” *TDDE*, S 12, Güz 2001, s. 591-598.

Sadikov, T. (2001), “Ad Durum Çekimlerinin Kırgızca Türkçe Tipleri”, *TDDE*, S 12, Güz 2001, s. 767-786.

Koç, Saadettin (2002), “Kırgız Edebiyatında Nesrin Gelişimi ve Tölögön Kasimbek”, *TDDE*, S 13, Bahar 2002, s. 61-80.

Tan, Ali (2006), “Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri Üzerine””, *TDDE*, S 22, Güz 2006, s. 67-110.

Korkmaz, Ramazan (2008), “Aytmatov Anlatılarında Ritmin Büyülü Gücü: Türküler”, *TDDE*, S 26, Güz 2008, s. 41-48.

Kamçıbekova, K. Abdirahim (2013), “Kırgız Türkçesinde Tat Alma Duyu Fiilleri”, *TDDE*, S 35, Bahar 2013, s. 9-22.

Tenişev, Ethem (2014), “Eski Kırgızca”, çev. N. Moldaliyeva, M. Orozobayev, *TDDE*, S 37, Bahar 2014, s. 51-90.

Usayev, Nurdin (2014), “Kırgız Türkçesindeki Bazı Deyimleri Açıklamada Eski Türkçenin Yeri ya da Ara Arkaik Kelimeler”, *TDDE*, S 37, Bahar 2014, s. 97-110.

Alimova, Cıldız (2015), “Er Töştük ve Coodarbeşim Destanlarında Kullanılan Celmoguz Motifi Üzerine” *TDDE*, S 39, Bahar 2015, s. 7-14.

Usayev, Nurdin (2016), “Manas Destanı’nda ‘Türkü Til’ Kavramı”, *TDDE*, S 41, Bahar 2016, s. 203-224.

Usayev, Nurdin (2016), “Manas Destanı’nda Bark Kelimesi ve Eski Türk Mezar Gelenegi”, *TDDE*, S 42, Güz 2016, s. 173-192.

Kamchybekova, Abdiraim Kıyal (2017), “Kırgız Türkçesinde ‘Kara-’ Duyu Filli, Anlamsal Özellikleri ve Kavram Alanı Üzerine”, *TDDE*, S 43, Bahar 2017, s. 9-24.

Uzunkaya, Ferhat (2017), “*Gün Olur Asra Bedel*’de Özne ve İktidar”, *TDDE*, S 43, Bahar 2017, s. 283-303.

Akın, Cüneyt (2017), “Kırgız Atasözlerinde Yönelim Metaforu Kullanımı”, *TDDE*, S 44, Güz 2017, s. 9-18.

Aşlar, Halit (2017), “Tarihî Konulu Kırgız Romanlarında Şecere Unsuru ve Çeşitli Motiflerin Tespiti Üzerine”, *TDDE*, S 44, Güz 2017, s. 83-94.

Öztürk, Faruk (2018), “Kırgızca Sözlüklerin Sınıflandırılması I” *TDDE*, S 45, Bahar 2018, s. 171-201.

Türker, Ferah (2018), “Kırgızca Türkçe Sözlük”, *TDDE* S 45, Bahar 2018, s. 409-412. [Eser tanıtma, değerlendirme]

Ç. Kongre, Sempozyum Çalışmaları

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılıp bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Türkiye Cumhuriyeti bilim insanlarının Kırgız meslektaşlarıyla yüz yüze gelip araştırmalarını, yayınlarını paylaşmaları faaliyetleri hızlanmıştır. Bu çerçevede, TDK’dan bilim insanları Kırgızistan, Kırgızistan’daki meslektaşları da Türkiye’deki konferans, kongre/kurultay ve sempozyumlara/bilgi şölenlerine katılmışlardır. TDK-Kırgızistan arasındaki çok sayıdaki faaliyeti yazmak, bir bildiri sınırlarını aşacağından sadece bazı örnekler vermekle yetineceğiz.

1995 UNESCO Manas Yılı’nda Kırgızistan’da çok sayıda bilimsel toplantı düzenlendi. Bu toplantılardan 24 Ağustos 1995 tarihindeki toplantıya TDK Başkanı Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, 1 Eylül 1995 tarihinde düzenlenen de Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Prof. Dr. Hamza Zülfikar katılıp birer bildiri sundular.

29-31 Ağustos 1997 tarihleri arasında Kırgızistan’ın Oş şehrinde düzenlenen Dede Korkut Sempozyumu’na TDK Yönetim Kurulu Üyeleri Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Prof. Dr. İsmail Parlatır katılıp bildiri sundular.

15 Aralık 1993 tarihinde TDK Şeref Üyesi Prof. Dr. Çetin Cumagulov, “Göktürk Yazıtlarının Okunuşunun 100. Yılı” dolayısıyla Ankara’da TDK Konferans Salonunda düzenlenen toplantıya katılıp bir konuşma yaptı.

23-24 Mayıs 1995 tarihleri arasında TDK- Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi işbirliğiyle düzenlenen Uluslararası Manas Toplantısı’na Kırgızistan’dan Prof. Dr. Raisa Kıdırbayeva, Doç. Dr. Aynek Caynakova, Doç. Dr. Tınçtıkbek Çorotegin ve Doç. Dr. İris Baybuteva katılıp birer bildiri sundular.

Kırgız bilim insanlarının TDK’nin en çok katıldığı faaliyetleri, şüphesiz dört yılda bir düzenlenen Türk Dili Kurultaylarıdır. Kurultaylara katılım, 1991 bağımsızlık hareketinden sonra başlamıştır. 1992 Kurultayına, sadece daha sonra TDK Şeref Üyesi seçilecek olan Prof. Dr. Bübiyna Oruzbayeva katılmıştır. Sonraki yıllarda

Kurultaylara katılım, bildiri sunma konularında büyük gelişme görülmüştür. Bu konuda bazı örnekler vermek istiyoruz.

1996 III. Türk Dili Kurultayı'na katılanlar: Prof. Dr. Bübiyna Oruzbeayeva, Dr. Gülzura Cumakunova, Kasımcan Sadikov.

2000 IV. Türk Dili Kurultayı'na katılanlar: Prof. Dr. Bübiyna Oruzbeayeva, Prof. Dr. Çetin Cumagulov, Prof. Dr. Süleyman T. Kayıpov, Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev, Dr. Gülzura Cumakunova, Beksultan Jakiyev, Ayım İsakızı Jakipova, Kasımcan Sadikov.

2008 VI. Türk Dili Kurultayı'na katılanlar: Prof. Dr. Gülzura Cumakunova, Doç. Dr. Taalaybek Abdiyev, Doç. Dr. Aida Kasiyeva, Dr. Baktygul Kulamshaeva, Rysbek Alimov, Aytolkun Taştanova, Venera Turatbekkızı.

2017 VIII. Türk Dili Kurultayı'na katılanlar: Prof. Dr. Kadirali Konkobay, Prof. Dr. Zamira Derbişeva, Doç. Dr. Burul Saginbayeva, Doç. Dr. Gülnara Jamasheva, Doç. Dr. Taalaybek Abdiyev, Dr. Negizbek Şabdanaliyev, Dr. Nurdin Useev.

SONUÇ

AKDITYK çatısı altındaki TDK'nin kardeş kurumlarından Türk Tarih Kurumu (1931) genel Türk tarihi çerçevesinde Kırgız tarihi, Atatürk Kültür Merkezi (1983) ise Kırgız kültürüyle ilgili araştırmalar yapıp yayınlamaktadır. Bu iki Kurumun, ayrıca Kırgızistan'la TDK benzeri gelişmiş ilişkileri bulunmaktadır.

Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da TDK'nin Kırgızistan'la ilgili faaliyetleri, çalışmaları artarak sürecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Karaçalı, Ali-Pekyürek, H. Emre (2010), *Bin Bir Kitap/TKD Yayın Kılavuzu*, Ankara, 593 s., TKD Yayınları: 1017.

Tan, Nail (2001), *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, Ankara, 344 s., TKD Yayınları: 787.

KIRGIZ VE TÜRK HALK BİLMECELERİ ÜZERİNE KÜÇÜK BİR KARŞILAŞTIRMA DENEMESİ

ON KYRGYZ AND TURKISH FOLK RIDDLES A MODEST ATTEMPT AT A COMPARISON

ПОПЫТКА СРАВНЕНИЯ КИРГИЗСКИХ И ТУРЕЦКИХ ЗАГАДОК

M. Sabri KOZ*

ÖZ

Wilhelm Radloff'tan, Ignác Kúnos'tan beri Türklerin halk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalardan öğrendiğimiz gerçeklerden biri de şudur: Türk halkları büyük bir coğrafyaya dağılmış bir halde yaşarken çeşitli dil, din, kültür ve nüfus karışması ile her bakımdan farklılıklar gösteren birer yapı kazanmışlardır. Bu farklılaşmaya rağmen bir köken birliği üzerinde durulacaksa "öz"ü çok iyi yansıtan halk edebiyatı ürünlerini inceleyerek dile, kültüre, dünya görüşüne ve hayata bakış ortaklıklarına yoğunlaşmak gerekir.

Bu konuya küçük bir değinme olmak üzere Kırgız ve Türk bilmeceleri üzerinde durdum. Seçtiğim 10 kadar örnek üzerinde dil, şekil ve içerik ortaklıkları bakımından, daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanarak karşılaştırmalar yaptım. Benzeşen, ayrılan, andıran kelime, ses ve yapı özellikleri üzerinde durdum.

Anahtar Kelimeler: Türk halkları, Türk halk edebiyatı, Kırgız ve Türk bilmeceleri, ortak geçmiş, karşılaştırma

ABSTRACT

One of the things that we have learnt about the folk literature of the Turks since the works of Wilhelm Radloff and Ignác Kúnos is that the Turkish peoples, while living dispersed over a very large area, acquired a very heterogeneous character through various instances of intermingling of languages, religions, cultures and populations. If one were to dwell on common roots despite this heterogeneity, then one must study products of folk literature that reflect the "essence" very well and thus concentrate on common features in language, culture, worldview and outlook on life.

* Halk Bilimi Araştırmacısı. Em. Edebiyat Öğretmeni. İstanbul/TÜRKİYE
(kirkgozlu50@gmail.com)

I have studied the Turkish and Kyrgyz riddles to touch upon this matter. Drawing upon previous research, I drew comparisons between ca. ten examples based on shared similarities in language, form and content. I dwelt upon phonological, structural and lexical features that exhibited similarities, differences and resemblances.

This little work enabled me to see that, like in proverbs, there are numerous points in common in riddles. This is the case not only for Turkey and Kyrgyzstan, but the whole of the Turkic world. The vestiges of the “common past” are carried over into the present via these clichéd lexical treasures.

Key Words: Turkic peoples, Turkish folk literature, Kyrgyz and Turkish riddles, common past, comparison

Giriş

Bu küçük çalışma ile çok önemli bir keşfi, bilinmeyen bir hususu dile getirecek değilim. Belki Türk dünyasının kültür birliğine küçük, zerre kadar bir katkıda bulunurum, bilinenlerin tekrarında farklı bir söz söyleyerek dikkatleri çekerim, belki de büyük hayallere yol açacak bir dilek dillendiririm, böylece bir yolculuğa sebep olurum, dedim.

Daha önce Türk Halk Bilmeceleri konusunda yazılar yazmış, derlemeler yapmış, kaynakça hazırlamış, küçük kitaplar yayımlamıştım. Bunlar sayılsa 15’i bulur. Halk kültürü alanında yayımlanmış ilk yazım da bilmecelerle ilgiliydi: “Karşılıkları İçinde Bulunan Bilmeceler” (Koz, 1970) Bu küçük yazının bugüne kadar birçok çalışmada zikredilmiş olması beni hep sevindirmiştir. Bu yazı, benim *TFA*’daki ilk yazımdı aynı zamanda. Sonra, Eğitim Enstitüsü’nün son sınıfında iken hazırladığım bitirme ödevim de Türk Halk Bilmeceleri ile ilgiliydi. Rahmetli Cemil Yener’in gözetiminde gerçekleştirdiğim bu çalışmayı hocamın tavsiyesine uyarak küçük bir kitap haline getirip yayımlayamadığım için hep üzülürüm.

Türk halk bilmeceleri konusunda 1970’i yıllarda yaptığım dört hacimli derlememden ikisini (Kayseri-Tomarza ve Elazığ-Hankendi) yayımladım (Koz, 1974b, Koz, 1974c), yayımlanmadan kalan tasnif edilip temize çekilmiş bir derlemem (Kahramanmaraş-Ekinözü) Kültür Bakanlığı’ndan “teşekkür”le ödüllendirildi, bir derlemem (Yeniçubuk) ise ham malzeme olarak duruyor. 1974’te yayımlanmış bir de kaynakça denemem var (Koz, 1974a).

Bu ilgi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*’ndeki “Bilmece” (Koz, 1977) ve *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*’ndeki “Bilmeceler” (Koz, 1994) başlıklı maddeleri yazma cüretiyle bugüne ulaştı.

Türk Halk Bilmecelerinin Tarihine Çok Kısa Bir Bakış :

Wilhelm Radloff’tan (1837-1918), Ignác Kúnos’tan (1860-1945) beri Türklerin halk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalardan öğrendiğimiz gerçeklerden biri de şudur: Türk halkları büyük bir coğrafyaya dağılmış bir halde yaşarken çeşitli dil, din, kültür ve nüfus karışması ile her bakımdan farklılıklar gösteren birer yapı ka-

zanmışlardır. Bu farklılaşmaya rağmen bir köken birliği üzerinde durulacaksa “öz”ü çok iyi yansıtan halk edebiyatı ürünlerini inceleyerek dile, kültüre, dünya görüşüne ve hayata bakış ortaklıklarına yoğunlaşmak gerekir.

Bir halk edebiyatı araştırmacısı, derleyeni olarak doğrudan doğruya Osmanlı-Türk bilmecelerini ilk derleyen ve yayımlayan Ignác Kúnos’tur. O, *Oszman-Török Nepköltesi Gyűjtemeny* [Osmanlı-Türk Halk Edebiyatı] (Kúnos, 1889) adlı iki ciltlik eserinin ikinci cildinde İstanbul’dan derlediği 278 bilmeceye yer vermiştir. Daha sonra bu bilmeceleri ilk yayımlanışlarından 91 yıl sonra Saim Sakaoğlu bir makale bütünlüğü içinde yeniden yayımlamıştır (Sakaoğlu, 1980). Bilmece Kaynakçamızda, arada 16 ya da 17 yıllık bir öncelik olmak üzere, adında “bilmece” sözü geçen ancak halktan derlenmiş bilmeceler yerine aruzla söylenmiş ve bulunması istenilen nesneler tanımlarken bilmecelerimizdeki yöntemlerden sıkça yararlanılmış “lugazlar” a yer verilen *Letâ’if-i Elgaz. Bilmece* ([İstanbul], 1872-1873) adlı bir kitapçığa da sahip bulunmaktadır. Bu da en azından “bilmece” kelimesini basılmış bir kitapçığa taşıyan, böylece bu Türkçe sözün sürekliliğine örneklik eden ilginç bir durumdur.

Türk Halk bilmeceleri konusunda pek çok çalışma var: Bunlar arasında eski derlemeleri bir araya getiren ve çoktan eskimiş olduklarını düşündüğüm iki büyük çalışma var önümüzde: Başgöz-Tietze (1973, 1999) ve Çelebioğlu-Öksüz (1979) gibi bilim insanlarının derlemeleri Türk halk bilmeceleri için önümüzde güzel örnekler olarak duruyor. Neyazık ki bunları yenileyemedik, geliştiremedik.

Çok güzel derlemeler, çok başarılı tezler okudum. Bunlarla ve yetmiş bilim insanlarımızla büyük bilmece projelerine rahatlıkla girişebiliriz.

11. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan büyük bir bilmece dünyasının tam ortasındayız. Bu zenginliği yönetmek bizim ve Türk dünyası bilim insanlarının elinde.

Ancak “bilmece” kavramını “tap-“ (bul-) kökünden türevlerini göstererek örneklediren ilk eser *Dîvânü Lugâti’t-Türk* (11. yüzyıl); bilmece örneklerine yer veren en eski kaynak eser ise *Codex Cumanicus*’tur (13. yüzyıl sonu, 14. yüzyıl başı). *Dîvân* için Besim Atalay çevirisine (Atalay, 1939, 1940,); *Codex / Kodeks* içinse konu ve yöntem bakımından bir ilk olan Tietze’nin kitabıyla (Tietze, 1966), Türkiye’de yayımlanan son iki kitaba (Argunşah-Güner, 2015; Güner, 2016) baktım.

Dîvân’dan seçtiğim bilmece ve türevleriyle ilgili kelimeler şöyledir:

Dîvânü Lugâti’t-Türk (Atalay, C. I-II, 1939-1940): **tabuzgu**: bilmece (C. I, s. 489), **tabuzgu neng**: bilmece (C. I, s. 489), **tabuzguk**: bilmece (C. I, s. 502), **tap-zuğ**: halkın birbirini sınamaya çektikleri bilmece (C. I, s. 462), **tabzuguk**: halkın birbirini sınamaya çektikleri bilmece (C. I, s. 462), **tabız-**: bilmece söylemek veya sormak (C. II, s.164), **tabuz-**: bilmece söylemek veya sormak (C. II, s. 164).

Kodeks’te yer alan 47 bilmece, gerek biçim, gerek dil ve söyleyiş, gerekse karşılıklar bakımından Kırgız bilmeceleriyle akrabadır. Kuman Türkçesi, Kırgız Türkçesi Kıpçakçanın kollarıdır. Bu yüzden bu konuşmada *Dîvân*’dan ve *Kodeks*’ten söz etmek ihtiyacı duydum. Ulaşılabilmek kolaylığını düşünerek son *Ko-*

deks yayınında ve bilmeceleri ayrıntılı bir biçimde inceleyen son kitapta bilmecelerin yerini belirlemek gerekecektir:

Codex Cumanicus: Argunşah-Güner, 2015, s. 339-349 (Çeviriyazı, Türkiye Türkçesine çeviri), s. 1032-1033 (y. 60-60b: Tıpkıbasım) ve Güner, 2016.

Kalıplaşmış söz değerlerinin karşılaştırılmasına küçük bir değinme olmak üzere Kırgız ve Türk bilmeceleri üzerinde durdum. Seçtiğim 14 örnek üzerinde dil, şekil ve içerik ortaklıkları bakımından, daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanarak karşılaştırmalarda bulundum. Benzeşen, ayrılan, andıran kelime, ses, yapı özellikleri ve soru kalıpları üzerinde durdum.

Şu küçük çalışmayla gördüm ki atasözlerinde olduğu gibi bilmecelerde de birçok ortak yönler var. Bu durum yalnız Kırgızistan ve Türkiye için geçerli değil, bütün Türk halkları için geçerli. “ortak geçmiş”in izleri bugüne bu kalıplaşmış söz hazineleriyle taşıyor.

Türk dünyası atasözleri üzerine Özkul Çobanoğlu’nun yaptığı öncü deneme ve burada ortaya koyduğu sistemle (Çobanoğlu, 2004), Türk dünyası bilmeceleri üzerine Dilek Türkyılmaz’ın doktora tezinde (Türkyılmaz, 2007) ve daha sonra yayımladığı önemli bir makalede (Türkyılmaz, 2009) dile getirdikleri ve verdiği örneklerle çizdiği yol büyük bir “Türk Dünyası Bilmeceleri” veya “Türk Dünyası Ortak Bilmeceleri” konulu büyük projeler hazırlanmasının vakti gelmiş bulunduğunu gösteriyor. Elimizin altında örnek çalışmalar ve ulaşılabilir arşivler var. Türkyılmaz’ın doktora tezinde bir liste olarak sunduğu Afganistan, Ahıska, Altay, Başkurt, Batı Trakya, Bulgaristan, Çuvaş, Dağıstan, Deliorman, Gagauz, Güney Azerbaycan, İran Türkmen, Karaçay-Malkar, Kırgız, Karagas, Karakalpak, Karapapah, Karay, Kazak, Kazan, Kerkük, Kıbrıs, Kıpçak, Kırım Tatar, Kumuk, Kuzey Azerbaycan, Labnor, Makedonya-Kosova, Nogay, Osmanlı, Özbek, Romanya ve Bulgar Tatar, Stavropol Türkmenleri, Tarançı, Tuva, Türkiye, Türkmen, Urumlu (Urum), Uygur ve Yakut (Saha) Türkçeleriyle bilmecelerin çok zengin bir birikimin bölüm başlıklarını temsil ettiğini, bunlara başka ilaveler de yapılabileceğini unutmamak lazımdır.

Bu kısa değinme ile önerdiğim çalışmaların hayat bulduğunu görürsem mutlu olurum, göremezsem ve bir gün gerçekleşirse emin olunuz ruhum şâd olur.¹

¹ Bu çalışmada birçok kişiden ve kurumdan yardım gördüm. Ali Duymaz ve Zekeriya Karada-vut’a, TİKA Kırgızistan Temsilcisi Fatih Abdi Çetin ve Kırgızistan Milli Kütüphanesi müdürlüğüne teşekkür ederim.

Kırgız ve Türk Bilmeceleri Üzerine Karşılaştırmalı Küçük Notlar:

1.Bürgö/Pire

Kırgızca	Çeviri	Türkçe Benzeri	Değerlendirme
Караңгы үйдө кашак кемпир секирет. Karangı üyde kaşak kempir sekiret. (İbraimov, 1985, s. 79, No: 584)	Karanlık evde kör kocakarı zıplıyor. (Karadavut, 2006 s. 501, No: 74)	Karanlık damda/katır tepişir. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 537, No: 681.25b)	Karşılıklar, kuruluş, eylem ve kelimeler neredeyse aynı: Bürgö/Pire; karan-gı üydö (karanlık evde)/karanlık damda, kaşak kempir (kör koca-karı)/ katır, sekiret (zıplıyor)/tepişir. Bu bilmecenin Kırgızlar ve Türk-ler arasında daha birçok benzerleri var, hatta bunlar-dan bazıları aynı karşılık için bazıla-rı da betimlemeye uygun başka karşılıklar için söylenmiştir.

2.Cildiz/Yıldız 1

Кечинде таруу серптим, Эртек менен жылып кеттим. Keçinde taruu septim Erten menen çıyıp ket-tim. (İbraimov, 1985, s. 25, No: 86)	Akşamleyin darı serptim Sabahleyin yığp gittim. (Karadavut, 2006 s. 492, No: 8)	Bir kalbur boncuğum var / akşamları atarım, gün-düz toplarım. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 650, No: 852.12a)	C/y farklılaşması dışında karşılıklar ortak, ancak kuruluş neredeyse aynı. Keçi (gece)/akşam, erte/gündüz, taruu (darı)/boncuk, sep-tim (serptim)/atma, çıyıp (yı-ğp)/toplarım. Kırgız bilmecesinde «bir kalbur boncu-ğum var» giriş kalıbı yok, ancak bu tür kalıpları başka bilmecelerde sıkça görmek mümkün.
---	--	---	--

3. Cildiz/Yıldız 2

Талаага таруу чаçтым. Talaaga taruu çaçtım. (İbraimov, 1985, s. 25, No: 91)	Bozkıra darı saçtım. (Karadavut, 2006 s. 483, No:)	Dam başına darı serdik. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 651, No: 852.13e)	İkinci «Cildiz/Yıldız» bil-mecesi. Belli ki birkaç dizelik bilmecenin her iki eş metinde de ilk dizesi kalmış. Darı saçılan yer Kırgızcada «Talaaga (Bozkıra)», Türkçede «Dam başına»; eylem ise ilkinde «saçmak», ikincisinde ise «sermek» biçiminde.
--	--	---	---

4.Cumurtka/Yumurta 1

Бышырсаң аш болор. Бышырбасаң куш болор. Bışırsan aş bolor, Bışırbasan kuş bolor. (İbraimov, 1985, s. 70, No: 491)	Pişırirsен аш olur, Pişirmezsен куш olur.	Bir küçücük mil taşı, İçinde beğler aş; Pişirirsен аш olur, Pişirmezsен куш olur. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 662, No: 859.45) *** Pişerse аştır, Pişmezse kuştur. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 664, No: 859.45.11)	Yumurta için söylenmiş bu bil-mecenin Türkiye’de 37 değişiksi derlenmiş. Zannedirim Kırgızistan’da da öyledir. Türkçe değişikde dört kısa dizenin ilk ikisi Kırgızca değişikde yok ama Türkçede Kırgızcanın aynısı olan kısaltılmış örnek de var. Küçük söyleyiş ve çekim ayrılıkları dışında her şey ortak. «Pişmek/pişmemek», «aş/kuş» ilişkisi yapının temel taşı, ortaklığın ve bilmecenin bütünlüğü...
--	--	---	--

5.Cumurtka/Yumurta 2

Алды дагы ак таш, Үстү дагы ак таш, Деги туш тарабы тап Бирок ортосунда башкан аш. Aldı dağı ak taş Üstü dağı ak taş Deği tuş tarabı taş Birok ortasında başkan aş (İbraimov, 1985, s. 70, No: 489)	Önü dahi ak taş Üstü dahi ak taş Mutlaka her tarafı taş Fakat ortasında pişen aş (Karadavut, 2006 s. 499, No: 62)	Altı kaya, üstü kaya İçinde var, sarı maya (Başgöz-Tietze, 1999, No: 859.1)	Karşılıkların küçük bir ses farklılaşması (c/y ve sondaki r) dışında gösterdiği benzerlik dikkate değer: Cumurtka/Yumurta. Ald/alt ve üst kelimelerinin ortaklığı, taş/kaya benzerliği, ortasındaki/içindeki aş ve maya ise bir başka dolaylı anımsatma ifadesi. Asıl kalıp, altı ve üstü kayaya benzetilen yumurtadır.
---	--	--	--

6.Koroz / Horoz

Намазсыз азан айтады Бир тайфун елдин молдосу. Namazsız azan ay-tadı Bir tayfun eldin moldosu (İbraimov, 1985, s. 68, No: 469)	Namazsız ezan okur Bir tayfun elin mollası (Karadavut, 2006 s. 498, No: 57)	Ezan okur namaz kılmaz (Başgöz-Tietze, 1999, 391.20/a (Horoz))	Kırgızcası iki, Türkçesi tek parça. Kırgızcada iki parça arasında tartım var. Ortak olan yalnız karşılık değil ilk parça da anlam olarak örtüşüyor. «Namazsız ezan okumak»la «ezan okur namaz kılmaz» arasındaki benzerlik, bilmecenin kök ortaklığını ve İslâmiyet sonrasında yaratılmış olduğunu gösteriyor.
--	--	---	---

7.Kulak/Kulak

Жар түбүндө жарты алачык. Car түbündö cartı alaçık (İbraimov, 1985, s. 117, No: 944)	Yar dibinde yarım çadır (Karadavut, 2006 s. 499, No: 62)	Yar başında yarım elma (Başgöz-Tietze, 1999, s. 438, No: 544.1b)	Karşılıklar aynı (Kulak), benzetmeler neredeyse aynı, kelime sayısı eşit. Car (yar) түbündö (dibinde)/yar başında, cartı/yarım benzerlikleriyle alaçık (çadır)/elma öğeleri bu bilmecedeki mantık ve soru ortaklıklarını apaçık gösteriyor.
--	---	---	--

8.Muz/Buz 1

Агайлар келди балтасыз, Көпүрө салды тактайсыз. Agaylar keldi baltasız Köpürö saldı taktasız (İbraimov, 1985, s. 35, No: 196)	Ağalar geldi baltasız Köprü kurdu tahtasız	Taşsız tahtasız köprü yapar. (Mollova, 1959 // Başgöz-Tietze, 1999, s. 184, No: 130.12)	Karşılığı “muz/buz” olan bir bilmecenin Türkiye değil Bulgaristan Türkleri arasında derlenmiş bir örneği var elimizde. Kırgızca örnek manzum ve iki dizeli, öbürü ise düzyazı. “Taşsız, tahtasız” kavramlarıyla “köprü yapmak” kavramları ise ortak.
--	---	--	---

9.Muz/Buz 2

Отко күйбөс, Сууга чөкпөс. Otko küybös Suuga çökpös (İbraimov, s. 117, No: 198)	Ateşte yanmaz Suda batmaz (Karadavut, s. 506, No: 119)	Onu ateş yakmaz, suya düşse batmaz (Mollova, 1959 // (Başgöz-Tietze, 1999, s. 184, No: 130.12)	Karşılığı "Muz/Buz" olan bu ikinci bilmecenin de Türkiye değil Bulgaristan Türkleri arasında derlenmiş bir örneği var elimizde. Kırgızca eş metnin şiirsel olarak daha sağlam olduğu görülüyor. "ateşte yanmamak" ve "suda batmamak" ortaklığı ile dikkati çekiyor.
--	---	---	--

10.Ötük/Çizme

Күндүз ток, Түндө ач. Kündüz tok, Tündö aç (İbraimov, 1985, s. 134, No: 1078)	Gündüz tok, Gece aç. (Karadavut, 2006, s. 507, No: 130)	Gündüz dolu, gece boş. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 221, No: 203.11)	Farklı kelimelerle ifade edilen karşılıklar (Ötük/Çizme), ortak zaman dilimlerindeki (kündüz/gündüz, tün/gece) küçük farklılıklar ve bu sırada gösterilen özelliklerdeki andırışlar (tok/aç, dolu/boş) dikkati çekiyor. Aynı karşılık için aynı yapıda ve aynı mantıkla kurulmuş bir ortak bilmece.
--	--	---	--

11. Şeker

Ак бирок, кар эмес Таттуу, бирок бал эмес Ak birok, kar emes Tattuu birok, bal emes. (İbraimov, s. 141, No: 1141)	Ak ama kar değil Tatlı ama bal değil.	Tadı vardır, bal değil, itibarsız mal değil, Aşa verdiği lezzet anlaşılır hal değil. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 595, No: 763.4)	Karşılığı «şeker» olan bu iki bilmede benzetme, karşılaştırma mantığı ortak ama «Tattuu birok, bal emes»/ «Tadı vardır, bal değil» dizeleri dışında benzerlik yok.
---	--	--	---

12.Şamal/Rüzgâr

Буту жон, колу жок, Эшик ачканга шок. Butu çok, kolu çok, Eşik açkanga şok. (İbraimov, 1985, s. 32, No: 155)	Ayağı yok, kolu yok Kapı açarken çok.	Elsiz ayaksız kapı açar. (Başgöz-Tietze, 1999, No: 691.9, s. 543)	Karşılığı «şamal/rüzgâr» olan bu bilmede ortaklık şekilden çok anlamda ve tasvirde. Anlatılan kavramın eli ayağı yok ama kapı açabiliyor. Kırgızca eş metin manzum, Türkçe eş metin düzyazı bir cümle.
--	--	--	---

13.Taraza / Terazi

Алты аягы бар, Эки туягы бар, Бир таягы бар. Altı ayağı bar, Eki tuyagy bar, Bir tayagy bar. (İbraimov, s. 158, No: 1303)	Altı ayağı var, İki toynağı var, Bir dayağı var. (Karadavut, 2006 s. 508, No: 158)	Altı ayaklı fil, ortasında dil Ahmak isen sor, ârif isen bil (Başgöz-Tietze, 1999, s. 612, No: 800.15)	Karşılığı “taraza/terazi” olan bu bilmede “altı ayağı bar (var)”/“altı ayaklı fil”, “Bir tayağı bar (var)”/ “Ortasında dil” ortaklığı dikkati çekiyor. Hayvan olarak betimlenen nesnenin her iki bilmede de altı ayağı var. Kırgızca bilmedeki “tayak” ile Türkçe bilmedeki “dil” nesnenin aynı parçasını betimliyor.
---	---	---	--

14.Var-Yok, Çok-Yok Oyununa Dayanan Bilmeceler [Kuş sütü /Nokta (Arap alfabesi)]

Сенде жок, менде жок, Сеңир тоодо жок. Отто жок, ташта жок, Кыпчакта жок. Sende cok, mende cok, Senir toodo cok. Otto cok, tašta cok, Kıpçakta cok. (Kuş sütü, İbrahimov, 1985, s. 70, No: 434)	Sende yok, bende yok, Dağda bile yok. Ateşte yok, tašta yok Kıpçak'ta yok (Karadavut, 2006, s. 499, No: 61)	Bâdede var, sâdede yok, Cihanda var, âlemde yok, Şam'da var, Mısır'da yok. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 747, No: 1067/6) *** Arupa'da yok, Asya'da yok, Amerika'da bir, Türki- ye'de üç. (Başgöz-Tietze, 1999, s. 748, No: 1068/2]	Soru tarzı benzeyen var/yok, çok/yok kalıbına uygun birçok ortak bilmece var: Bu Kırgız bilmecesinin karşılığı “kuş sütü” ancak şu Türk bilme- cesinininki ise Arap kökenli Türk alfabe- sindeki noktalı harf- lerle ilgili yani “nok- ta”. *** Aynı kalıpla kurul- muş ancak Latin kökenli Türk alfabe- sindeki noktalı ve noktasız harflere dayanan şu “nokta” bilmecesi de bu güzel ortaklığın küçük bir nümunesi.
---	--	---	--

KAYNAKLAR

Atalay Besim (Atalay, 1939); Kâşgarlı Mahmud, *Divanu Lugati't-Türk*, C.1, Ankara, 1939.

Atalay Besim (Atalay, 1940); Kâşgarlı Mahmud, *Divanu Lugati't-Türk*, C.2, Ankara, 1940.

Argunşah, Mustafa - Galip Güner (2015); *Codex Cumanicus*, Kesit Yay., İstanbul, 2015, 1079 s. (Giriş, Dil özellikler,, Metin I-II, Metin II Çeviri, Dizin I-II, Kaynakça, Tıpkıbasım).

Başgöz, İlhan - Andreas Tietze (1973); *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles* [Bilmece: Türk Bilmeceleri Külliyyatı], *University of California Press*, Berkeley - Los Angeles - London, 1973, 1063 s., 1 levha.

Başgöz, İlhan - Andreas Tietze (1999); *Türk Halkının Bilmeceleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1999, XIV, 848 s.

Çelebioğlu, Âmil – Yusuf Ziya Öksüz (1979); *Türk Bilmeceler Hazinesi*, Ülker Yay., İstanbul, 1979, 478 s.

Çobanoğlu, Özkul (2004); *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2004, VIII, 558 s.

Güner, Galip (2016); *Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar*, Kesit Yay., İstanbul, 2016, 168 s.

İbrahimov, K. - A. Akmatiev (2002); *Tabışmaklar*, Kırgız Cumhuriyeti Milli İlimler Akademisi Yay., Bişkek, 2002, 318 s.

İbraimov, Kuttugali (1985); *Tabışmaktar*, Kırgız SSR İlimler Akademiası Til Jana Adabiat İnstitutü, «İlim» Basması, Frünze, 1985, 382 s. [Kuttugali İbraimov, *Bilmeceler*, Kırgız SSC İlimler Dil ve Edebiyat Enstitüsü, «İlim» Basması, Frunze, 1985, 382 s.]

Karadavut, Zekeriya (2006); “Kırgız Bilmeceleri”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, Yay. Haz.: Ali Berat Alptekin, Kömen - SOTA (Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi), Konya - Haarlem, 2006, s. 481-514.

Kovács, Judit - Metin Karadağ (Kovács - Karadağ, 1997); *Ünlü Türkbilimci Ignac Kunoş'un Özgeçmişi ve Eserleri*, Balıkesir, 1997, 131 s.

Koz, M. Sabri (Koz, 1970); “Karşılıkları İçinde Bulunan Bilmeceler”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 256, Kasım 1970, s.

Koz, M. Sabri (Koz, 1974a); “Türk Halk Bilmeceleri Kaynakçası”, *Folklor Doğru [Bilmece Sayısı]*, S. 37, Aralık 1974, s. 39-47 [Türk halk bilmeceleri için A. Tietze ve İ. Başgöz'ün *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles* (1973) kitabındaki kaynaklara 100 kadar yeni künye eklenerek hazırlanmış bir kaynakça denemesi].

Koz, M. Sabri (Koz, 1974b); “Hankendi Bilmeceleri”, *Folklor Doğru [Bilmece Sayısı]*, S. 37, Aralık 1974, s. 60-79.

Koz, M. Sabri (Koz, 1974c); “Tomarza Bilmeceleri”, *Folklor Doğru [Bilmece Sayısı]*, S. 37, Aralık 1974, s. 48-59.

Koz, M. Sabri (Koz, 1977); “Bilmece”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 1, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 432-438, Kitabiyat: s. 20.

Koz, M. Sabri (Koz, 1994); “Bilmeceler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 231-232.

Kúnos, Ignáce (Kúnos, 1889); *Oszman-Török Nepköltesi Gyűjtemeny* [Osmanlı-Türk Halk Edebiyatı], C. 2, Budapeşte, 1889, s. 141-177.

Mollova, Mefküre (Mollova, 1959); *Bilmeceler*, Narodna Prosteva, Sofya, 1959, 66 s.

Sakaoğlu, Saim (Sakaoğlu, 1980); “Ignace Kúnos'un İstanbul'da Derlediği Bilmeceler”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 12, Erzurum, 1980, 77-113.

Sertkaya, Osman F. (Sertkaya, 1969); “Ahmet Caferoğlu'nun Hayatı ve Eserleri (Doğumunun 70. Yıl Dönümü Münasebeti ile)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 17, İstanbul, 1969, s. 1-28.

Sziagyi, Szilárd (2007); *Ignác Kúnos. Türk Folklor Araştırmalarında Bir Öncü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hasan Özdemir, Ankara, 2007, XV, 459 s. [yayımlanmamış].

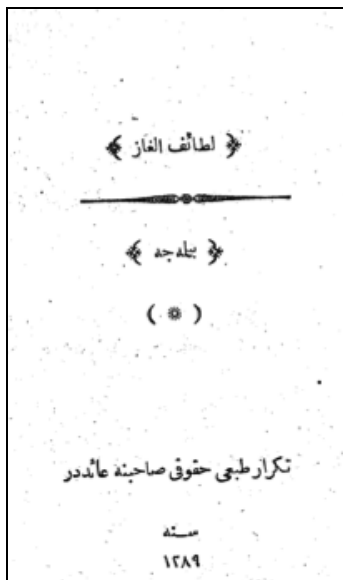
Temir, Ahmet (1991); *Türkoloji Tarihinden Wilhelm Radloff Devri. Hayatı-İlmi Kişiliği-Eserleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, 191 s.

Thalhammer, Ingeborg (1983); “Bütün Türkler Arasında Ortak Bilmece Var mıdır?”, Çev.: Nevzat Gözaydın, *Türk Folkloru Araştırmaları 1983*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları, Ankara, 1983, s. 105-122.

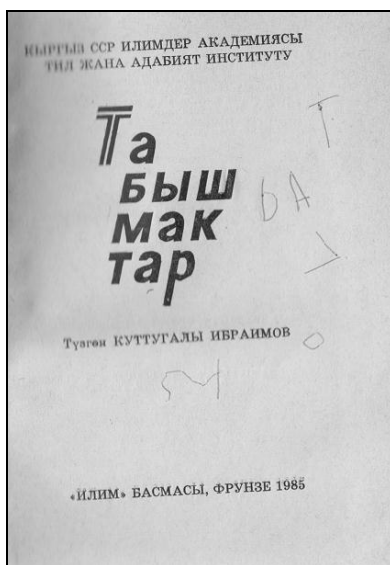
Tietze, Andreas (1966) *The Koman Riddles and Turkic Folklore* [Kuman Bilmeceleri ve Türk Dünyası Folkloru], University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1966, xviii, 160 s., 1 katlanan levha (y. 60a-60b: Bilmecelerin tıpkıbasımı).

Türkyılmaz, Dilek (2007); *Türk Dünyasında Bilmece*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ziyat Akkoyunlu, Ankara, 2007, XIV, 714 s.

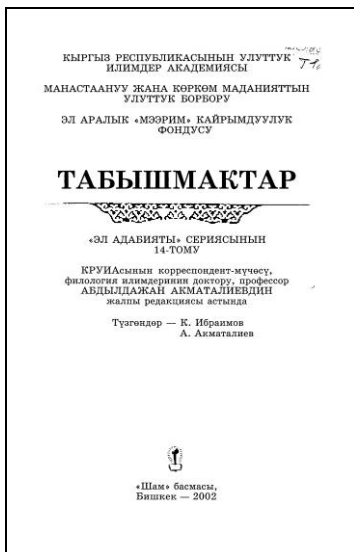
Türkyılmaz, Dilek (2009); “Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine”, *Millî Folklor*, S. 81, Ankara, 2009, s. 40-53.

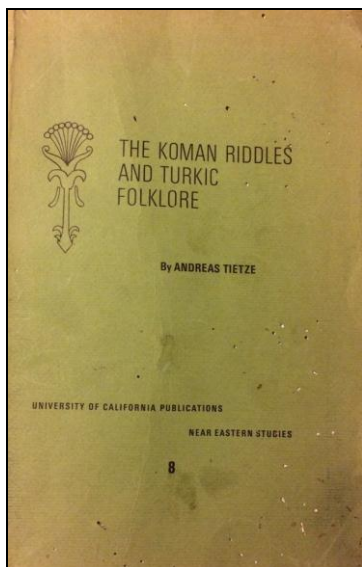
Letâ'if- Elgâz. Bilmece,
Tekrar tab'ı hukuku sahibine aiddir
[İstanbul], Sene 1289 [1872-1873], 32 s.

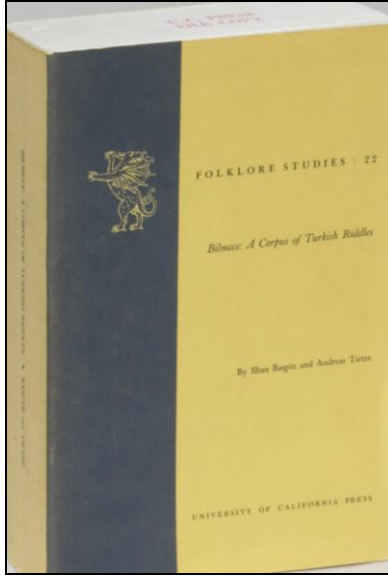
Kuttugali İbrahimov, Tabısmaktar [Bilmeceler],
Kırgız SSR İlimler Akademiası Til Jana Adabiat
İnstitütü [Kırgız SSC İlimler Dil ve Edebiyat Enstitüsü],
«İlim» Basması, Frunze [Bişkek], 1985, 382 s.

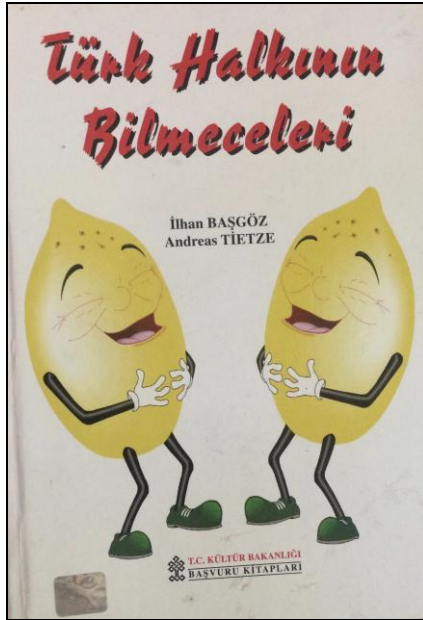
**K. İbrahimov - A. Akmataliev, *Tabışmaktar* [Bilmeceler],
El Adabiatı Seriasının 14-Tomu [Halk Edebiyatı Dizisinin 14. Cildi],
Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimler Akademiası, Şam Basması, Bişkek, 2002, 320 s.**

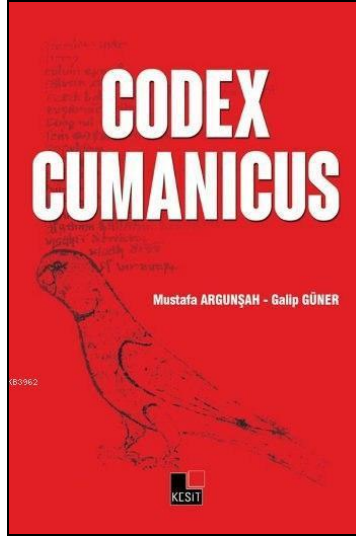
Andreas Tietze, *The Koman Riddles and Turkic Folklore* [Kuman Bilmeceleri ve Türk Dünyası Folkloru], University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1966, xviii, 160 s., 1 levha.

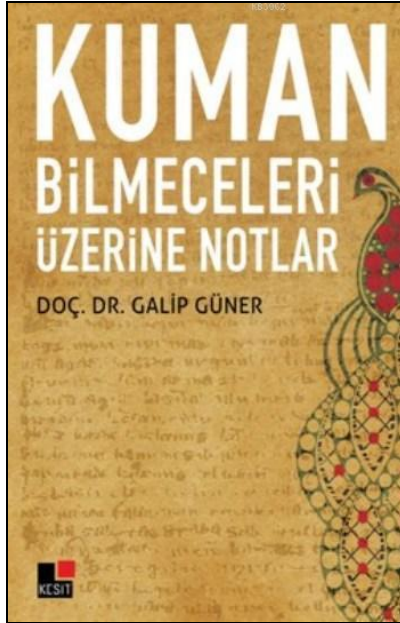
**İlhan Başgöz - Andreas Tietze, *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles*
[Bilmece: Türk Bilmeceleri Külliyyatı] University of
California Press, Berkeley - Los Angeles - London, 1973, 1063 s., 1 levha.**

**İlhan Başgöz - Andreas Tietze, *Türk Halkının Bilmeceleri*, Kültür
ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, XIV, 848 s.**

Mustafa Argunşah - Galip Güner, *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, 1079 s. (Giriş, Dil özellikler, Metin I-II, Metin II Çeviri, Dizin I-II, Kaynakça, Tıpkıbasım).

Galip Güner, *Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, 168 s.

ARAZ ARAZ HAN ARAZ

ARAZ ARAZ KHAN ARAZ

APA3, APA3, XAH APA3

Hayrettin İVGİN*

ÖZ

Aras Nehri, Bingöl dağlarından doğar, Pasinler Ovasına iner, Erzurum, Kars platosundan sonra, Ermenistan'a sınır olur. Iğdır, Nahçıvan üzerinden İran'ın güneyi ve güneydoğusunda sınır oluşturur. Kura nehriyle birleşerek Hazar Denizi'ne dökülür. 1072 km uzunluğundadır. 548 km. bölümü Türkiye'dedir.

Aras havzası ve çevresi kültürü yüzyıllar boyu bu bölgenin, Türk kültürü karakterindedir. İran ile Rusya arasında imzalanan 1818 Gülistan Antlaşması ile 1828 Türkmençay Antlaşması ve diğer sınır anlaşmaları Araz'ın iki tarafında yaşayan Türkleri birbirinden ayırdı. Bu ayrılık; yüzlerce binlerce hikâyeye, masala, destana, türküye, maniye, bayatıya, atasözünün ortaya çıkmasına ve bu kültürel ürünlerin ortaya konmasına sebep oldu.

Bu yazıda; Aras (Araz) nehri üzerine söylenmiş, mani ve bayatılardan söz edilmektedir. Derlenen 118 maninin yanında bu yazıda 37 mani ve bayatıya yer verilmekte, Aras Boyu Kültüründen söz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Araz, Araz Boyu Kültürü, bayatı, türkü, mani.

ABSTRACT

Aras River rises from Bingöl mountains, falls away to Pasinler Plain, Erzurum becomes border with Armenia after Kars plateau. Iğdır forms the border in the south and southeast of Iran via Nakhichevan. It merges with the Kura river and flows into the Caspian Sea. It is 1072 km long. 548 km. part of it is in Turkey.

The culture of the Aras basin and its surroundings has been in the Turkish culture character of this region for centuries. The 1818 Treaty of Gulistan signed between Iran and Russia, the Turkmenchay Treaty of 1828 and other border agreements separated the Turks living on both sides of the land. This separation caused the emergence of hundreds of thousands of stories, fairy tales, epics, folk songs,

* (Prof. Dr.) Dünya Söz Akademisi (DÜSA) Başkanı. Halk Bilim araştırmacısı.
Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

chansonettes, bayatis (the name of a maqam -musical mode- in Arabic, Turkish, and related systems of music), proverbs and the manifestation of these cultural products.

In this text chansonettes and bayatis about the Aras (Araz) river are mentioned. In addition to the 118 compiled chansonettes, 37 chansonettes and bayatis are included in this article, and also the Aras Tribe Culture is mentioned.

Key Words: Araz, Araz Tribe Culture, bayati, folk song, chansonette.

Aras Nehri, Bingöl Dağlarının Erzurum'un sınırları içinde bulunan kuzey yamaçlarından doğar. Aras, Tekman Yaylasının sularını da toplayarak Sakaltutan Dağlarının doğusunda yer alan havza içinden kuzeye doğru akar. Derin Boğazı ile Sarp Mescitli Boğazlarını geçerek Pasinler Ovasına iner. Pasinler Ovasına indiğinde etrafındaki yüksek yerlerin sularını toplar. Hasankale çayının suları da Aras'a katılır. Aras, kuzey-doğu yönüne doğru akmaya devam eder. Erzurum Platosu ve Kars Platosundan sonra Ermenistan'ın sınırlarına ulaşır.(İdris 1992: s 25) (www.ozdimpia.com.tr)

Aras Nehri Türkiye-Ermenistan'ın sınırının büyük bir bölümünü, Türkiye-Nahçıvan sınırını geçerek Küçük Ağrı'dan itibaren Azerbaycan-İran'ın güney ve güney-doğu sınırının tamamını oluşturur. Aras Nehri, Kura Nehrine de karışarak bu karışım Hazar Denizine birlikte dökülür. (Yeşilbaş-Kapan 2021: s. 167)

Aras'ın toplam uzunluğa 1072 km'dir. Bu uzunluğun 548 kilometrelik bölümü yani neredeyse yarısından biraz fazlası Türkiye toprakları içindedir. Aras'ın bazı yerlerde biriktirdiği su havzalarının uzunluğu 102 kilometreye ulaşmaktadır.(www.sabah.com.tr)

Aras Nehrine Gürcüler "Rakshi", Ermeniler "Aresh", Ruslar "Araks", Araplar "Al-Rass", İranlılar "Aras" derler. Biz Anadolu Türkleri "Aras", Azerbaycan Türkleri "Araz" olarak adlandırırız. (www.turkcebilgi.com) (Darkot-Togan 1943: s. 554)

Kadim adının "Araxes" olduğunu tarih kaynakları yazmaktadır.

Aras havzasının çevresinin kültürünü üç bölüme ayırmak mümkündür. Biz buna "Aras Boyu Kültürü" diyoruz.

A. Aras Boyu I. Bölüm Kültürü

Bu kültür çevresi içine; Erzurum, kısmen Bayburt, Tortum, Pasinler, Kars, Ardahan, Artvin, Arpaçay, Çıldır vb. il ve ilçeler ve köyler girer.

B. Aras Boyu II. Bölüm Kültürü

Bu kültür çevresi içine; Kağızman, Iğdır, Ağrı, Nahçıvan, Ordubad, Aralık, Tuzluca, Erivan vb.il, ilçeler ve köyler girer.

C. Aras Boyu III. Bölüm Kültürü

Bu kültürün içine; Aras Nehrinin Türkiye-İran sınırının kesiştiği noktadan itibaren Hazar Denizine döküldüğü noktaya kadar olan sınırın her iki yakasındaki toprakların içindeki şehir -ilçe ve köyleri kapsar.

Azerbaycan Türklerinin “*o taraf, bu taraf*” anlamına gelen “*o tay, bu tay*” dedikleri yerlerin Araz Kültürü olduğunu söylemek ve bu kültürün acılarla, elemlele, hasretlikle dolu olduğunu bilmek bizlere zor geliyor.(Yeşilbaş-Kapan 2021: s. 168)

Yürek sızlatan olaylar, ayrı düşmeler hep Araz (Suyu, Nehri, Çayı) vesilesiyle anlatılmıştır. Araz; bu söylemlere aracı olmuştur.

Araz’ın geçtiği topraklar, tarihten bu yana binlerce yıl çevresinde biriktirdiği; mitolojik, arkeolojik, folklorik, etnografik kültür daha çok Türk halklarının kültürüdür, dilidir, yaşam biçimidir. Bu nedenle Araz ve çevresi kültürü, medeniyeti (uygarlığı); coğrafyanın ötesinde manevi- milli değerlerdir. Bunun için Araz yoldaştır, handır, dert ortağıdır, candır ve Araz bir semboldür. Neyin sembolüdür Araz?: Ayrılıkların, hasretin, sevginin, yandıran ateşin, haksızlıkların.(Tuncel 1991:333)

19. yüzyılın başında İran topraklarını Kaçar Türkleri yönetmektedir. Kaçar Hanı döneminde Çarlık Rusya ile Kaçarlar arasında bir süre yapılan savaşlar sonunda 1818 yılında iki taraf Gülistan şehrinde antlaşma yaptı. Bu antlaşmaya göre Karabağ, Şeki, Şirvan, Gence, Derbent, Kuba, Bakıhanov, Bakü, Astara gibi yerler Rusların egemenliğinde kaldı. (Seli 1996: s. 93)

Kaçar Hanlığı ile Çarlık Rusya arasında 1826-1828 yılları arasında yine savaşlar oldu. Bu kez 10-22 Şubat 1828 tarihleri arasında Türkmençay Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada Rus-İran arasındaki sınır Küçük Ağrı Dağı ile Hazar Denizi arasındaki Araz Nehrinin aktığı yataklar sınır çizgisi kabul edildi. Bu acımasız, haksız, hiçbir insan hakları ve hukukuna uymayan anlaşma, Araz nehrinin “*o tayı ile bu tayı*” tarafındaki Türk kardeşleri böldü. (Yeşilbaş-Kapan 2021: s. 190)

Bu bölünme 200 yıla yakındır, halâ gözyaşı, hasret ve acıların sürekliliğine sebep olmuştur.

Dünyanın iki devlet arasındaki hiçbir anlaşma Araz Nehri’nin sınır çizilmesiyle bu kadar acı ve elem verici olmamıştır. Oysaki Araz Nehri, Türk halklarının şahdamarıdır. Bu damar, halâ her iki yakanın o tarafında ve bu tarafında bulunan kardeşlerini hasret içinde yaşatmaktadır. Türkmençay Antlaşmasından önce Araz, orada yaşayan Türk soylu halkların sevincinin, bereketinin, rahatının, gururunun kaynağı iken giderek artan hasretin ve gözyaşların sembolü haline gelmiştir.

Yüzlerce, binlerce hikâyeye, masala, destana, bayatıya, maniye, deyme, atasözüne kaynak olmuş, şairler ve âşıklar Araz üzerine türküler ve ezgiler düzmüşlerdir. Em. Öğretim Üyesi Zeynelabidin Makas; Azerbaycan, İran, Nahçıvan Türkiye gibi ülkelerin yazılı ve sözlü kaynaklarından 118 mani (bayatı) tespit ederek yayımlamıştır. (Makas 1997: 39-49)

Aras Boyu I. Bölüm Kültürü içinde yer alan Erzurum ve Gümüşhane-Tortum’un sahiplendiği bir “Aras Aras Han Aras” türküsünün sözleri şöyledir.

Aras Aras Han Aras

*Aras Aras han Aras
Bingöl'den kalkan Aras
Al başımdan sevdayı
Hazar'dan çalkan Aras*

Nakarat:
*Yar beni yara beni
Öldürür yara beni
Aras kurbanınım olam
Al götür yâra beni*

*Dağlar siz ne dağlarsınız
Kardan kemer bağlarsınız
Gül sizde bülbül sizde
Daha neye ağılarsız*

Nakarat:

*Aras'a vurdum teşti
Aras bulandı geçti
Muhannet emmim oğlu
Senin de vaktin geçti*

Nakarat:

*Aras'ın başı menem
Dibinin taşı menem
Yalnız kalan dilberin
O da yoldaşı menem*

Nakarat:

Araz üstüne onlarca, binlerce; türkü, bayatı, mahnı, mani, inanışlar, aşk anlatıları, halk hikâyeleri, destanlar, masallar, ağıtlar, beddualar, dualar, atasözleri, ortaya konmuştur.(Makas 1997: 40)

Araz Boyu II. Bölüm Kültür alanı içinde halkın ve halk sanatçılarının ürettiği folklorik ürünler, ciltler dolusu çalışmayı gerektirir.

Aras Nehri sadece türkülere değil destan ve hikâyelerin de konusu olmuştur. Meselâ Dede Korkut Hikâyelerinin bir bölümünün Yukarı Aras nehri çevresinde oluşturduğunu biliyoruz. Köroğlu Destanında; Köroğlu'nun babası Yusuf için Aras Nehrinden gelecek olan üç köpüğü beklemeleri efsanesi bulunuyor. Bu köpükler babası Yusuf'un kör olan gözlerini açacak, böylece babası gözünü kör edenlerden intikamını alacaktı. Ancak Köroğlu, köpükler Aras Nehrinde görününce babasına

haber vermez, bu sihirli köpükleri alır kendisi içer ve böylece güçlenir. Bu köpüklerden birisi “sonsuz hayat”, ikincisi “yiğitlik ve güçlülük,” üçüncüsü “şairlik-ozanlık” özellikleri kazandırır. Babası Yusuf durumu öğrenince üzülür ancak oğlunun kendisinin intikamını alacağını düşünerek köpükleri içtiğine sonradan sevinir. (Makas 1997: 39-40)

Araz Nehri bunun gibi yüzlerce destan ve efsaneye konu olmuştur.

Aras boyu, Orta Asya’dan batıya uzanan göç yollarının üzerindedir. Köprüleriyle, düzlüklerdeki geçit veren durgun yerleriyle batıya göç edenler mutlak Aras Nehri’ni geçmek durumunda kalmışlardır. Aras boyunun etrafı (o tayı, bu tayı) Kimmerlerin, Urartuların, Asurilerin, Moğolların, Arapların, Farsların, Rusların, Babekilerin, Sasanilerin, Büyük Selçukluların zaman zaman hakim oldukları bir önemli coğrafyadadır. Ancak bu çeşitli kavimlerin, boyların, inanç topluluklarının hiç biri bu coğrafyada Türkler ve Türk boyları kadar iz bırakmamıştır. Araz Nehri “Kavimler Köprüsü” görevini yapmış, ama Türklerin dil, din, gelenek-görenek, kültürünü yok edememiştir.

Geçmişte ve bugün dahi Nahçıvan Türklüğü ile Sürmeli Çukuru (İğdır Ovası) Türklerinin dil, soy, inanç ve kültürünün benzerliği önemlidir. O nedenle 3 Kasım 1918 tarihinde bu iki yakanın toprakları üzerinde “*Aras Türk Cumhuriyeti*” kurulmuştur. Bu Cumhuriyet, Azerbaycan ve Osmanlı Devletinin desteği ve bilgisi dahilinde ilân edilmiştir.(Seli 1996:90)

Bu Cumhuriyet Cafer Kuli Han tarafından bugünkü Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti toprakları ile 16.000 km²’ye sahip, nüfusu 1 milyona yakın olan Şerur, Sürmeli kazası (İğdır-Tuzluca-Aralık) ve Revan’ın güney bölgelerini içine alacak şekilde kurulmuştur. Başkenti Nahçıvan şehriydi. İlk başta devletin adının *İğdır Milli Cumhuriyeti* olarak kurulduğu söylenmektedir. Ancak resmi dili Azerbaycan Türkçesi olan bu Cumhuriyet, Aras Boyu II. Bölüm Kültürü içinde yer almaktadır. Bu cumhuriyet 26 Haziran 1919 tarihinde dağılmış, Nahçıvan toprakları, Azerbaycan’a dâhil olmuştur.(Seli 1996:91)

Aras Boyu II. ve III. Bölüm Kültürü içinde gelişen ve oluşan mani ve bayatlarında Araz Nehrinin ne kadar etkili olduğunu ve acıları dile getirdiğini aşağıda yazacağım örnek mani ve bayatlardan anlaşılabilecektir

*Araz Araz han Araz
Dağlardan akan Araz
Gardaştan ayrı soldın
Evimi yıkan Araz*

*Araz Araz han Araz
Gel eyleme kan Araz
Goy gidem yâr gözleyir
Nedir bu tuğyan Araz*

Araz Araz can Araz
Sultan Araz han Araz
Kardeşten ayrı salıp
Ne edirsən kan Araz

Araz Araz han Araz
Gel eyleme kan araz
Kardeş deryada kaldı
Ne akırsan yan araz

Araz Araz han Araz
Sultan Araz han Araz
Çayın çeşmen kurusun
Benim teki yan Araz

Araz Araz can Araz
Ne gedirsən yan Araz
Sevdiğim gemidedir
Gel eyleme kan Araz

Araz Araz han Araz
Men sana kurban Araz
Zaman meni yandırdı
Sen de alış yan Araz

Araz'ı ayırdılar
Kan ile doyurdular
Men sizden ayrılmazdım
Zulm ile ayırdılar

Araz'a saldım teşti
Teştimi dağlar deşti
Anama haber olsun
Ak günüm kara geçti

Araz senden kim geçti
Kim geç kaldı kim geçti
Sen gel gezavet eyle
Hansı günüm hoş geçti

*Araz dibin derindir
Suyun buzdan serindir
Ata ana ezizdir
Bala candan şirindir*

*Araz taşanda biler
Kür de çoşanda biler
Bala ana kadrini
Ayrı düşende bilir*

*Araz çıkmaz huşumdan
Derdi çoktur yaşımdan
Yazan oğul gerektir
Neler geçip başımdan*

*Araz aşında meler
Kür kavuşanda meler
Analar balasından
Ayrı düşende meler*

*Araz değilem daşam
Kür değilem kaynaşam
Yâr hasreti çekmekten
Mermere dönmüş daşam*

*Araz'da buz bağladı
Yanda yarpuz ağladı
Oğlan o tayda kaldı
Bu tayda kız ağladı*

*Araz kalmaz akmaktan
Şimşek doymaz çakmaktan
Gözlerime kan damdı
O taylara bakmaktan*

*Araz baştan bulanmaz
Geçer daştan bulanmaz
İki hasret kavuşsa
Suyu yaştan bulanmaz*

Araz boy verendi
Boylasan boy verendi
Hasretti doğma sese
Çağırsan hay verendi

Araz gelir daşından
Suyu kalkar başından
Ezel dumduru idi
Bulandı göz yaşından

Araz'am Kür'e bendem
Bülbüle güle bendem
Dindirme kan ağlayarak
Bir şirin dile bendem

Araz üste buz üste
Kebab yanar köz üste
Koy beni öldürsünler
Bir ala göz kız üste

Araz daşanda meler
Kür kavuşanda meler
Bala öz anasından
Ayrı düşünce meler

Araz'a gemi geldi
Gemiyle hamı geldi
Evin yıkılsın felek (Ağlasana nazlı yâr)
Ayrılık demi geldi

Araz girağındayam
Çeşmi çırağındayam
Kardeş toyun başlayıp
Âşık sorağındayam

Araz'ı ayırdılar
Kum ile savurdular
Hele ben ne idim ki
Anamdan ayırdılar

Araz 'ın ataları
Kulpun piyadeleri
Goy görün cevan ölsün
O vaysın balaları

Araz üstü milçeyem
Yel esme köynehçem
Herkese çirkin olsam
Öz yârime göçeyem

Araz aştı diyerler
Güzel kaçtı diyerler
Gözüñ aydın ağabey
Oğ 'la (oğluna) kız kaçtı diyerler

Araz akar yan verer
Sesi mene can verer
Yaramı möhkem bağla
Bağlamasan kan verer

Men Araz 'am ağlaram
Hey coşaram çağlaram
Ata deyin göksümü
Çalın çarpaz dağlaram

Araz 'ı ayırdılar
Kanınan doyurdular
Biz yurtdan ayrılmazdık
Zor ile ayırdılar

Araz gelir illenir
Suyu gelir güllenir
Yâri halvette görsem
Menim kalbim dillenir

Ezizim arka bağla
Araz 'ı arka bağla
Namerdden kardeş olmaz
Derdlere arka bağla

Ey ezizim aktı kan
Yâr yüzünden aktı kan

*Araz cepheye döndü
Su yerine aktı kan*

*Araz dibin derindir
Suyun buzdan serindir
Ana ata ezizdir
Bala candan şirindir*

*Araz çıkmaz huşumdan
Derdi çoktur yaşımdan
Yazan oğul gerektir
Neler geçip başımdan*

KAYNAKLAR

1. SELİ, Timur (1996), “Kavimler Köprüsü Aras”, *Bilig Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını, Güz “96”, CCilt: 1, Sayı: 3, 92-95 ss.
2. İDRİSİ, Habib (1992), “Azerbaycan Bayatılarında Araz Nehri’nin Yeri”, *Milli Folklor Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 13, Şubat 25-28 ss.
3. MAKAS, Yrd. Doç. Dr. Zeynelabidin (1997), “Aras Üzerine Maniler” *Milli Folklor Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 35, Haziran, 39-49 ss.
4. YEŞİLBAŞ, Neşe-KAPAN, Kaan (2021) “Kura ve Aras Nehirlerinin Azerbaycan Aran (Kür-Araz) Bölgesi Açısından Jeoekonomik Önemi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayını, Sayı: 10, Ocak 2021, s. 167-192.
5. TUNCEL, Metin (1991), “Ara”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3. Cilt, İstanbul s. 332-335.
6. DARKOT, Besim-TOGAN, A. Zeki Velidî (1943) “Aras”, *İnönü Ansiklopedisi*, Cilt I, s. 554-557.
7. <https://www.ozolimpia.com.tr>.
8. <https://www.turkcebilgi.com.tr>.
9. <https://www.sabah.com.tr>.

Halk Kültüründe Yılan-İnsan Aşk:
YILAN BEY İLE PELTAN/CEYLAN BEY

Serpent-Human Love in Folk Culture:
YILAN BEY AND PELTAN / CEYLAN BEY

Любовь Между Змеёй И Человеком В Народной Культуре:
ЙЫЛАН БЕЙ И ПЕЛТАН/ДЖЕЙЛАН БЕЙ

Dr. Öğr. Ramazan ÇİFTLİKÇİ* - E.Selcen ÇİFTLİKÇİ**

ÖZ

Masalların bir bölümü Kutsal Kitaplarda anlatılan olayların ve verilen mesajların yorumundan doğmuştur. Yılan-İnsan ilişkisi, insanın yaratılışından beri devam etmektedir. Kutsal kitaplara göre yılan, insandan daha önce yaratılmış bir melektir. Hazret-i Adem döneminde cennetin kapıcısının yılan olduğuna; Şeytanla işbirliği yaptığı ve Şeytanı sırtına alıp sürünerek gizlice Cennete soktuğu için Yaratıcı tarafından cezalandırıldığına ve sürünmeye mahkum edildiğine inanılır. Hayvanların yaratılış biçimlerini açıklayan oluşum efsanelerinden biri olan ve 101 Anadolu Efsanesi arasında yer alan bu metne göre yılanlar, yaratıcı tarafından cezalandırıldığı için eski yürüyüşlerini terk ederek sürünmeye başlamıştır. (Yılan Neden Sürünür? : Sakaoğlu, 2003,191-92) Hatta uçma yeteneğini de bundan sonra kaybetmiştir.

Eski çağlardan beri yılan, insanlık kültüründe birçok sembolik anlam kazanmıştır. Bu sembolik anlamların en önemlisi, sağlık, diş hekimliği, ve eczacılık mesleklerinin rozetinin çift yılan olmasıdır. Bu araştırmada yılan-insan ilişkisi ele alınarak bazı sonuçlara ulaşılabacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yılan, Türk masalları, aşkın yüceliği, iftira, sabır, çocuk edebiyatı.

ABSTRACT

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. Malatya/TÜRKİYE

(ramazan.ciftlikci@inonu.edu.tr)

**İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Fakültesi Kültür Yönetimi (MA) Mezunlu. İstanbul/TÜRKİYE

(selcenciftlikci@gmail.com)

A fraction of the tales grew out of the interpretation of the events and messages given in the Holy Books. The serpent-human relationship has been going on since the creation of man. According to the scriptures, the serpent is an angel created before man. In the time of Hz. Adam, the serpent was the doorman of heaven; it is believed that it was punished and condemned to crawl by the Creator for collaborating with Satan and for taking Satan on his back and sneaking him into Heaven by crawling. According to this text, which is one of the formation legends that explains the creation forms of animals and is among the 101 Anatolian Legends, serpents abandoned their old walk and started to crawl because they were punished by the creator (Yılan Neden Sürünür?- *Why the Snake Creeps?*:- Sakaoğlu, 2003,191-92). It even lost its ability to fly after that.

Since ancient times, the serpent has acquired many symbolic meanings in human culture. The most important of these symbolic meanings is that the badge of the health, dentistry, and pharmacy professions is the double serpent. In this research, some results will be reached by considering the serpent-human relationship.

Key Words: Serpent, Turkish tales, the glory of love, slander, patience, children's literature.

GİRİŞ

İnsanlık kültür tarihinde yılan 30'a yakın sembolik anlam kazanmıştır. Bunların bazıları: Uğur, Bereket, Sağlık, Saadet, Koruyucu Ruh (Koruyucu İye), Yaşama Gücü, Doğurganlık, Ölümsüzlük ve Yeniden Canlanma, Verimlilik, Sonsuzluk, İyi ve Kötü Kader, Nefis, Dedikodu, Bilgi ve Aydınlanma, Cinsel Tutku ve Baştan Çıkarma, Günah, Şeytan, Hilekarlık, Mantık, Dünya, Kıskançlık, Şehvet, Sağduyu, Kötülük, Can yakıcılık, Beceri ve Bilgi Gücü, Asa... Şimşek:2019, s.13-33)

Mitoloji ve en eski Türk inançlarında halk hekimliğinde psikiyatride, günlük yaşamımızda kullandığımız deyim ve atasözlerinde, edebiyat ve sanatın hemen her alanında karşılaştığımız yılan ve yılan imgesi, şarkılara, türkülere girmiş, halk resimlerinden, el sanatlarından kilim, halı, heybe, cicim ve çoraplara kadar genişleyen bir alanda kullanılmıştır.

Bu yazıda yılan insan ilişkisini konu alan metinlerden hareketle Anadolu kültüründeki yılanla ilgili inanışları çözümlemeye çalışacağız. Bir toplumu oluşturan kültürel kodların nasıl oluştuğunu izleyeceğiz.

I.KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Yılan Bey masalının en eskisi yazılı metin olarak Billur Köşk (1876)'da bulunmaktadır. Kunuş'un Proben VIII (1898)'deki metin masalın iki bölümünü de içermektedir. Ziya Gökalp ise, aynı masalı Yılan Bey ile Peltan Bey (Poltan, Peltan, Piltan) (1913) adlı masalda iki bölüme de yer veriyor. Eflatun Cem Güney'de sadece

ilk bölüm, Karayılan adıyla işlenmiştir. Necati Demir’de de (2017) sadece ilk bölüm bulunmaktadır. Ayşe Benek Kaya’da (2021) ise azıcık farklı bir tam metin vardır.

II. BULGULAR VE YORUM

Araştırmamızda Yılan Bey ile Peltan Bey, Yılan Koca, Kara Yılan masalları-nın Anadolu’dan derlenmiş yedi varyantı üzerinde çalışma yapılmıştır.

A. Masalın Varyantları:

1. Kara Yılan, Billur Köşk (Alangu:1961, 185-200)
2. Kara Yılan, Radloff- Kunoş, Proben VIII (Sakaoğlu-Ergün,:1998, 203-206)
3. Yılan Bey ile Peltan/Piltan/Poltan Bey, Ziya Gökalp, Altın Işık (Kut-kan:1976, 61-74)
4. Kara Yılan, Eflatun Cem Güney, Masallar (Güney:1990, 176-191)
5. Yılan Bey, Bilge Seyidoğlu, Erzurum Masalları (Seyidoğlu:1999, 13-19)
6. Yılan Bey, Ayşe Benek Kaya, Has Bahçenin Gülleri (Kaya:2004, 573-81)
7. Yılan Bey, Necati Demir, Anadolu Türk Masallarından Derlemeler (De-mir:2017, 899-900, sadece ilk bölümün işlendiği eksik bir varyanttır.)

Bu varyantların en eskisi Billur Köşk (1876)’da yer almıştır. Proben VIII’deki Kunoş derlemesi 1898’de, Ziya Gökalp’in kaleme aldığı masal ise 1913’de yayımlanmıştır. Seyidoğlu 1970’li yıllarda Erzurum’dan derlediği bu masalı, doktora tezinde değerlendirmiş (1975); A. B. Kaya ise Yılan Bey (2004) adıyla masalı işle-miştir. A.B. Kaya’nın Tıngır Mıngır (2021)’daki Yılan Koca (2021) ve Boratav’ın (1958, 201-203)’de yayınladığı Zaman Zaman İçinde adlı eserdeki İnsanoğlu Nan-kördür adlı masal da konumuzla ilgilidir.

B. Masalın Özeti (Epizodları, Kurgusu)

Yılan Bey adlı masal serim, düğüm ve çözüm bölümlerinden oluşmaktadır. Epi-zodlarda gösterdiğimiz ilk 12 madde serim, 13-18. maddeler düğüm, 19-22. maddeler ise çözüm bölümlerini oluşturmaktadır. Bazı varyantlar 12. maddenin sonunda bitmekte bazıları ise Yılan Bey’in sefere çıkmasından öksüz kızın Peltan’a eş olma-sına kadar geçen süreci ve öksüz kızın hangi kocasını seçeceği düğümü eklenmiş olarak bazı varyantlarda görülmektedir.

1. Bir gün padişahın biri bir oğlum olsun da isterse yılan olsun demiş.
2. Günü gelince Sultan Hanım bir kara yılan doğurmuş.
3. Bu şehzade kara yılan kendisine yaklaşanları sokup öldürüyormuş.
4. Bir üvey ana, üvey kızının ölmesi niyetiyle kara yılanı yola getirmesi için saraya göndermiş.
5. Öksüz kız (Ziya Gökalp’de Ayşe Sultan) öz annesinin mezarına giderek ondan yardım almış.
6. Öksüz kız şehzade kara yılanı 7 delikli bir kutuya sokup üzerine 7 bak-raç süt dökmüş.
7. Şehzade büyüyünce onu okutmak isterler. Padişahın kara yılanı okutmak için tuttuğu hocaları yılan sokarak öldürür.

8. Yeniden öksüz ve yoksul kıza başvurmuşlar, kız annesinin mezarına gidip yardım istemiş, şehzadeye ders vermeye başlamış.
9. Bir zaman sonra şehzade evlenmek istemiş, evlendiği gelinleri ilk gece sokup öldürüyormuş.
10. Kıza başvurmuşlar. Annesinin mezarından yardım alan kız onun tavsiyesi ile 40 kat kirpi derisi giyerek gerdeğe girmiş.
11. Yılan soyun dedikçe öksüz kız bir katını çıkarmış. Şehzadenin de bir kat soyunmasını istemiş.
12. Sonuçta kara yılan bir şehzadeye dönüşmüş. Evlenip mutlu olmuşlar. (Zafer ve ödül)
13. Yılan Bey bir süre sonra ordusuyla savaşa gitmiş. Sultan Hanım'ı (Öksüz kızı) çekemeyenler onu saraydan uzaklaştırırlar.
14. Geceyi bir mezarlıkta geçiren öksüz kız başka bir padişahın kaçırılıp hapsedilmiş oğluyla karşılaşır ve onunla evlenir.
15. Hamile kalır ve doğurmak için saraya gönderilir.
16. Sarayda doğurur. Orada yaşamaya başlar.
17. Şehzade kuş olup eşinin ziyaretine gelir. Anne babası konuşmalardan oğullarını tanır.
18. Şehzadeye yapılan büyü bozulur. İnsana dönüşür. İki çocukları daha doğar.
19. Yılan Bey seferden döner. Eşini arar fakat bulamaz.
20. Öksüz kızın kocası şehzade ile tanışır. Olay aydınlanır.
21. Öksüz kızdan eşlerinden birini tercih etmesi istenir.
22. Öksüz kız bazı varyantlarda Yılan Bey'i bazılarında ise Peltan (Ceylan) Bey'i ve çocuklarını seçer.

Karayılan masalı iki diziden meydana gelmiştir. Padişahın yılan kılığında bir oğlunun dünyaya gelmesinden yılanın delikanlı haline dönerek evlenmesine kadar olan kısım masalın birinci dizisidir. İkinci dizi Yılan Bey'in harbe gitmesi ile başlar ve öksüz kızın iki kocasından birisini seçmesiyle sona erer.

Masalın birinci dizisi evlat sevgisinin derinliğini, evladın değerini ancak ana ve babanın bileceğini ortaya koyan olaylarla örülmüştür. Anne ve babanın evlat sevgisinin derinliği masal dünyasına özgü sembollerle ifade edilmiştir. Masalın ikinci dizisi birinci dizideki kahramanların yeni maceralarını anlatır. İkinci dizide saraydan kovulan öksüz kıza yardım yine mezardan gelir. Birinci dizide kızı zor durumdan kurtaran mezardaki annesidir. İkinci dizide ise yine mezarlıkta kalmakta olan bir şehzadedir.

Öksüz kızın saraydan uzaklaştırılma biçimi varyantlarda farklılıklar göstermektedir. Bazı varyantlarda öksüz kızı kıskanan üvey anne, bazı varyantlarda ise cariyelerdir. (Filizok:1991, 180-181)

C. Motifler

Dervişin verdiği elmayı yiyerek isteğine ulaşma motifine bu masalda rastlıyoruz. Padişahın erkek evlat istemesi üzerine dervişin verdiği elmayı yiyerek bu arzusuna ulaşır.

Yılan ile evlenme: Bazı Türk masallarında rastladığımız bir motiftir. Yılan Koca ve İnsanoğlu Nankördür (Boratav:1958,201-203) adlı masalarda da aynı motive rastlıyoruz.

İftiraya uğrama: Genellikle öksüz ve yoksul kızın iftiraya uğradığı görülür. Onlar da doğrulukları ve dürüstlükleri sayesinde atılan iftiradan kurtulacak ve daha iyi şartlara ulaşacaktır. Masalların da güzelliği burada değil midir?

7 Bakraç Süt, 7 Delikli Kutu: Öksüz kız, ebelerin doğurtamadığı Yılan Bey'i 7 bakraç sütle doğurtup 7 delikli bir kutuya koyuyor. Burada ve aşağıdaki maddelerde geçen formülistik sayılar dikkatimizi çekmektedir.

40 gün 40 gece düğün: Bütün Türk masallarının ortak motifidir. Masalarda düğünler günümüzdekiler gibi kısa sürmüyor. Bu masalın sonu da bazı varyantlarda Yılan Bey'in zaferiyle ve 40 Gün 40 Gece düğün ile sona eriyor.

40 kat kirpi derisi: Öksüz Kız Yılan Bey'in insana dönüşümünü diktirdiği 40 kat kirpi derisini üzerinden soyarak bir yandan da Yılan Bey'in sırtındaki 40 gömleği değiştirmesini sağlayarak O'na yapılan büyüün bozulmasını gerçekleştiriyor.

Üçleme kuralı: Öksüz Kız, üç kere Yılan Bey ile karşılaşır ve üçünden de yüzünün aklıyla zafer kazanarak çıkıyor. Doğumunda, eğitiminde ve evliliğinde.

Kuşa dönüşme: Türk masal ve efsanelerinin bazılarında rastladığımız kuşa veya taşa dönüşme motifi bu masalda da kullanılmış. Burada kuşa dönüşüp eşi ve çocuğuyla görüşmeye gelen bir babanın da psikolojisini buluyoruz.

Yılana dönüşme: Hayvanlardan birine özellikle de yılan dönüşme motifine birçok Türk masalında ve efsanesinde rastlıyoruz. Dönüşme motifi, bazı varyantlarda masalın sonunda Yılan Bey'in yeniden yılan dönüşerek delikten akıp gitmesiyle sona ermektedir.

D. Masalın Dil ve Üslubu, Dil Gelişimine Katkısı, Dil Öğretimindeki Yeri

Masal kısa cümlelerden oluşmakta, anlaşılır sade bir dille anlatılmakta ve yazılı metine dönüştürülmektedir. Çocuğun dil gelişimine ve yaratıcılığına çok önemli katkıları olan bir metindir. Bütün masalarda olduğu gibi burada da isim ve isim soy-lu sözcükler, sıfatlar bulunmaktadır. İsim ve sıfat tamlamalarından büyük ölçüde yararlanılmıştır. Geçiş formelleri zarfları ifade etmede çok önemli örnekler arasında yer almıştır. Az gitmiş, uz gitmişler gibi... Deyim öğretimine çok uygun bir metindir. İftira, aile sevgisi, çocuk sevgisi gibi temaların yoğun olarak öğretiminde bir araç olarak kullanılabilir.

Çocukların hayal dünyasını zenginleştirecek bir olay örgüsünün veya kurgunun çocuğu hem anlama yeteneğini geliştirecek hem de kendini ifade etme becerilerinin gelişimine katkıda bulunacaktır. Didaktik bir özellik taşıyan bu masalın bize verdiği en önemli mesaj büyük lokma ye büyük söz söyleme atasözünde ifade edilen cümledir. Padişah bir oğlum olsun da tek yılan olsun diyerek büyük konuşmuştur.

Bunun karşılığında da oğlu bir yılan suretinde doğmuştur. Öksüz kızın büyüğü bozmasıyla insan suretine dönmüştür. Masalın sonunda yeniden yılan suretine dönüşerek ortamdaki uzaklaşır.

Dil bilgisi çalışmalarında kelime türlerine oldukça fazla örnek yer aldığı için öğretmenlerin sözcüklerin anlamlarını sezdirerek dil öğretmesini kolaylaştıracak niteliktedir. Bu masalın da çocuğun dil gelişiminin yanı sıra görsel becerilerinin ve anlama anlatım becerilerinin gelişmesine önemli katkısı vardır. Çocukların dinledikleri veya okudukları masallar gerçek yaşamı daha iyi tanımlarını sağlayacaktır. Onlara hayatta karşılaşacakları olumsuzluklar karşısında yılmamaları gerektiğini, mücadele ruhunu öğretecektir. Öksüz kızın masalın sonuna kadar zaferler kazanmasının tek dayanağı doğruluğu ve dürüstlüğüdür.

Masalda bazı manzum kısımlar bulunmaktadır. Gökalp bu manzum diyalogu çıkararak onun yerine ölçülü kafiyeli iki dördlükten oluşan bir şiir koymuştur:

*Babam bilse bu Aydın
Ruhumun yarısıdır
Annem bilse bu kadın
Oğlunun karısıdır.*

*Size benim odamda
Yerimi verirlerdi
Git anneme babama
Bu sırrı söyle şimdi*

Bu şiir mavi bir kuşa dönüşen Ceylan Bey'in ağzından söylenmiştir. Bunu duyan bir dadı Ceylan Bey'in anne ve babasına haber verir, çocuklarının kuş olduğunu anlarlar. Aydın adını verdikleri çocukla annesini doğumdan sonra onun odasına yerleştirirler.

E. İçerik

Bu masalın öksüz ve yoksul kızı 1001 Gece masallarının Şehrazat'ını çağrıştırmaktadır. Öksüz kızın dürüstlüğü sonucu kazandığı başarıları ve zaferi üzerine kurulan masalda damat yani Yılan Bey de sınanıyor.

Öksüz kızın şehzade Yılan Bey'i kurtarıp onunla evlenmesi veya karşılaştığı Peltan (Ceylan) Bey'i tercih etmesi konusunu işleyen masal iki farklı biçimde bitmektedir.

Tema: sabırlı, iyiliksever ve tok gözlü insanlar her türlü engeli aşarak arzularları mutluluğa erişirler. Sabır iyi bir erdemdir. Sabredenler mutlaka kazanır. Öksüz kızın yardımcısı Allah'tan sonra ölmüş annesidir.

Masaldaki başlıca figürleri şöyle sıralayabiliriz: Padişah ve Sultan Hanım, Yılan Bey, Peltan (Ceylan) Bey, Öksüz kız (Ayşe Sultan), Öksüz kızın üvey annesi, Peltan (Ceylan) Bey'in annesi, Öksüz kızın gerçek annesi, Öksüz kızın Peltan Bey'den olan çocukları bir erkek: Aydın ve iki kız çocuk.

Kuşa ve yılan dönüşme motif, masalın kurgusunu büyük ölçüde etkilemektedir.

Bu masalda zaman ve mekân belirsizdir. Olaylar masal ülkesinde geçmektedir. Mekân unsuru olarak çok zengin bir metindir. Öksüz kızın üvey annesi ile birlikte yaşadığı evden,gelin olduğu saraya kadar genişler. Köyün mezarlığından(Annesinin mezarı) Ceylan Bey ile karşılaştığı kentin mezarlığına kadar genişler. Peltan Bey'in ailesi ve çocukları ile birlikte yaşadığı konağı önemli mekanlar arasında gelmektedir.

Bu masalda zaman unsurunun hızla aktığını görüyoruz. Yılan Bey kısa zamanda büyür, eğitim almaya başlar ve evlenme çağına gelir. Oysa öksüz kız ondan yaşça büyüktür.

Türk masal ve efsanelerinde etiyolojik (dönüşüm) motifi çok sayıda karşılaştığımız bir motiftir. Metin Ergun'un Türk Dünyası Efsanelerinde Değişim Motifi adlı doktora tezinden öğrendiğimiz gibi dönüşüm efsanelerinin 10 kümeye ayrıldığı görülmektedir. Taş kesilmeden kuşa dönüşmeye veya başka bir hayvana, insana dönüşmeye kadar genişleyen konuları ele almaktadır. Bu masalda da hayvana dönüşme ve hayvandan insana dönüşme motifleri bir arada kullanılmıştır. Yılan Bey doğuştan yılan görünümlü bir insan olarak doğmuştur. Öksüz kızın büyüü bozmasıyla insana dönüşür. Ceylan Bey büyü ile kaçırılarak mezarlığa hapsedilmiştir. Öksüz kızın her ikisi ile de yolu kesişir. Ceylan Bey öksüz kızı ve çocuklarını kuşa dönüşerek gelip görür ve onlarla konuşur. Büyü bozulunca da Ceylan Bey insana dönüşür.

Yılan Bey ise, masalın sonunda bir yılan dönüşerek ortadan çekilir. Yılan dönüşme motifi doğuştan yılan olarak dünyaya gelen Yılan Bey bazı varyantlarda öksüz kızı kavuşamayınca tekrar bir yılan dönüşerek oradan uzaklaşır.

F. Mesajlar ve Değerler Eğitimindeki Yeri

Günümüze kadar masalın çocuk edebiyatındaki yeri ve eğitimsel işlevi üzerine oldukça önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu araştırmamızda ise, Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın bir masal olan Yılan Bey ile Peltan/Ceylan Bey masalının kök değerler eğitimi açısından incelemesi yapılacaktır.

Kök Değerler: 1. Adalet, 2. Dostluk, 3. Dürüstlük, 4. Öz Denetim, 5. Sabır, 6. Saygı, 7. Sevgi, 8. Sorumluluk, 9.Vatanseverlik, 10. Yardımseverlik gibi değerlerden oluşmaktadır. İncelediğimiz masalda bu kök değerlerin vatanseverlik dışındakilerin tümü bulunmaktadır. Vatanseverlik veya vatan duygusu masallarda aranmayacağı için görmezden gelebiliriz.

Özdenetim açısından öksüz kızın davranışlarını değerlendirecek olursak öksüz kızın seçimleri hep isabetlidir. Yılan Bey'i önce doğurtup sonra eğitip sonra da onunla evlenir. Ceylan Bey ile kentin mezarlığında karşılaşır. Yılan Bey'den ümidini kestiği için onunla evlenip çocuk sahibi olur. Özdenetim açısından son derece isabetli kararlar vermiştir. Yılan Bey ve Ceylan Bey'in çözüm bölümündeki durumlarına bakacak olursak bazı varyantlarda öksüz kız ilk eşini yani Yılan Bey'i, bazılarında ise çocuklarının babası Ceylan Bey'i seçmektedir. Buradan da aile sevgisi, çocuk sevgisi temalarına geçilebilir.

Büyük lokma yiyip büyük söz konuşmamalıyız. Babanın bir oğlum olsun da yılan olsun dileği gerçekleşerek evlat yerine kara bir yılanla sahip olur. Masalda ana sevgisinin yüceliği, her şeyin bir çaresinin olduğu, sabrın sonunun selamete çıktığı,

iki eşinden birini seçmek zorunda kalan öksüz kızın sonuçta birine karar vermesini iletici olarak işlemektedir.

Öksüz kızın masalın sonundaki eşini seçimi iki farklı biçimde anlatılmaktadır. Ziya Gökalp'ta öksüz kızın seçimi sonucu Poltan Bey ve üç çocuğu kazanır. Kahraman kadın aşkını, yavrularının saadeti için feda etmiştir:

Ak bahtım, altın tahtım Yılan Bey!

Çarnaçar, çocuklarımın babası Peltan Bey

(Gökalp:1976, 73)

Yılan Bey, bir yılana dönüşerek hamamın deliğinden çıkıp gider. Bilge Seyidoğlu'nda Yılan Bey kızı alıp kaçar. İgnaze Kunoş derlemesinde Peltan Bey aradan çekilir, Yılan Bey eşini alıp saraya götürür.

A.B. Kaya anlatması Yılan Bey'de ise öksüz kız susuz bırakılır ve hangi kocasından su isterse onunla evlenmesi uygun görülecektir. Kız: “Susadım Yılan Bey, bir su ver Ceylan Bey” (Kaya:2021, 581) demiştir. Ceylan Bey koşup suyu vermiş, Yılan Bey de başını alıp gitmiştir.

III. SONUÇ VE ÖNERİLER

En yaygın Türk masalları arasında yer alan Yılan Bey ile Peltan/Ceylan Bey masalı Türk masallarını en güzel yansıtan özelliklere sahiptir. Kullanılan formel unsurlar, kalıp ifadeler, dil öğretiminde çok önemli bir malzeme olarak kullanılabilir.

Çocukların düşünce ve hayal gücünün gelişmesinde anlama anlatım ve görsel becerilerin gelişiminde olumlu özellikler yaratacak bir yapıdadır. Yapı ve içerik itibarıyla dil ve edebiyat eğitiminde tercih edilebilecek nitelikler taşımaktadır. Ayrıca kavram gelişiminin öğretiminde kullanılabilir.

Masallar çocuğun merak duygusunu uyandırır. Yaratıcılığını, neden sonuç ilişkisi kurma becerisini artırır. Günlük yaşamında karşılaştığı güçlükler karşısında çözümler bulmasına yardımcı olur. Böylece bireyin gelişimine geçmişini tanıyarak geleceğe olan umutlarını artırmayı sağlaması açısından edebiyat eğitimi için elverişli bir metindir.

Kök değerlerin neredeyse tamamını taşıdığı için değerler eğitimine uygun yapıdadır. Kültür aktarımını gerçekleştirmesi, gelenek ve göreneklerin öğrenilmesi bakımından elverişli bir metindir. Bir yılanın nasıl doğurtulup nasıl eğitildiği hatta onunla evlenildiği öykülenmektedir. Daha sonra kendisine atılan iftira yüzünden saraydan uzaklaşan öksüz kızın başına daha büyük olaylar gelecektir.

Ancak sonuç bölümü her şeyi çözüme ulaştırır. Bu da öksüz kızın tercihiyle bırakılmıştır. Değişik varyantlarda öksüz kız farklı kişileri seçmektedir. Buradan karakter eğitime geçilebilir. “Siz olsaydınız hangi evlilikle masalın bitmesini isterdiniz?” sorusu ve cevapları üzerinde tartışmalar yapılabilir.

Çocuklara masallardaki dünyanın gerçek dünyamızdan farkı vurgulanarak gerçek yaşama hazırlanmamız gerektiği görüşü kavratılmalıdır.

Bu masalın ilköğretim ikinci kademe (5-8. sınıf) öğrencileri için elverişli olduğunu söyleyebiliriz. Yani, 12-15-16 yaş grubu için uygun bir masalıdır.

Sözlerimizi masalın bitiş formeliyle bağlayalım:

“Onlar ermiş muratlarına diyelim, ama kimisi murada erdi, kimisi içler ezen derde. Kimileri güldü, kimini bahtı güldürmedi masalda bile. Masal bir bahane, hayattır dökülüp saçılan orta yere.” (Alangu:1961, 200)

KAYNAKLAR

- Alangu, Tahir, Billur Köşk, Remzi Kit., İst. 1961, s. 185-200
Alangu, Tahir, Çocuk Kitapları Üstüne, Doğan Kardeş Mat. İst. 1965
Alangu, Tahir, Sihir ve Mitolojide Yılan, Türkiye Folklorü El Kitabı, YKY, İstanbul 2020, s. 543-548
Arıcı, Ali Fuat, Masalın Sesi, Pegem Yay., Ank. 2012
Aytaç, Pakize, Folklor ve Edebiyat, Berikan Yay., Ankara 2010
Aytekin, Halil, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı, Anı Yay., Ankara 2016, s. 111-127
Baş, Bayram, Türkçe Öğretimi Açısından Çocuk Edebiyatı, Pegem Yay., Ankara 2015
Bilkan, Ali Fuat, Masal Estetiği, Timaş Yay., İst. 2001
Boratav, P. Naili, Zaman Zaman İçinde, Remzi Kit., İst. 1958, İnsanoğlu Nankördür, s. 201-203
Boratav, P. Naili, Az Gittik Uz Gittik, Bilgi Yay., Ank. 1969
Çelik, Tuğba, Dil ve Edebiyat Öğretimi, Anı Yay., Ankara 2011
Çiftlikçi, R.-Çiftlikçi E. S., Çocuk Edebiyatımız ve Kül Eşegi/Külden Eşek, 2021’de Kungal Sempozyumunda sunulan bildiri
Demir, Necati, Anadolu Türk Masallarından Derlemeler, Ötüken Yay., İst. 2017, s. 45-47,354-59,432-34,435-43,810-812, 899-900
Demir, Necati, Türk Efsaneleri, Edge Akademi Yay., 2 Cilt, Ank. 2013
Demirel, Şener, (Editör), Edebi Metinleriyle Çocuk Edebiyatı, Pegem A Yay., Ankara 2010, s. 147-169
Deniz, Kemal, Hekimhan Halk Kültüründe Yılan, Kungal Sempozyumunda sunulan bildiri
Emiroğlu, S.- Çiftlikçi, R.- Deniz, K., Masal Babası, Eflatun Cem Güney, MAD Yay., Malatya 2010, s. 90-91
Ergun, Metin, Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi, 2 Cilt, TDK Yay., Ank. 1997
Filizok, Rıza, Ziya Gökalp’ın Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri, KB. Yay., Ank 1991, s. 177-87
Günay, Umay, Elazığ Masalları, İnceleme ve Metinler, Atatürk Ün. Yay., Erzurum 1975
Güney, Eflatun Cem, Folklor ve Eğitim, MEB Yay., İstanbul 1966
Güney, Eflatun Cem, Masallar, K.B. Yay., Ankara 1990, Kara Yılan, s. 176-191
Gürel, Zeki, Temizyürek-Fahri-Şahbaz NK, Çocuk Edebiyatı, Öncü Kitabevi, Ankara 2007, s. 43-76; 257-302

- Kantarcıoğlu, Selçuk, Eğitimde Masalın Yeri, MEB Yay., İstanbul 1991
- Kaya, Ayşe Benek, Yılmaz, Serhat Sabri, 40 Gün 40 Gece, Kaynağından Türk Masalları, Vilayet Kitabevi, Sivas 2021
- Kaya, Ayşe Benek, Tıngır Mingır, Kaynağından Sivas Masalları, Vilayet Kitabevi, Sivas 2021, Yılan Koca, s. 412-416
- Kaya, Ayşe Benek, Has Bahçenin Gülleri, Kitabevi, İstanbul 2004, Yılan Bey, s. 573-581
- Mert, Esra Lüle, Eflatun Cem Güney'in Masallarında Söz Varlığı, Ankara Üniv., Doktora Tezi
- Naskali, E., Yılan Kitabı, Kitabevi, İstanbul 2014
- Nesin, Aziz, Memleketin Birinde Hoptirnam, Bilgi Yay., Ank. 1970
- Radloff, W-Kunoş, İ., Proben VIII, Haz. S. Sakaoğlu-M. Ergun, TDK Yay., Ank. 1998, Kara Yılan, s.203-206
- Sakaoğlu, Saim, Masal Araştırmaları, 2 cilt, Akçağ Yay., İst. 1999, 2018
- Seyidoğlu, Bilge, Erzurum Masalları, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, Yılan Bey, s. 13-19
- Seyidoğlu, Bilge, Kültürel Bir Sembol: Yılan, Dursun Yıldırım Armağanı, Diyanet Vakfı Yay., Ank 1998, s. 86-92
- Şimşek, Tacettin, (Editör), Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı, Grafiker Yay., Ankara 2011, s. 163-174
- Şimşek, Esmâ, Türk Halk Kültüründe Yılan, Akra., S. 19, Eylül-Aralık 2019, s.13-33
- Şirin, Mustafa Ruhi, Masal Atlası, Kök Yay., Ankara 2007
- Şirin, Mustafa Ruhi, Çocuk, Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı, Kapı Yay., İst. 2016
- Şirin, Mustafa Ruhi, Çocuk Edebiyatı Kültürü, Kök Yay., Ankara 2007
- Şirin, Mustafa Ruhi, Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış, Kök Yay., Ankara 2007
- Şirin, Mustafa Ruhi, 99 Soruda Çocuk Edebiyatı, Çocuk Vakfı Yayını, İstanbul 1999
- Tuğrul, Mehmet, Malatya'dan Derlenmiş Masallar, Sümer Mat., Ank. 1946
- Uğurlu, Seyit Battal., Çağdaş Türk Edebiyatında Şahmeran İmgesi: Arketipsel Bir Yaklaşım", 38. İcanas, Bildiriler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ank. 2008, s.1691-1718
- Üstten, Aliye Uslu, Gençlik Edebiyatı, Nobel Yay., Ank. 2018
- Yalçın, A-Aytaş, G., Çocuk Edebiyatı, Akça Yay., Ankara 2005, s. 55-95
- Yardımcı, Mehmet, Malatya Masalları, Malatya Kitaplığı, İst. 2012
- Yılar, Ömer, Halk Bilimi ve Eğitim, Pegem A Yay., Ank. 2014
- Yılar, Ömer, Şahmaran, Metinlerarası Çözümlemeler, Pegem A Yay., Ank. 2014
- Yavuz, M. Helimoğlu, Masallar ve Eğitimsel İşlevleri, KB Yay., Ank. 2002
- Ziya Gökalp, Altın Işık, K.B. Yay., Haz. Şevket Kutkan, Ankara 1976, s. 61-

ÂŞIK ESİRÎ BABA’NIN “DUVAZ İMAM”INDA GEÇEN HAZRETİ ALİ’NİN ÖZELLİKLERİNİN YORUMU VE BİR KERBELÂ MERSİYESİ

THE INTERPRETATION OF THE CHARACTERISTICS OF ALI, IN THE *ASHIQ ESİRÎ BABA’S “DUVAZ İMAM”* WORK OF AND A KERBELÂ ELEGY

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ ХАЗРАТА АЛИ В «ДУВАЗ ИМAM»Е АШЫКА ЭСИРИ БАБА И ОДНО ИЗ ПРИЧИТАНИЙ КЕРБЕЛА

Baki Yaşa ALTINOK*

ÖZ

Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe On İki İmamları konu alan nefeslerin gene-line “Duvaz İmam” veya “Duvazdeh İmam” adı verilir. (Noyan, 2000: 43-107; Öztelli, 1973: 51). Bu inanç ve kültürde yetişen Esirî Baba da On İki İmamların serdari olan İmam Ali’nin özelliklerini anlatan dokuz kıt’alık bir “duvaz imam” söylemiştir. (Yardımcı, 2017: 312-313). Makalemizde bu “duvaz”daki Hz. Ali’nin kemalat, sahavet, letafet, imamet, hakikat, vilayet, şecâat, hidayet, tamamet ve mürüvvet özellikleri tarafımızdan yorumlanmıştır.

Esirî’nin mısralarında İmam Ali’nin âlemde vasfını anlatmaya nihayet yoktur. Mahşer günü elinde kevser içilen İmam Ali’dir. Şeriatın önderi Hazret-i Muhammed, tarikatın önderi Hazret-i Ali’dir. Hz. Peygamberin eşi Hatice ve kızı Fatıma aynı cevherdir. İmam Hasan, Muaviye’nin hilesiyle en yakını tarafından zehir verilmiş, kardeşi İmam Hüseyin, Emevî zalimi Muaviye’nin oğlu Yezit tarafından Kerbelâ’da çoluk çocuğuyla birlikte şehit edilmiştir. Zindanda fitnelerin karanlıklarını yok eden hidayet sahibi İmam Zeynel’dir. İmam Ali’nin, “Ba”daki özellikleriyle birlikte Hz. Peygamber, Hz. Hatice, Hz. Fatıma, İmam Hasan, İmam Hüseyin, On İki İmamlar, On Dört Masum Pak’ların özelliklerini, faziletlerini anlatan Esirî Baba, deyişini (Duvaz İmam) Muhammed Mehdi’nin gazası ve İmam Ali’nin “Ba”sıyla tamamlamış, mürüvvetle taçlandırmıştır.

*Araştırmacı- Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(bakiyasa1946@hotmail.com)

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Hz. Ali, Fatıma, Sadık Baba, Ba, Nokta, Kemalet, letafet, mürüvvet.

ABSTRACT

In the Alevi-Bektashi belief and culture, the nefes (Poem written to express the views and thoughts of the Bektashi and Alevis) about the Twelve Imams are generally called “Duvaz Imam” or “Duvazdeh Imam” (Noyan, 2000: 43-107; Öztelli, 1973: 51). Esirî Baba, who grew up in this belief and culture, also said a nine-verses prayer describing the characteristics of Imam Ali, who was the commander-in-chief of the Twelve Imams (Yardımcı, 2017: 312-313). In our article, we interpreted Hz. Ali's attributes of kemalat (Spiritual traits possessed), companion, winsomeness, imamet (imamate), truth, vilayet (ethnarchy), compassion, guidance, complete and mürüvvet (braver).

In the verses of Esirî there is no need to explain the qualifications of Imam Ali in the universe. Imam Ali, who will make drink kevser water in his hand on Judgment Day. The leader of the Shari'ah is Hz. Muhammad, the leader of the order is Hz. Ali. Hz. The Prophet's wife, Hatice (khadija), and her daughter Fatima are the same gem. Imam Hasan was given poison by his closest relatives with the fraud of Muawiya, and his brother Imam Husayn was martyred by Yazit, the son of the Umayyad tyrant Muawiyah, in Karbala with his children. The guide who destroyed the darkness of corruption in the dungeon is Imam Zeynel. With the features of Imam Ali in “**Ba**”; Hz. Prophet, Hz. Hatice, Hz. Fatima, Imam Hasan, Imam Husayn, the Twelve Imams, the Esirî Baba, describing the characteristics and virtues of the Fourteen Innocent Paks, completed his saying (Duvaz Imam) with the gazas of Muhammad Mahdi and the “**Ba**” of Imam Ali, and crowned him with an apostate.

Key Words: Hz. Muhammad, Hz. Ali, Fatima, Sadık Baba, Ba, Dot, Kemalet (Spiritual traits possessed), companion, grace, imamet (imamate), winsomeness, mürüvvet (braver).

Giriş

Esirî Baba ve Alevi-Bektaşî âşıklarının deyişlerinde dile getirilen «**Ba**» hakkında «Nokatü'l Beyan» adlı eserde Hazreti İmam Ali Kerremallahü Veche şöyle buyurmuşlardır: “Besmele'nin özü ve özeti **Bâ** harfindedir. **Bâ** harfinin özü ve özeti de kalemde yazıya dökülen **Nokta**'dır. “İşte ben o noktayım. **Bâ**-nın oluşmasında, kalemde kâğıda dökülen ilk **Nokta** benim” demesinin mânâsı budur ki; bütün eşyanın hakikati, aslı bir cevherden olmuştur.

Nokta'nın zahiri Hazreti Muhammed'e, batını Hazreti Ali'ye işarettir. Çünkü

Muhammed-Ali bir nurdandır. **Nokta**'nın açıklanması ise Hazreti Ali'den şekillenmiştir. Yaratılışın sırrını açan: "*İlim bir Nokta idi câhiller onu çoğalttılar*" anlayışı Hazreti Ali'nindir. Bu anlayışın en önemli yanı da "Vahdet-i vücûd"a yani varlığın birliğine işaretler. Bu birlik **Nokta**'sı da bütün yaratılmışları kuşatır. Ey İnsan! **Ba**'nın altındaki **Nokta**'dan fışkıran çokluğa bakma, çünkü çokluk seni ikiliğe düşürür, şaşı eder. Tek olan **Nokta**'ya bak ki, **Ba**'daki Bir'liğe eresin.“ (Altınok, 2012: 37-38-39).

*Okudum defterin ilmin tamamet
Kemâlette Ali'dir Ba değil mi?
Bulunmaz vasfı alemde nihayet
Sahavette Ali'dir Ba değil mi? (Yardımcı, 2017: 312-313).*

Kemâlat, olgunluk, fazîlet, ahlâk ve huy güzelliğidir. Kemâl, doğru konuşmak ve doğrulukla iş görmektedir. Gerçeğe meyli olmayanlar kemâl sahibinin hâlini kad-rini ne bilsin.

Sahavet, ise cömertlik, el açıklığı, yardım severlik. Muhtaç olanlara ve fakire çok yardım etmektir.

*Ümidin varı kevineyi sühanın
Ali'dir yadigarı Mustafa'nın
Ali'dir ısı bu kevine mekânın
Letâfette Ali'dir Ba değil mi?*

Letâfet, hoşluk, yumuşaklık, tatlılık, güzelliştir. Hz. Mustafa'nın yadigarı Ali, cismani ve ruhani kâinattaki varlığın sahibi ve koruyucusudur. Hz. Peygamber, "*Güzel ahlâkını görmek isteyen, Ali Mürtezâ'ya baksın*" buyurmuştur. (Kırımî Yusuf Ziya, 1320: 431).

*Olunca ehl-i kible yevm-i mahşer
Ali destinden içe ab-ı kevser
Duvarda, hutbede Allahu Ekber
Imamette Ali'dir Ba değil mi?*

İnananlar kıyamet günü İmam Ali'nin elinden ab-ı kevser içecekler. İmâmlık, reislik, başkanlık, rehberlik. Hz. Peygamberin vefâtından sonra Hazret-i Ali ve sırasıyla iki oğlu ile torunları yani On İki İmâmlar'dır. Bunların başı ve önderi de İmam Ali'dir.

*Şeriat Mustafa'dır eyle fehmi
Tarikatta alasın gizli sehmi
Hatice, Fatıma lâhmike lâhmi
Hakikatte Ali'dir Ba değil mi?*

Hız. Muhammed Mustafa'nın emri ve yolu, Hız. Hatice'nin kızı Hız. Fatıma'nın hakikatı Ali'dir. Oluşmuş olan her şeyin aslına eren ve her şeyi kendinde toplayan ise yaratılanın en kıymetlisi olduğu gibi hakikat olmuştur.

*Tariki müstakimin rehberidir
Livai hamd güzide Askeri'dir
Bu rumuzu bilmeyen serseridir
Vilâyette Ali'dir Ba değil mi?*

Vilâyet yoluna vâsıl olup, kavuşanların yol göstericisi, önderi en üstünleri Hazreti Ali Murtezâ'dır. Diğer vilayet yolunda yürümek isteyenlere vâsıta olan da İmam Ali'dir. Yani vilayet yolundan gelen feyzlerin kaynağı Ali'dir. Bu rumuzu bilmeyen ise akıldan noksandır.

*Hasan'dır nuş eden zehri demadem
Hüseyn Kerbelâ'da oldu pür gam
Yezit'in canına dağ ile ver hem
Şecâatta Ali'dir Ba değil mi?*

Şecâat, yiğitlik, bahadırılık, cesâret, sabır ve kahramanlıktır. Bu meziyetleri kendinde toplayan İmam Ali, Muaviye gibi hilekâr bir zalimin hilelerini şecaatiyle ortaya çıkarmıştır. Şecâat sâhibi İmam Hasan, Muaviye'nin hilesiyle en yakını tarafından zehir verilmiş, kardeşi İmam Hüseyin, Emevî zalimi Muaviye'nin oğlu Yezit tarafından Kerbelâ'da çoluk çocuğuyla birlikte şehit edilmiştir. Şecâatin temeli, dertlere, belâlara göğüs germek Allahü teâlânın takdîrine râzı olmak, sabr etmek ve O'na tevekkül etmek, O'na güvenmektir.

*Ali Zeynel aba zindan içinde
Esiri gam kalıp düşman içinde
Cananı saklarım bu can içinde
Hidayette Ali'dir Ba değil mi?*

İnsan yaratılıştaki hidâyet ve dalâlet olmak üzere iki taraflıdır. Hidâyet sahibi İmam Ali tarafını tanıyıp kuvvetlendiren ve buna öncülük edenlere müjdelers olsun. Bunlar hidâyet yıldızlarıdır. İmam Zeynel Aba gibi zindanda fitnelerin karanlıklarını yok eden hidayet sahiplerine selam olsun.

*Bâkır, Câfer, Musa Kâzım, Rızâ'dır
Tâki Ba Nâki, Askerî livadır
Muhammed Mehdi'ye sahip gazadır
Tamamette Ali'dir Ba değil mi?*

Esirî Baba, İmam Ali'nin, "Ba"daki özellikleriyle birlikte Hız. Peygamber, Hız.

Hatice, Hz. Fatıma, İmam Hasan, İmam Hüseyin, On İki İmamlar, On Dört Masum Pak'ların özelliklerini, faziletlerini anlatmak Muhammed Mehdi'nin gazası ve İmam Ali'nin Ba'sıyla tamamlanmış, mürüvvetle taçlandırılmıştır.

*Çaharda Masumi paktır penahım
Olursun bendesi gülyüzlü mahın
Esirî kemterin ruhi siyahın
Mürüvvet Ali'dir Ba değil mi?*

Büyüklik, ululuk, bağış anlamına gelen mürüvvet, insanlık, yiğitliktir. Muhtâc olanlara, lâzım olan şeyleri vermek, başkalarına faydalı olmak, iyilik yapmak arzusudur mürüvvet. Adâleti yerine getirme ve hiç kimseden intikam almayı düşünmemektir. İnsaf ile hüküm vermek, zulüm etmemek, hakkı olmayana göz dikmemek, kimseyi karşılıksız çalıştırmamak, kuvvetliye karşı zayıfa yardım etmek, şerefliyi alçak olana tercih etmektir. Mürüvvet sahibi İmam Ali ve onun soyundan gelen On İki İmamlar, On Dört Masum Pak'lar da mürüvvet sahibidirler.

ESİRÎ BABA'NIN KERBELÂ MERSİYESİ

Esirî Baba, Sadık Baba ve Yediharf, Malatya, Hekimhan'ın yetiştirdiği ünlü halk ozanlardır. (Özmen, 1998: IV, 457). Malatya yöresinde yetişen ve soyca âşık olan bir aileden gelen Esirî Baba birçok âşık gibi aradan yüz on yıl geçtikten sonra Dr. Mehmet Yardımcı tarafından "Esirî Baba Hayatı, Sanatı, Deyişleri" adıyla 270 şiiri yayınlanarak tanıtılmıştır. (Yardımcı, 2017: 18). Mehmet Yardımcı'nın da eserinde belirttiği gibi, şiir sayısının bu kadar olmadığını daha da artabileceğini kanıtlayan aşağıdaki Esirî'ye ait bir Kerbelâ mersiyesi: Mersiyeinin bazı dörtlükleri Siyaslı halk müziği sanatçısı Feyzullah Çınar tarafından plak ve kasete okunmuştur.

*Deli gönül çok açılıp şad olma,
Kerbelâ'da Şah Hüseyin'e baksana,
Nefsine uyupta kahkaha gülme
Ehl-i Beyt yastadır gama baksana.*

*Yezit kasteylemedi vermedi suyu,
Orada tutuldu Kasım'ın toyu
Sırrına ağlıyor ne murat deyu
Fatıma'nın kınasına baksana.*

*Ümmü Gülsüm, Zeynep çekti teessüf
Kerbelâ çölleri mazluma nasip
Simâsı Peygamber, cemâli Yusuf
Ali Ekber'in Leylâsı'na baksana.*

Ümmü Gülsüm, Zeynep hep yasta âlem
Alemdâr Abbas'ın kolları kalem
Takdir-i ezelde böyledir ilâm
Fırat suyu kan akıyor baksana.

Çok cefâlar çekti Zeyneb'i Sani
Müsayıp Gazi ala ol intikamı
Hür Şehit'tir Kerbelâ'nın kurbanı
Çadırların ateşine baksana.

Oğlum Zeynel Abidin, kızım Sakine
Hasta yatağında ağlar hâline
Bin kez lânet olsun Şimîr lâine
Zalim Yezit ettiğine baksana?

Esirî cûş eyle bu dünya cefâ
Bunca kahramanlar sürmedi sefâ
Yiğitler atası ol Necef Şâh'a
Murtazâ'nın yarasına baksana.

Sözlük:

Âlem: Dünya, cihan. **Âlemdâr:** Bayraktar, bayrak taşıyan.

Bende: Bağlılık, kul, köle.

Cefâ: Eziyet, zorluk.

Cûş: Coşma, kaynama, ağlama.

Caharda Masumu Pak: On İki İmamlar'ın zalimlerce öldürülen On Dört küçük çocukları. **Cemâl:** Yüz, yüz güzelliği.

Demadem: Her vakit, sık sık.

Dest: El.

Fehm: Anlayış, anlama.

Gam: Keder, üzüntü, yas.

Hür Şehit: Yezit'in ordusuyla Kerbelâ'ya gelmiş, zulmü görüp İmam Hüseyin tarafına geçip Yezit'in ordusuna karşı kahramanca savaşıp şehit düşmüştür.

İsst: Sahip, koruyucu.

Îlâm: Hüküm, bildirme, anlatma.

Kemter: Âciz, hakir, alçak-gönüllülük.

Kevneyn: Cismanî ve ruhanî âlem.

Kolları kalem: Kolları kesilmiş.

Lahmike lahmî: Eti etimdendir.

Lain: Kovulmuş, nefret kazanmış, şeytan.

Livai Hamd: Ahir zamanda insanların On İkinci İmam Muhammed Mehdi'nin bayrağı altında toplanacağına inanılan bayrak.

Mah: Ay.

Mazlum: Zulüm ve eziyet gören.

Murtaza: Hz. Ali 'nin ünvanlarından biri.

Penâh: Sığınma, sığınılacak yer.

Rehber: Yol gösterici, kılavuz.

Ru Siyah: Yüzü kara.

Sani: İkinci. Sefâ/Safâ: Rahatlık, huzur.

Sehm: Hisse, pay.

Sima: Yüz, çehre.

Sühan: Söz, kelam, güzel söz söyleyen.

Şimir: Kerbela 'da Hz. Hüseyin 'in başını kesen hâin.

Tariki Müstakim: Doğru yol.

Teessüf: Üzüntü, keder, esef.

Toy: Düğün, dernek. Yezit: Hz. Hüseyin 'in öldürülme emrini veren zamanın Emevî saltanatçısı.

KAYNAKLAR

Altınok, Baki Yaşa. (2012). *Noktatü 'l-Beyan*, Ankara: 3. Baskı, Ahi Kitap Yayın Dağıtım.

Kırımî Yusuf Ziya. (1320). *Menâkıb-ı Çihâr-ı Yâr-ı Güzîn*, Şirketi Sahafiyei Osmaniye, Dersaadet.

Noyan, Bedri. (2000). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, c. III, Yay. Haz. Şakir Keçeli, Ankara: Ardıç Yayınları.

Özmen, İsmail. (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, c. IV, (19. Yüzyıl), T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Öztelli, Cahit. (1973). *Bektaşî Gülleri Bektaşî Alevi Şiirleri Antolojisi*, İstanbul: Milliyet Yayınları, s. 51.

Yardımcı, Mehmet. (2017). *Esirî Baba Hayatı, Sanatı, Değişleri*, İstanbul: Özgül Yayınları.

GAGAUZ ŞAİR TODUR ZANET’İN HAYATI, ESERLERİ VE ŞİİRLERİ ÜZERİNE

ABOUT THE LIFE, WORKS AND POEMS OF GAGAUZ POET TODUR ZANET

ЖИЗНЬ, ПРОИЗВЕДЕНИЯ И СТИХИ ГАГАУЗСКОГО ПОЭТА ТОДУРА ЗАНЕТА

Oğuzhan YETİŞTİ*

ÖZ

Ortodoks Hristiyan dinine mensup olan Gagauz Türkleri, bugün Moldova Cumhuriyeti’nin içerisinde “Gagauz Yeri” olarak adlandırılan özerk bölgede yaşamaktadırlar. Moldova dışında Ukrayna, Rusya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Türkiye, Kazakistan gibi ülkelerde de dağınık olarak yaşayan Gagauzlar da bulunmaktadır. Geniş Türk dünyası içerisinde kültürleri ve dilleri ile özel bir yere sahip olan Gagauzların çağdaş edebiyatı, 1957 tarihinde gelişmeye başlamıştır. Diyonis Tanasoğlu, Nikolay Babaoğlu ve Dimitri Karaçoban’ın öncülüğünde çağdaş Gagauz edebiyatının ilk edebi ürünleri ortaya koyulmuştur. Bugün Stepan Bulgar, Todur Zanet, Todur Marinoğlu, Petri Çebotar, Vlad-Demir Karagançu, Mariya Mercanka, Güllü Karanfil, Alla Bük gibi birçok verimli, üretken Gagauz yazarı-şairi yetişmiştir. Bu yazıda; çağdaş Gagauz edebiyatına, kültürüne sayısız eserler kazandırmış olan Todur Zanet’in hayatı, eserleri ve şiirleri konu edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gagauz Türkleri, Çağdaş Gagauz Edebiyatı, Gagauz Şiiri, Todur Zanet.

ABSTRACT

Gagauz Turks, who belong to the Orthodox Christian religion, today live in the autonomous region called "Gagauz Place" in the Republic of Moldova. Apart from Moldova, there are also Gagauz people living scattered in countries such as Ukraine, Russia, Bulgaria, Greece, Romania, Turkey and Kazakhstan. The contemporary literature of the Gagauz people, which has a special place in the wider Turkish world with their culture and language, started to develop in 1957. Under the leadership of Diyonis Tanasoglu, Nikolay Babaoğlu and Dimitri Karachoban, the

* Araştırmacı-Yazar. Bilecik/TÜRKİYE.
(oguzhanyetis@gmail.com)

first literary works of contemporary Gagauz literature were put forward. Today, many productive and prolific Gagauz writers-poets such as Stepan Bulgar, Todur Zanet, Todur Marinoglu, Petri Çebotar, Vlad-Demir Karagançu, Mariya Mercanka, Güllü Karanfil, Alla Büük have been brought up. In this text; the life, works and poems of Todur Zanet, who contributed countless works to contemporary Gagauz literature and culture, are discussed.

Key Words: Gagauz Turks, Contemporary Gagauz Literature, Gagauz Poetry, Todur Zanet.

TODUR ZANET'İN HAYATI VE ESERLERİ

Gagauz Yeri'nde ve Türk dünyası coğrafyasında şair, yazar, dramaturg, gazeteci, folklor araştırmacısı, senarist, rejisör, yayıncı ve çevirmen gibi sıfatlarıyla tanınan Todur Zanet, 14 Haziran 1958 yılında Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin içinde yer alan Kongaz köyünde dünyaya geldi. Orta eğitimi 1965-1975 yılları arasında Kongaz köyünde yer alan okulda aldı. 1976-1981'de Kişinev Politeknik Enstitüsü'nde inşaat mühendisliği eğitimini tamamladı. 1985-1987 yıllarında Moldova Politika Üniversitesi'nde yönetici olarak bulundu. 1991-1993'te Moldova Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Gagauz dili öğreticisi olarak dersler verdi.¹

1970'li yıllarda yazı hayatına adım attı. İlk şiirleri Kordı "Ufuk", Zvezdočka "Yıldızlar", Gorizont "Ufuk Çizgisi" adlı Rus ve Moldovan gazetelerinde yayımlandı.² Bu zamana kadar kaleme aldığı birçok şiiri dünya dillerine çevrildi. Başta Türkiye Türkçesi olmak üzere Azerbaycan Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Rumence, Moldovanca, Rusça, Bulgarca, Boşnakça, Fransızca ve Almanca'ya şiirleri kazandırıldı.

1986-1990 arasında Nikolay Babaoğlu ve Olga Radova ile birlikte Gagauz dilinde "Bucaan Dalgasında" isimli bir televizyon-radyo programı hazırladı.

32 yaşındayken kaleme aldığı "Vatan" isimli şiiri, Gagauz Halk Kongresi'nde 411 oyla 22 Temmuz 1990 yılında Gagauz milli marşı olarak kabul edildi. Bu marş daha sonra kompozitör Mihail Kolsa tarafından da bestelendi.³

14 Ağustos 1988 tarihinde Gagauz dilinde ilk gazeteyi çıkarma girişiminde bulundu. Gagauzların basın-yayın tarihinde önemli bir yeri olan "Ana Sözü" gazetesini, günümüzde baş redaktör olarak çıkarmaya devam etmektedir. 1993 yılında ga-

¹Bu bilgi, Todur Zanet'in tarafımıza ulaştırdığı biyografisinden alındı.

²Nevzat Özkan, "Todur (Fedor) Zanet", Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Romanya ve Gagavuz Türk Edebiyatı), Cilt. 12, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.435.

³<http://anasozu.com/26-yil-geeri-gagauz-milli-gimnasi-hem-milli-bayraa-kabledildi/> (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

zetenin kiril alfabesi yerine latin alfabesiyle çıkmasını ve basılmasını gerçekleştirdi.⁴ Zanet, gazetenin ek bir ilavesi olarak 24 Mayıs 1991 yılında çocuk okuyuculara yönelik “Kırlangaç” isimli bir dergide çıkarttı. Maddi imkanlardan dolayı dergi, aralıklı olarak çıkmaya devam ederken 2002 yılında yayınına son verdi. Toplamda 6.sayı çıkmış olan bu dergi, günümüzde çıkmamaktadır.⁵

Zanet’in bu zamana kadar yayımlanmış eserleri ise şu şekildedir: *Zamanêêrsın, Evim!* (şiirler, 1989-1990), *Karımcalık* (çocuklar için şiirler, 1989), *Böcecik* (çocuklar için alfabe, 1991-2012), *Akardı Batıya Güneş* (şiirler, 1993), *Adımnar* (şiirler, 1993), *Gıcırdêêr Kafamın Çarkları* (şiirler, 1993), *Akar Yıldız* (şiir toplumu, 1998), *Dramaturgiya* (piyesler, 2006), *Ana Dilim* (Azerbaycan Türkçesine çevrilmiş şiirler, 2010), *Gagauzluk: Kultura, Ruh, Adetlär* (folklor ansiklopedisi, 2010), *Korlaşmış Ateş...* (şiirler ve çeviriler, 2013), *Açlık Kurbannarı* (piyes, 2014), *Onnar geldilər sabaa karşı...* (düzyazı, 2014), *Benim bir kabaatsız kırılan Gagauz Halkıma Rekviem* (şiir, 2015).⁶

Bu eserleri arasında yer alan “Gagauzluk: Kultura, Ruh, Adetlär”, Moldova Bilimler Akademisi Filoloji Enstitüsü ile Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü tarafından bilimsel bir kitap olarak tanındı. 2010 yılında Moldova’da yılın en iyi ansiklopedisi olarak tanındı ve ödül aldı. Ayrıca çocuklar için hazırladığı “Böcecik” adlı eseri, Moldova Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından ders kitabı olarak onaylandı. 2011 yılında “Gagauzlar ve Gagauzluk” isimli 45 dakikadan oluşan bilimsel bir belgesel film hazırladı. Bu filmin senaristliğini ve rejisörlüğünü kendisi üstlendi. 2017 yılında ise “Gagauz Milli Yortuları” ile ilgili belgesel film hazırladı.⁷

Açlık Kurbannarı (1998), *Büüülü Maaza* (2004), *Dokuzuncu Tümen* (Bekil Beyin Oğlu Emran, 2013), *Sistema* (2015) ve *Mozgoroy* (2020) isimli oyunları yazdı.⁸ Bu oyunların bir bölümü, Gagauz Yeri’nde yer alan Gagauz Milli Tiyatrosu’nda sahneye koyuldu. Açlık Kurbanları adlı tiyatro eseri, Türkiye Türkçesine ve Rumenceye aktarıldı ve yayımlandı.

Zanet, Gagauzlar arasında bilinen otuzdan fazla şarkı/türkünün sözlerini yazdı. Bunlar arasında “Şen Oynêêr Gagauzlar”, “Yaşa, Halkım!”, “Vatan”, “Kongaz”, “Koy adımı...”, “Sân Çadır, Gözâl Çadır”, “Sana Sevdam”, “Saurgun”, “Zamanêêrsın, Evim!” sayılabilir. “İnsan Dooruluklarına Ömürdünnä Deklaratıyası”, “Baya-zid”, “Luçafar”, “Gülüntü Kukonalar”, “Çezara” adlı eserlerin çevirisini gerçekleştirdi.⁹

⁴Oğuzhan Yetiştı, Gagauz Dilinde Yayımlanan İlk Gazete: Ana Sözü”, Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi, Yıl.12, Sayı.138, Haziran 2018, s.31-34.

⁵Oğuzhan Yetiştı, “Gagauzlarda Türkçe Süreli Yayınlar”, Müteferrika Kitabiyat Dergisi, Sayı.58, Yıl 2020/2, s.227.

⁶Bu bilgi, Todur Zanet’in tarafımıza ulaştırdığı biyografisinden alındı.

⁷Bu bilgi, Todur Zanet’in tarafımıza ulaştırdığı biyografisinden alındı.

⁸Bu bilgi, Todur Zanet’in tarafımıza ulaştırdığı biyografisinden alındı.

⁹Bu bilgi, Todur Zanet’in tarafımıza ulaştırdığı biyografisinden alındı.

2017’de Moldova’nın başkenti Kişinev’de Gagauz folkloruna üç eser daha kazandırdı. “Gagauz halk masalları”, “Gagauz türküleri, söyleyişleri ve bilmeceleri” ve “Gagauz yortuları, adetleri, sıraları” isimli dört dilde üç ciltlik bir külliyat hazırladı.¹⁰

2018 yılında 60 yaşına adım atan Zanet, yıldönümü için “Seçmâ Yaratmalar 60 Yaşına” isimli bir kitap çıkarttı. Bu eserde onun seçme şiirleri, piyesleri ve başka dillere çevrilen eserleri yer aldı. 1000 baskıdan oluşan bu eseri, TİKA yardımıyla basıldı.

2020 yılında Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te Kırgız yazar, resimci ve gazeteci Aydarbek Sarmanbetov tarafından hazırlanan “Karajorgo Akbozat” isimli edebi eserde, Zanet’in “Tayfun” isimli hikayesine yer verildi. Türk dünyasının pekçok yerinden eserlerin yer aldığı bu kaynakta Gagauz edebiyatını temsilen sadece Todur Zanet’e yer ayrıldı.¹¹

Türkiye’de hazırlanan Türk dünyası ile ilgili edebi kaynaklarda, şiir antolojilerinde Todur Zanet’in ismine yer ayrıldı. Ayrıca eserleri Türkiye’de yayımlanır hale de geldi. Zanet, birçok defa Türkiye’ye ilmi toplantılara, konferanslara gelerek Gagauzlarla ilgili çalışmalarını sunma fırsatına erişti. Katıldığı ilmi toplantılar arasında *IV. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu (KKTC, 1999)*, *Balkanlar’daki Türk Kültürü’nün Dünü-Bugünü-Yarını Sempozyumu (Bursa, 2002)*, *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni (Ankara, 2007)*, *Kuruluşundan 90.Yılına Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (Eskişehir, 2013)*, *III.Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi (İzmir, 2015)* sayılabilir.

1989’da *Sovyetler Birliği Gazeteciler Birliği ile Moldova Gazeteciler Birliği’ne*, 1990’da *Sovyetler Birliği Yazarlar Birliği ile Moldova Yazarlar Birliği’ne*, 1992’de *Türk Dünyası Yazarlar Birliği’ne*, 2007’de *Avrasya Yazarlar Birliği’ne*, 2014’te ise *Türk Dili Konuşan Ülkelerin Yazarlar Birliği’ne üye olarak kabul edildi*.¹²

Zanet, yaşamı boyunca Gagauz kültürüne, folkloruna, basınına ve edebiyatına sayısız eser kazandırdı. Bu çalışmalarından dolayı birçok kurum-kuruluş tarafından kendisine ödüller verildi. Aldığı ödüller şu şekildedir: 1998’de *Balkan Aydınları ve Yazarları Derneği (BAY) Dergisi Ödülü*, 2007 ve 2013’te *KİBATEK Edebiyat Ödülü*, *Uluslararası Kitap Sergisi ile Moldova Milli Kütüphanesi’nin Ödülü*, 2000 ve 2009’da *Gagauz Yeri Madalyası*, “*Gloria Muncii*” *Moldova Nişanı*, 2011 ve 2018’de *Moldova Yazarlar Birliği Edebiyat Ödülü*, 2013’te *Süleyman Brina Adına 18.Uluslararası Balkanlar Türk Kültürü Hizmet Ödülü*, 2014’te *TÜRKSOY Basın Ödülü ile TÜRKSAV 19.Uluslararası Türk Dünyasına Hizmet Ödülü*, 2015’te *Ömer Sultanov Uluslararası Cümne Poeziya Akademiyasının Akademisi ile TÜRKSOY 100.Yılında Haldun Taner Tiyatro Eseri Yarışma Ödülü ve Madalyası*, 2019’da

¹⁰Eser hakkında ayrıntılı bilgi için şu tanıtıma bakılabilir. Bkz.Nail Tan, “Gagavuz Dil ve Halk Kültürü Derlemeleriyle İlgili Önemli Bir Yayın”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı.49, Bahar 2020, s.237-243.

¹¹“Kırgızstan gagauzları literatürden tanıyêr”, *Ana Sözü*, 29 Mayıs 2020, s.8.

¹²Bu bilgi, Todur Zanet’in tarafımıza ulaştırdığı biyografisinden alındı.

Dünya Söz Akademisi Ödülü, 2021’de Almanya’da Farben der Kunts Birliği “Germania Goldener Grand” Ödülü.¹³ 2015 yılında doğduğu Kongaz köyünde yer alan Kongaz 1’nci Teoretik Lisesi’ne Todur Zanet’in adı verildi.¹⁴

ŞİİRLERİ

Şiirlerini hece ölçüsüyle serbest tarzda yazan Todur Zanet, şiirinde milli kimlik, vatana sevgi, ana dili sevgisi/bilinci, Gagauz milli kültürü/folkloru, Türklük bilinci, köy hayatı, aile, sosyal sorunlar ve geçmişe özlem gibi konuları işlemiştir.

Gagauzlar, köken olarak Oğuz soyuna dayanmaktadır. Oğuzların Balkanlardaki bakiyeleri olarak düşünülen Gagauzlar, Gök-Oğuz olarak da adlandırılmaktadır. Gagauzlar arasında milli bilincin uyandırılmasına yönelik bu zamana kadar pek çok edebi eser ortaya konulmuş, şairler tarafından çeşitli şiirler kaleme alınmıştır. Mihail Çakır ile başlayan Gagauzluk bilinci, Diyonis Tanasoğlu ve Nikolay Babaoğlu’nun öncü çalışmaları ile devam etmiştir.

Şair Zanet, yazdığı şiirleriyle Gagauz insanına milli kimlikleriyle gurur duyguları ve Gagauzluğu yaşatmaları, korumaları noktasında önemli mesajlar vermeye çalışmıştır. Bu uğurda çalışan Zanet’in “Vatan” isimli şiiri Gagauz milli marşı olarak 1990 yılında kabul edilmiştir.

Vatansever bir aydın olan Zanet, “Bän Gagauzum” başlıklı şiirinde kendisini halis bir Gagauz olarak niteler. Şiirinin mısralarında doğduğu vatan toprağına bağlılığını ifade eder. Gagauz kimliğine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve onu korumaya çalıştığını söyler. Şiirin dörtlüklerinde Gagauz adını gururla haykırır:

BÄN GAGAUZUM

Bän haliz bir gagauz
Lafımda durêrım uz,
Yolumda giderim düz
Dooru dooruluaa.

Bän duudum bu toprakta,
Pek paalı bu Bucakta,
Ana tarafım orda,
Umudum hep bobada!

Bän baarêrım: GAGAUZUM!!!
Damardan bän Gök-Oguzum!
Gagauzum!!! Gagauz!
Başımı tutêrım uz.
GAGAUZ bän, GAGAUZ!!!

¹³Bu bilgi, Todur Zanet’in tarafımıza ulaştırdığı biyografisinden alındı.

¹⁴ <http://anasozu.com/kongaz-teoretik-liteyina-todur-zanetin-adi-verildi/> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

Üreemdän bän pek girgin
Köklerim benim derin,
Halkıma verdim emin
Onu korumaa.

Nereyi gitsäm da bän
Kopmadım hiç kökümdän
Hep dönerim evimä,
Baş iilderim dedemä.
Bän baarêrım: GAGAUZUM!!!
Damardan da Gök-Oguzum!
Gagauzum! Gagauz!
Başımı tutêrım uz. GAGAUZ!
Bän GAGAUZ!!!¹⁵

Zanet, “Danışmak” isimli şiirinde de kökünün Oğuz olduğunu ve Gagauz kimliğiyle gurur duyduğunu ifade eder. Oğuz kimliğini tanımayan halkına karşı da şiiri aracılığıyla tepkisini dile getirir:

DANIŞMAK
Köküm Oguz kökü!
Kendim da Gök Oguzum!
Buna da pek hodulum!
Kötü, açan Halkım
İstâmeer tanımaa
Derin köklerini.
Da sansın bir büülü
Herbir köşedä, tekrarlayıp, söyleer:
“Bän gagauzum, ki GAGAM uz”
Düşünmedän, anı
Ki gaga diil burnu,
Ama onun olur olsun
Taa bir fasıl özü...¹⁶

Türk kültüründe kutsal kabul edilen ve saygı gösterilen hayvanların başında gelen “kurt”, Gagauzların kültüründe, folklorunda ve edebiyatında özel bir yere sahiptir. Gagauzlar, “kurt” kelimesine karşın daha çok “canavar” adını kullanmaktadır. Bunun dışında kurda, “yabani”, “bozbey”, “bozkumi” ve “kuyruklu” gibi adlarda

¹⁵Todur Zanet, Koorlaşmış Ateş... (Peetlär hem çevirmelär), Pontos Basımevi, Kişinev 2013, s.13.

¹⁶Todur Zanet, a.g.e., s.38.

verilmektedir.¹⁷ Gagauzların inancında kurda karşı korku ile karışık bir saygı ile yaklaşılr. Onun adına yılın belli bir döneminde “canavar yortusu” adı verilen özel bir bayram düzenlenir. Bu yortu esnasında kadınlar hiçbir şeyler dikmezler, zira bu zamanlarda kurtların yeni dikilen kıyafetleri giyenlere hücum edeceği, onları parçalayacağı yönünde bir inanç vardır.¹⁸

Gagauzlar arasında susak sanatçısı olarak bilinen Petri Vlah, ilk Gagauz bayrağını 1988 yılında tasarlayarak, mavi zemin üzerine “kurt kafası” simgesini yerleştirmiştir. Bu bayrak 1989’da Gagauzlar arasında kabul edilmiştir. Bu da Gagauzların kurda verdikleri değeri ve önemi göstermektedir.

Kurt, çağdaş Gagauz edebiyatında birçok şaire ilham vermiş ve şiirlerde konu edinilmiştir. Gagauz şairlerinden Todur Zanet, Güllü Karanfil ve Yuliya Kurdoğlu şiirlerinde kurdu ele almışlardır.¹⁹ “Benim Canavar Yortularım” başlıklı şiirinde Zanet, Türklüğün bir parçası ve sembolü olan kurdun yerine başka halklardan gelen inançları, ayı, aslan gibi sembolleri Gagauz kültürüne sokmaya çalışanlara karşı sert bir tavır takınarak bu durumu eleştirir:

BENİM CANAVAR YORTULARIM...

Hodul hem serbest Canavar,
Sana baş iltti Dedelär.
Sora geldi “ayılar”, “aslannar”
Yabancı halklardan yabancı inançlar.
Seni sa ilktän unuttular,
Son-sonunda bizdän çaldılar.

Yabancı dinneri sokup fikirä,
Sana verilän kurban erinä,
Seni kendini kurban yaptılar
Boz Kurdum, Boz Beyim, Boz Tanrım,
Benim serbest Canavarım...

Bana salt kaldın
Benim Canavar yortularım...²⁰

“Yaşa, Halkım!” şiirinde Zanet, Gagauz halkının var olma mücadelesini ve yaşamasını konu edinir. Balkanlara gelip düşmanları yenerek bugünkü Bucak topraklarında devlet kuran Oğuz Türklerini halkına hatırlatır. Halkına köklerinin Gök-Oğuz olduğunu söyler. Folklor ürünlerinden beslenen şair, bugün Gagauzlar arasında

¹⁷Güllü Karanfil, “Gagauzların Kulturasında, Literaturasında Kurt Hem Onun Adları”, Gagauzlar İçin Yazılarım, Boy Yayınları, Bursa 2016, s.83.

¹⁸Harun Güngör-Mustafa Argunşah, Gagauzlar, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, s.100.

¹⁹Güllü Karanfil, a.g.e., s.85-87.

²⁰Todur Zanet, a.g.e., s.15.

kutlanan ve onlara geçmişten miras olarak kalan Hederlez (Hıdrellez), Kasım ve Canavar (Kurt) bayramının önemini vurgular. Gagauz kültürünün ayrılmaz birer parçası olan bu unsurlar, onların milli kimliklerini de ifade eder.

Kendisini Oğuz milletinden gören şair, halkına bununla gurur duyması gerektiğini söyler. Çünkü büyük Türk dünyasının bir parçası olan Gagauzlar, Türklüğün gücüyle, birlikteliğiyle bugün halen var olmaya devam etmektedirler:

YAŞA, HALKIM!

Gök-Oguz şu dedemiz,
Balkannarı kaplamış,
Duşmannarı ensemiş,
Burada devlet kurmuş,

Eveldän var adetlär;
Hederlez hem Kasım var.
Canavar bizä bakar
Dedemizdän kalmış bunnar.

Yaşa, yaşa, yaşa benim halkım!
Yaşa, yaşa, yaşa benim halkım!
Yaşa, yaşa, Gagauziyam benim!

Gagauziyam benim,
Benim Oguz milletim,
Yok etmâz seni kimsey
Kanımızlan birleştik!

Bayrakta beniz maavi,
Hem da var bir Canavar.
Bucakta açık dannar
Kalkındı Gagauzlar.

Yaşa, yaşa, yaşa benim halkım!
Yaşa, yaşa, yaşa benim halkım!
Yaşa, yaşa, Gagauziyam benim!

Birleşip, toplanalım,
Halkımızlan birliktä.
Deyelim biz her zaman:
“Var olsun şannı Vatan!”

Devleti kurduk her zamana
Yaşasın Gagauzluk!

Maavi renkli bu bayraa
Binnän yıllara koyduk!

Yaşa, yaşa, yaşa benim halkım!
Yaşa, yaşa, yaşa benim halkım!
Yaşa, yaşa, Gagauziyam benim!²¹

Zanet'in şiirlerinde ele aldığı temalardan birisi de vatana sevgidir. Doğup, büyüdüğü vatan toprağına olan bağlılığını ve sevgisini ifade eden birçok şiiri bulunmaktadır. Vatan teması, Gagauzların büyük şairlerinden Diyonis Tanasoğlu, Nikolay Babaoğlu, Dimitri Karaçoban, Stepan Kuroğlu, Mina Köse, Gavril Gaydarcı tarafından da ele alınmıştır.

Gagauzlar, bugün Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadırlar. "Bucak" olarak adlandırılan bu topraklar onların vatanıdır. Uzun yıllar başka milletlerin hakimiyeti altına yaşayan Gagauzlar, Gagauz Yeri'nin kurulması ile kendi devletlerine sahip olmuşlardır. Zanet, vatanına olan sevgisini ve saygısını "Canım-Vatanım, Gagauziyam!" şiirinde anlatır:

CANIM-VATANIM, GAGAUZİYAM!

Kırlarda koyunnar sürüsü,
Tarlalar-bereket dolusu.
Akêr, şıpırdêêr çöşmelâr
Benim vatanım bu erlâr.

Pek kıvrak Bucakta dolaylar
Herersi gergefli korafılar.
Hep yaşêêr evelki yortular:
Hem kadınca, hem düz avalar.

Vatanım, dünneydâ o erin,
İçindâ da benim var evim.
Korunsun yıllarda o Bayraan,
Üüselsin göklerâ Bucaktan.
Benim Gagauziyam,
Benim Gagauziyam,
Sevgili hem paalı bir halkım.
Gözâl Vatanım, canım-Vatanım,
Var sana üreemdâ büyük saygım.²²

Zanet'in hayatında doğup, büyüdüğü köyü Kongaz'ın ayrı bir yeri vardır. Şairler için ana-baba ocağı her zaman özlem duyulan bir mekan olarak düşünülür. Za-

²¹Todur Zanet, a.g.e., s.9-10.

²²Todur Zanet, a.g.e., s.11.

net'in aydın bir kişi olarak yetişmesinde de köyünde geçirdiği yılların etkisi olmuştur. Şiirinin beslendiği kaynaklar arasında yer alan köyü daima tabiatıyla, insanıyla güzel bir mekan olarak resmedilir. "Severim Seni, Paalı Kongazım!" başlıklı şiirinde de şair, canının bir köşesinde daima köyünü hatırladığını söyler:

SEVERİM SENİ, PAALI KONGAZIM!

Kongazım benim, benim paalı küüyüm,
Burada duudum, burada büüdüm,
Sırası geldi uçtum yuvamdan,
Ama atmadım, atmadım seni o canımdan.

Sän da hiç durmadın hep erindä.
Kalkındın insanınnan bilä.
Bıraktın dünneyä kırnak işlerni
Baaşladın geleceä evellerini.

Çok olduynan evlär, maalelär sän kurdun!
Geldiynän vakıt-duşmandan korundun!
Ekmeklän tuzu payettin dostuna,
Oldun sän bizä en yakın, Büük Ana!

Severim seni, paalı Kongazım!
Can erimdä düüler damarın.
Darsıdıynan dönerim geniş kırlarna,
Baş iildip, girerim o büük sokaana.²³

Ana dili sevgisi ve bilinci Azerbaycan, Kırım-Tatar, Kazak, Kırgız, Özbek ve Gagauz gibi Türk topluluklarının edebiyatlarında sıklıkla ele alınan bir konudur. Gagauz edebiyatında ise Diyonis Tanasoğlu, Nikolay Babaoğlu, İvan Pavlioğlu, Mina Köse, Todur Zanet, Güllü Karanfil gibi şairler ana dili üzerine şiirler kaleme almışlardır.²⁴ Gagauz dili, bugün UNESCO tarafından kaybolmaya maruz tehlikedeki diller kategorisinde gösterilmektedir. Özellikle Gagauzlar arasında Rusça'nın baskın bir şekilde konuşulması Gagauz dilinin geleceğini etkilemektedir.

Milleti millet yapan unsurların başında gelen dil, yok olduğu takdirde o milletin kimliği ve kültüründe yok olmaya maruz kalacaktır. Gagauz aydınları milli bilincin diri tutulması anlamında ve bilhassa dilin yaşatılması, korunması ve geleceğe aktarımı bağlamında Gagauzlara şiirleri aracılığıyla seslenmektedirler.

²³Todur Zanet, a.g.e., s.23.

²⁴Şairlerin ana dili ile ilgili şiirleri için bkz. Güllü Karanfil, Gagauz Şiir Antologiyası, Boy Yayınları, Bursa 2015, 240 s.

Zanet'in şiir evreninde “ana dili” konusu önemli bir yer işgal etmektedir. Şair, yaşamı boyunca Gagauzlar arasında ana dilin önemi üzerine çeşitli çalışmalar yapmış, çıkardığı “Ana Sözü” gazetesi ile halkına ana diliyle seslenmektedir. Zanet, “Ana Dilim” başlıklı şiirinde ana dilini dedelerden onlara kalan bir miras olarak görmektedir:

ANA DİLİM

Köklerim-Ana dilim,
Yaşamak bana verdin.
Kahırda cana yardım,
Ana dilimdä emin.

Halkımı erdä tutêrsın
Yaratmaa ilham verersin.
Sân sevdamsın, sân acım,
Dededän kalan dilim.

Gül gibi öz lafların;
Hem kıvrak, hem gözelim.
Yakışêrlar cümleyä.
Yaraşêrlar dünneyä.

Canabin-temiz çöşmä.
Sân-direksin ömürä.
Sân-sancım, Ana dilim.
Toprak üzündä erin.²⁵

Zanet'in çocukluğu Kongaz köyünde geçmiştir. Bu köyde ninesiyle beraber yaşayan Zanet, soğuk kış gecelerinde ninesi yün eğirirken ondan Gagauz türküleri ve masalları dinleyerek büyümüştür. Büyüdükten sonra köyünden ayrılp gurbete gitmiştir. Başka memleketlerde yaşamıştır. Ama aklının bir ucunda daima özlem duyduğu o çocukları günleri vardır. Zanet'in ileride Gagauz kültürü için çalışan, emek veren bir insan olarak yetişmesinde kuşkusuz ninesi etkili olmuştur. Ninesine ve yaşadığı çocukluk günlerine ait özlem duygularını “Mali” isimli şiirinde anlatır:

MALİ

Mali, mali,
İhtâr malim,
Kaar saurardı dışarda,
Enikunu türkü çalardın.
Yıllar uçardı önümdä...

²⁵Todur Zanet, a.g.e., s.24.

Rökedä sümek yapaa,
İi bıkamazdı dönmää.
Annadardın nicä askerlä
İnsanı haydardı esirlää.

Kımıldardı gölgelär
Tavanın kirişindä,
Hep geçärdi dedelär
Ömürlü bu içerdän.

Seftä halk masalları
İşittim, mali, sendän.
Geçteki kıpımnarı
Koparêr aklım erdän.

Evelki adetleri
Sıralardın yavaştan.
Olsa nicä onnarı
Uşaama vereyim heptän.

Büüdüm, mali ma, büüdüm,
Memleket, dünnä gördüm.
Ama kış, güçlü türkün,
Aklımda hep büünnän-büün.²⁶

Gagauz Türklerinin tarihinde 1946-1947 yılları karanlık bir dönem olarak bilinir. O tarihlerde Sovyet sistemi, açık bir şekilde Gagauzları açlığa mahkum bırakarak soykırım uygulamıştır. Büyük bir açlık felaketinin yaşandığı yıllarda Gagauzların %60'ı hayatını kaybetmiştir. Hayatta kalanlar ise vagonlara yüklenerek Sibirya'ya, Altay taraflarına sürgün edilmiştir. Gagauzlara uygulanan bu soykırım, Gagauzların hafızasında derin izler bırakmıştır. O yılları gören, yaşayan Gagauz insanı tarihin tanıklarındandır.

Yaşananların unutulmaması ve geleceğe aktarılmasında Gagauz aydınları, yazar ve şairleri "açlık" konusunu edebi eserlerinde işlemişlerdir. Bu konuyu Zanet, "Açlık Kurbanları" adlı üç perdeden oluşan tiyatro eserinde ele almıştır.²⁷ Oyunun konusu Zanet'in doğup, büyüdüğü Kongaz köyünde geçmektedir. Gerçek kahramanlardan ve olaylardan etkilenecek bu oyunu yazan Zanet, açlık trajedisini Gagauz insanına ve tüm Türk dünyasına duyurmaya ve anlatmaya çalışmıştır.

²⁶Todur Zanet, a.g.e., s.29.

²⁷Eser, Dr. Abdülkerim Dinç tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bkz. Todur Zanet, Açlık Kurbanları (Oyun 3 Perde), Bengü Yayınları, Ankara 2020, 78 s.

Bu tiyatro eseri dışında Zanet, şiirlerinde de “açlık” konusunu bir tema olarak işlemiştir. Aşağıda yer alan şiirinde, kışın ortasında kuraklığın yaşandığı bir dönemde köylerde insanların yiyecek birşey bulamadığı zor zamanlarda anne ile çocuğunun arasında yaşanan dramı anlatır:

AAÇLIK

Yaamur yaayardı nerdä sä,
Salt diil Bucaamızda.
Toprak olmuştı kırımsa,
Bitmişti su pınarlarında.

“Toum için kaldı tenä.
Oncaz da aaz, afet.
Uşam, istämä sän imää,
İnan, hiç yoktu bereket.”

Ana düüler bir kuş gibi.
Nedän bu takaza?
Uşak işitmeer: “Ver imää...
İmää ver, mamu...Ver imää...”

Bitti tenä, bitti tozak,
Bitti kabuk fidannarda.
Aman, çirkin bu iş kurak,
Sündü cannar doz-dolayda.

Kim söylecek: kaç insanı
Başka hiç görmedi tarla?
Kaç uşacıyn annısını
Öpamedi yalpak ana?
Aala, canım, aala...²⁸

KAYNAKLAR

Güllü Karanfil, “Gagauzların Kulturasında, Literaturasında Kurt Hem Onun Adları”, Gagauzlar İçin Yazılarım, Boy Yayınları, Bursa 2016, s.81-87.

Harun Güngör-Mustafa Argunşah, Gagauzlar, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.

“Kırgızstan gagauzları literaturadan tanıyêr”, Ana Sözü, 29 Mayıs 2020, s.8.

²⁸Todur Zanet, a.g.e., s.35.

Nail Tan, “Gagavuz Dil ve Halk Kültürü Derlemeleriyle İlgili Önemli Bir Yayın”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı.49, Bahar 2020, s.237-243.

Nevzat Özkan, “Todur (Fedor) Zanet”, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Romanya ve Gagavuz Türk Edebiyatı), Cilt. 12, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.435-438.

Oğuzhan Yetişt, Gagauz Dilinde Yayımlanan İlk Gazete: Ana Sözü”, Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi, Yıl.12, Sayı.138, Haziran 2018, s.31-34.

Oğuzhan Yetişt, “Gagauzlarda Türkçe Süreli Yayınlar”, Mütferrika Kitabiyat Dergisi, Sayı.58, Yıl 2020/2, s.221-234.

Todur Zanet, Koorlaşmış Ateş... (Peetlär hem çevirmelär), Pontos Basımevi, Kişinev 2013.

<http://anasozu.com/26-yil-geeri-gagauz-milli-gimnasi-hem-milli-bayraa-kabledildi/> (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

<http://anasozu.com/kongaz-teoretik-liteyina-todur-zanetin-adi-verildi/> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

EKLER

Görsel 1:Zanet, annesiyle (2011)

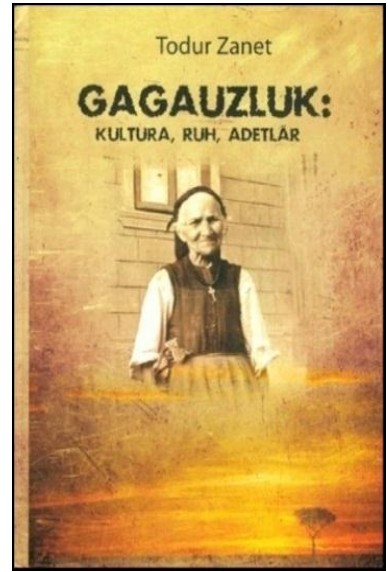
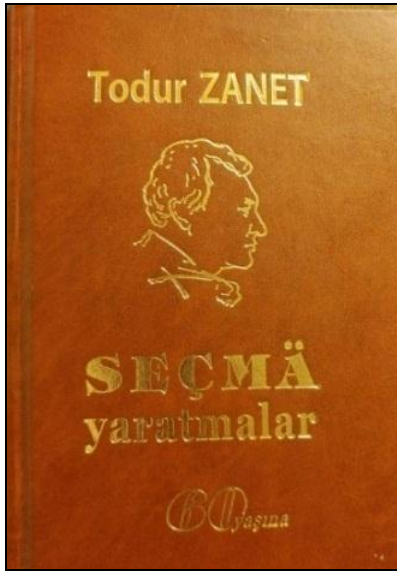
Görsel 2:Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile (2008)

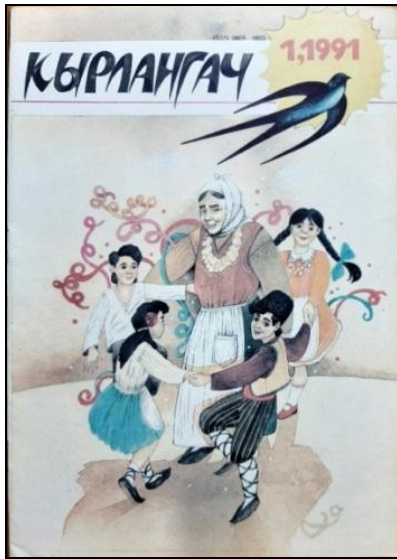
Görsel 3:Gagauzlar ve Gagauzluk belgeselinin çekimi. (2011)

Görsel 4:Hun-Türk Kurultayı'nda dostlarıyla(2018)

Görsel 5: Zanet'in iki önemli eserinin kapağı

Görsel 6: Kırlangaç ve Ana Sözü'nün ilk sayıları

BİLİMSEL EKSEN DERGİSİ

ISSN: 1309-5811

Yayın İlkeleri

1) Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Bilimsel Eksen Dergisinde *[iletişim, arkeoloji, sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji, etnoloji, psikoloji, onomastik (ad bilimi), sanat tarihi, hukuk]* alanında makalelerin yanı sıra bu konularda; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Bilimsel Eksen Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Bilimsel Eksen Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe öz ve anahtar kelimeler, İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle öz ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça öz ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özler de kabul edilmeyecektir.

11) Özler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özünü içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle

birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özte; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (Keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a)Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özler

-Türkçe öz ve anahtar kelimeler

-İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki öz ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

a) Makale Metni

b) Kaynakça

c) Ekler (varsa)

d) Geniş öz (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimeden az olmamalıdır. Yani, Bilimsel Eksen dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ,M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar dergiye ait olan e-posta (e-mail) ile dergiye ulaştırılacaktır. Yazılar; derginin **www.bilimseleksen.com** sitesinde “makale gönder” tıklanarak mevcut “Makale Gönder Formu” doldurulacak bu formla birlikte iletilecektir. İleti e-posta (e-mail) olarak mutlaka (**bilimseleksendergisi@gmail.com**) aracılığıyla gönderilecektir.

23) Dergi Temsilcileri aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (**bilimseleksendergisi@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

SCIENTIFIC AXIS JOURNAL

ISSN: 1309-5811

Publication Principles

1) *Scientific Axis* published three times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Scientific Axis* journal includes scientific articles about folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Scientific Axis* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Scientific Axis* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writting) should be include abstract, and Keywords Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and Keywords.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and Keywords in Turkish, English and language of main text abstract and Keywords.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and Keywords.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and Keywords.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

12) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a

particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Keywords also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Keywords should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of Keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and Keywords
- English abstracts (summary) and Keywords

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and Keywords in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS Word program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writtings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Scientific Axis* journal, writtings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of **“Bibliography”**. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. **“Bibliography”** will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009).. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of www.bilimselksen.com by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (bilimselksendergisi@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel. (bilimselksendergisi@gmail.com.)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) Writtings (articles) sent to our journal, will not be paid any royalties when published.

ЖУРНАЛ “НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН”

ISSN: 1308-5811

Требования к авторам

1) Журнал “Научный Меридиан” является реферируемым журналом и издаётся три раза в год.

2) В журнале “Научный Меридиан” наряду со статьями в области социальных наук [Археология, Социология, Философия, История, Антропология, Этнология, Этнография, Ономастика, Искусствоведение, Юриспруденция] печатаются и литературно-критические статьи, очерки, эссе, информации о презентации книг, репортажи.

3) Предъявляемые в журнал “Научный Меридиан” статьи не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи могут быть написаны на турецком языке и на разных диалектах тюркского языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский и т.п), а также на английском и русском языках.

5) Статьи могут быть написаны латинским и арабским шрифтами или кириллицей. Однако, аннотации (abstract), ключевые слова (keywords) и источники должны быть написаны латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на турецком языке, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова как на турецком, так и на английском языке.

7) Статьи, издаваемые на диалектах тюркского языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации должны состоять из 100-250 слов без абзаца. Аннотации, состоящие из одного предложения и менее, чем из 100 или более 250 слов категорически приниматься не будут.

11) Все аннотации должны содержать краткий смысл статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новизны, методов исследования, диспута, предложений и результатов. По аннотации читатель должен определить связана ли она с его специальностью и нужно ли ему читать всю статью.

12) В аннотации должна быть чётко поставлена проблема и указан путь её решения. А также должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнена разница между выдвинутой проблемой и похожими на неё проблемами, указаны самые важные итоги и их вклад в науку. Открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные “много, мало, большой, немножко” не принимаются. Информация должна быть уложена в одно предложение, а новинка и итог можно

сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В аннотациях нельзя использовать рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны быть определены строго из применённых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должно быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти.

14) Заглавие статьи не должно превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идею и положения статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила написания статьи:

а) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья.

б) Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишутся аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья.

с) Текст статьи

д) Источники

е) Приложения (если имеются)

ф) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты.

18) Статья, включая заглавие, аннотацию, текст, сноски, источники и т.п. должна состоять не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Научный Меридиан” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20) Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место сноска в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице **www.bilimseleksen.com** кликая над “makale gönder” надписью и заполняя форму “Makale Gönder Formu”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должны отправляться по адресу (**bilimseleksendergisi@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**bilimseleksendergisi@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будет отправлена двум специалистам, членам совета редколлегий для рассмотрения и она будет напечатана на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегий не будут осведомлены об авторах статей, информация будет конфиденциальной. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлекгией.

25) Язык статей, написанных на турецком языке, должен соответствовать правилам TDK.

26) Авторы статей не будут вознаграждаться.